

**Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і регіональних студій
Кафедра міжнародних комунікацій та політичного аналізу
Лабораторія проектів та ініціатив**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Матеріали II Міжнародної науково-практичної
Інтернет-конференції (м. Луцьк, 09 листопада 2022 р.)**

**Луцьк
2022**

Рекомендовано до друку
Вченою радою факультету міжнародних відносин
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 4 від 15 листопада 2022 р.)

Рецензенти:

Сидорук Тетяна Віталіївна –
докторка політичних наук, професорка,
завідувачка кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька Академія»
(М. Острог, Україна)

Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень:
Матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Луцьк, 09 листопада 2022 р.) / укладачі: С. Кулик, А. Моренчук. – Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. – 134 с. PDF-формат; мережеве видання; інституційний репозитарій.

У межах конференції було проведено **круглий стіл «Зовнішньополітичні інтереси України та європейські цінності»** в межах реалізації проекту «Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам», програма Еразмус+, напрям Жан Моне (101047033 – ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH).

Модератор круглого столу – **Карпчук Наталія Петрівна**,
докторка політичних наук, професорка,
завідувачка кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу
Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, наукової термінології, власних імен, іншої інформації.

Матеріали конференції розміщені
на сайті факультету міжнародних відносин
ВНУ імені Лесі Українки

<https://vnu.edu.ua/uk/faculties-and-institutions/fakultet-mizhnarodnykh-vidnosyn>

(Рубрика: Наукові та освітні проекти,

Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень.

Матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції
(м. Луцьк, 09 листопада 2022 р.)

ЗМІСТ

Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу		
<i>Красноліцький В. В.</i>	Концепція «м'якої» сили в зовнішній політиці Китаю	5
<i>Федонюк С. В.</i>	Позиціонування Китаю щодо збройної агресії росії проти України на основі аналізу офіційної комунікації щодо взаємодії з головними міжнародними акторами	8
<i>Романюк Н. І.</i>	Євроатлантична інтеграція України: російський фактор	10
<i>Мурінова Є. М.</i>	Военно-політичний вимір інтеграційних процесів у Європейському Союзі	13
<i>Янюк Е. С., Коцан Н. Н.</i>	Договірно-правова база співробітництва України та Ізраїлю	17
<i>Мандрик І. П., Шевчук І. І.</i>	Сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Польщею	20
<i>Балак І. О.</i>	Geopolitical Interests of World States in the Arctic	23
<i>Ревага Л. В., Коцан Р. І., Копачинська Г. В.</i>	Геополітичні інтереси сучасної Франції	26
<i>Мілонін В. Є.</i>	Категорії наукової та інноваційної дипломатії у дослідженнях міжнародних відносин	29
<i>Пікулик О. Б.</i>	Historical Aspects and Modern Features of Polish Cultural Diplomacy	33
<i>Федчик О. В., Жемба А. Й.</i>	ТНК та їх роль у розвитку національної економіки України	35
<i>Патійчук В. О., Слащук А. М., Ціпошук С. А., Ципяшук А. Л.</i>	Сучасні екологічні проблеми Венесуели	39
Російсько-українська війна очима науковців		
<i>Моренчук А. А. (стар.), Моренчук Андрій (мол.)</i>	Агресія як елемент зовнішньої політики Російської Федерації	46
<i>Куничик Є. Л.</i>	Нормативно-правове регулювання деяких питань у сфері забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану	51
<i>Пахолок В. М.</i>	Органи місцевого самоврядування як суб'єкт дипломатичного тиску в умовах російської агресії	53
<i>Кулик С. М., Коцан Р. І., Калатинець У. С.</i>	Візити Президента Польщі А. Дуди в Україну у 2022 р. як вияв її підтримки після початку повномасштабного військового вторгнення РФ	56
<i>Романцов Д. Б., Коцан Н. Н., Моренчук А. А.</i>	Наслідки українсько-російської війни для режиму О. Лукашенка в Білорусі	60
<i>Балак І. О., Бучко Д. Т.</i>	Позиція влади та громадськості Республіки Чилі щодо торгнення росії в Україну у 2022 році	65

Хвисюк А. В.	Реалізація політики гендерної рівності у секторі безпеки та оборони сучасної України	70
Кулик С. М.	Спорт як чинник делігітимізації влади президента рф В. Путіна (у контексті російсько-української війни)	72
Мандрик І. П.	Стан зовнішньої торгівлі товарами України в умовах війни	74
Науменко Н. С.	Національний ринок страхування життя в умовах воєнного стану	76
Куценко А. К.	Підсанкційний розвиток економік росії та Китаю	79
Актуальні теоретичні та прикладні питання регіонознавства та регіоналістики		
Беляк І. О.	Удосконалення інституційних засад підвищення міжнародної інвестиційної привабливості Одеської агломерації	81
Павліха Н. В., Шаула С. А.	Міжнародна грантова діяльність в контексті реформи децентралізації в Україні	85
Погребський Т. Г.	Соціально-економічні особливості децентралізаційних процесів у Рівненській області	91
Маковецька Л. О.	Процеси децентралізації в контексті сталого розвитку (на матеріалах Боратинської територіальної громади)	93
Сучасний стан та проблеми туристичного регіонознавства		
Майстер А., А.	Сучасний стан розвитку туристичного ринку України	96
Патійчук В. О.	Проблеми розвитку міжнародного туризму в Єгипті	99
Фіногенова С. І., Коцан Н. Н., Коцан В. Ю.	Актуальні сфери туризму в ЄС (на прикладі Іспанії)	106
Міжнародна інформація та міжнародні комунікації: основні тенденції та проблеми		
Терещук В. І.	Соціально-економічні аспекти становлення медіа-простору Субсахарської Африки	108
Кулинич Р. О., Недзельська У. В.	Боротьба з дезінформацією під час війни	111
Байрак С. О.	Технології формування іміджу посадових осіб органів публічної влади	115
Безпека сталого, інклюзивного та смарт розвитку		
Жемба А. Й., Адамчук Т. Л.	Екологічний вимір світової економіки: передумови та основні тенденції	122
Корнелюк О. А.	Інноваційні бізнес-моделі та проекти циркулярної економіки	125
Лахтюк О. П.	Розвиток циркулярної економіки в ЄС	128
Невельська А. А.	Актуальність питання гендерної рівності в Україні у контексті сталого розвитку: виклики і загрози	130

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН СВІТУ

В. В. Красноліцький – студент 2 курсу
магістратури Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин КНУ імені Т. Г. Шевченка

КОНЦЕПЦІЯ «М'ЯКОЇ» СИЛИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ КИТАЮ

*Роботу виконано на кафедрі
міжнародних організацій та дипломатичної
служби ННІМВ КНУ імені Т. Г. Шевченка
Науковий керівник: Ю. С. Скороход – доктор
політичних наук, професор кафедри
міжнародних організацій та дипломатичної
служби ННІМВ КНУ імені Т. Г. Шевченка*

Проаналізовано становлення та еволюцію визначення концепції «м'якої» сили в політиці Китаю. Визначено роль цієї концепції в зовнішній політиці Китаю.

Ключові слова: «м'яка» сила Китаю, «м'яка» сила по Д. Наю, новий концепт м'якої сили Китаю.

Krasnolitskiy V. V. Концепція «м'якої» сили у зовнішній політиці Китаю. The formation and evolution of the definition and concept of soft power in Chinese policy has been analyzed. The role of this concept in China's foreign policy has been defined.

Key words: soft power of China, Soft power of Joseph S. Nye, New Concept of China's Soft Power.

Актуальність дослідження. Протягом останніх десятиліть концепція займала дуже важливу роль в сфері стримування бойових дій, війн і конфліктів, з початком повномасштабної війни в Україні в світі посилились тенденції до пошуку компромісів і способів уникнення війни, а також мирної співпраці в різних галузях держав. Тому в цьому дослідженні буде розглянута концепція «м'якої» сили одного з провідних гравців на світовій арені.

Мета дослідження – особливості китайської концепції «м'якої» сили та її ролі в зовнішній політиці КНР.

Виклад основного матеріалу. Щоб зрозуміти, як м'яка сила була артикульована в різних контекстах, було б доцільно уважно вивчити оригінальне пояснення цієї концепції Д. Найя. Він стверджував, що «м'яка сила – це здатність отримувати бажані результати шляхом залучення та переконання, а не примусу чи платежів» [4, с.11]. Дебати точилися щодо двох елементів м'якої сили, а саме привабливості та переконання. Дебати щодо «привабливості» в основному зосереджені на дослідженні ресурсів «м'якої» сили.

Наприклад, чи існує «м'яка» сила в природі певних ресурсів чи ні? Які види ресурсів можуть викликати привабливість? Чи привабливість базується на певних цінностях чи це лише політична риторика? Чи є якісь загальнолюдські цінності, які могли б знайти відгук у аудиторії?

Най приділяє значну увагу вивченню центрального значення тяжіння в ширшому контексті м'якої сили. У його першому звіті основними ресурсами м'якої сили є культура, ідеологія та інституції [3]. У 2004 р. найбільш чітко продемонстрував, що «м'яка сила країни може походити з трьох ресурсів: її культури (у місцях, де вона приваблива для інших), її політичних цінностей (коли вона відповідає в своїй країні та за кордоном), а

також її зовнішню політику (якщо вона вважається законною та має моральний авторитет)». За словами Найя, «м'яка сила часто включає нематеріальні фактори, такі як інституції, ідеї, норми, цінності, культуру та уявну легітимність політики» [6, с.19].

Передумова привабливості, яка може мобілізувати «м'яку» силу, полягає в тому, що ці елементи повинні розглядатися аудиторією як законні, надійні та привабливі. Д. Най [5, с. 14] також вважає, що деякі культурні якості та цінності, такі як доброзичливість, натхнення, моральність і харизма, є привілейованими у створенні прихильності іншою країною. Крім того, легітимність, репутація, послідовність самокритики та довіра стають більш важливими для створення привабливого зображення. З іншого боку, однак, деякі якості, такі як жорстокість, зарозумілість і негуманітарність, мало привертають увагу навіть за умови широкого переконання чи інших непримусових підходів. Тобто, якщо зміст культури, цінностей і політики країни не є привабливими, переконання можуть призвести до негативних результатів через нездатність генерувати «м'яку» силу [5, с.14]. Якщо коротко, то Д. Най чітко продемонстрував, що «м'яка» сила діє на вподобання та прихильності. Такий висновок, очевидно, ґрунтується на припущенні, що деякі ресурси «м'якої» сили за своєю природою є привабливими, впливовими та ефективними.

З моменту появи концепції «м'якої» сили її приймали та використовували різні лідери, політики та інтелектуали як частину міжнародної дипломатії. Останнім часом, як частина культурної та публічної дипломатії, США та КНР інтегрували це поняття в політичні дискурси та ініціативи. Саме за правління президента Ху Цзіньтао Китай зробив рішучий поворот у зверненні до «м'якої» сили як інструменту національної політики, наголошуючи на збереженні свого іміджу «м'якості» та просуванні культурних цінностей у зовнішніх відносинах. Тут можна стверджувати, що «м'яка» сила не нова для китайської дипломатії. Історично конфуціанський Китай наголошував на чеснотах доброго правління, щедрості, поваги та інклюзивності у внутрішніх і зовнішніх відносинах. Очевидною політикою стародавнього Китаю було панування на периферії за допомогою привабливості та використання «м'яких» засобів, які допомогли китайцям встановити «Тянься» – ієрархічну систему та порядок у Східній Азії.

Китайське поняття «м'якої» сили базується на трьох компонентах привабливості: доброзичливості, блиску та красі. Китайські мислителі, вчені та лідери проголошують, що влада Китаю ґрунтується на доброзичливих цінностях, традиціях і підходах поряд із практикою. Це поняття доброзичливості підтверджено у працях і вченнях Конфуція, який висловлював захоплення королем, який покладається на моральний авторитет і моральну силу, а не на примус і застосування сили. Для китайців ван дао (королівський шлях) є кращим і зрештою перемаже ба дао (гегемонний шлях), причому останній є практикою провідної світової наддержави, США. Таким чином, китайська концепція «м'якої» сили за своєю природою є миролюбною та кооптативною. Це відрізняє її від американського самовизначення, яке вони вважали гегемоністським за своєю природою.

По-друге, китайська «м'яка» сила базується на понятті блиску. Блискучість проявляється в її економічній моделі та зростанні, які допомогли їй пережити світову фінансову кризу, водночас сприяючи відновленню світової економіки у посткризовій фазі. Яскравість Китаю також проявляється в його прагненні вирвати мільйони своїх людей із умов жахливої бідності. Крім того, як велика зростаюча держава, вона уникала втручання у внутрішні справи інших держав і суворо дотримувалася п'яти принципів мирного співіснування та невтручання.

По-третє, краса китайської «м'якої» сили втілена в прояві її унікальної моделі розвитку. Вона приваблює світ незалежно від різних культур, політичних та економічних систем. Китайська «м'яка» сила ґрунтується на культурно-цивілізаційних координатах. Hongying і Yeh-Chung чітко відмежували китайську «м'яку» силу від західних і, особливо, американських концепцій. Вони зазначають, що там, де американська «м'яка» сила ґрунтується на сучасних культурних рисах, китайські уявлення про «м'яку» силу походять від традиційних китайських культурних цінностей. Американська «м'яка» сила пропагує ліберальні політичні та громадянські цінності, тоді як китайська базується переважно на

залученні економічних моделей та моделей розвитку. Китайська концепція «м'якої» сили була розширена в її ресурсах, характері, підході та корисності. Її вважають заново винайденим і новою для нещодавнього глобалізованого світу, і просувають її на передумові, що вона буде більш прийнятна для світу, оскільки її механізми вважають доброякісними. Загальноприйнято вважати, що стратегія «м'якої» сили КНР ґрунтується переважно на культурі як основному ресурсі. Хоча культура є домінуючою частиною китайської політики «м'якої» сили, це лише один аспект. Існують різноманітні джерела та інструменти підходу та практики Китаю з використанням «м'якої» сили.

Д. Най зазначив, що «м'якій» силі Китаю ще належить пройти довгий шлях порівняно зі США, вказавши на відсутність неурядових організацій і привабливість індустрій культури та університетів. У звіті CSIS про китайську «м'яку» силу та її наслідки для США стверджують, що Китай використовує «м'яку» силу в регіонах, що розвиваються, таких як Африка, Південна Америка, Південно-Східна Азія та Близький Схід. Вони припустили, що КНР не намагався замінити або витіснити США в їхній ролі постачальника безпеки, тому розглядати успіхи чи невдачі Китаю в країнах, що розвиваються, через систему нульової суми не є ефективним способом для США формувати свою політику.

«М'яка» сила Китаю значною мірою проявляється в його дипломатичній стратегії. «Омолодження нації» досягнуто завдяки пекінському консенсусу, партнерським ініціативам і поширенню культурних цінностей через інститути Конфуція.

Існуючі дослідження також виходять за рамки літератури про широке використання Китаєм м'якої сили по відношенню до США та зосереджуються на конкретних прикладах китайської культурної дипломатії щодо США, таких як Інститути Конфуція, обмін мистецтвом і китайські фільми в Америці. Наприклад, у звіті NAS про Інститути Конфуція та м'яку силу в американській вищій освіті стверджувалося, що Інститути Конфуція, як правило, представляють Китай у позитивному світлі та зосереджуються на протилежних аспектах китайської культури для розвитку покоління американських студентів з вибірковими знаннями про велику країну. Хартіг також стверджує, що «Концепція Сі здебільшого залишається державоцентричною, що обмежує їхній вплив на формування іміджу Китаю та проектування його м'якої сили» [2, с. 331]. Деякі дослідники зазначили, що голлівудські фільми, здається, голосніше говорять про китайську «м'яку» силу, ніж власні фільми Китаю чи китайські виробництва.

Розглядаючи концепцію «м'якої» сили Китаю Най дає інтерв'ю журналу Foreign Policy [7, с. 1-3]. У 2007 р., розуміючи привабливість концепції «м'якої» сили, президент Ху Цзіньтао сказав на 17-му з'їзді Комуністичної партії Китаю, що Китаю необхідно більше інвестувати у свої ресурси «м'якої» сили. Це розумна енергетична стратегія, але Пекіну важко її реалізувати.

Китай витрачає мільярди доларів на посилення своєї «м'якої» сили. Його програми допомоги Африці та Латинській Америці не обмежуються інституційними проблемами чи проблемами прав людини, які стримують західну допомогу. Китайський стиль підкреслює гучні жести, такі як будівництво стадіонів. Тим часом ретельно організовані Олімпійські ігри в Пекіні 2008 р. підвищили репутацію Китаю за кордоном, а Шанхайська виставка 2010 р. привабила понад 70 млн відвідувачів.

Китай створив кілька сотень Інститутів Конфуція по всьому світу для навчання своєї мови та культури. Кількість іноземних студентів у Китаї зросла до 240 тис. осіб минулого року із 36 тисяч десять років тому, і Міжнародне радіо Китаю тепер цілодобово веде передачі англійською мовою. У 2009–2010 рр. Пекін інвестував 8,9 млрд дол. США у зовнішню рекламу, включаючи цілодобові кабельні канали новин.

Але незважаючи на всі зусилля, Китай отримав обмежену віддачу від своїх інвестицій. Нещодавнє опитування BBC показує, що думки про вплив Китаю є позитивними у більшості країн Африки та Латинської Америки, але переважно негативними у США, всюди в Європі, а також в Індії, Японії та Південній Кореї.

Олімпійські ігри 2008 р. мали успіх за кордоном, але невдовзі після цього внутрішні репресії Китаю проти активістів прав людини підірвали його досягнення у сфері «м'якої»

сили. Виставка в Шанхаї також мала великий успіх, але за нею послідувало ув'язнення лауреата Нобелівської премії миру Лю Сяобо. Його порожнє крісло на церемонії в Осло було потужним символом. І попри всі спроби перетворити Сінхуа та центральне телебачення Китаю на конкурентів CNN та BBC, міжнародної аудиторії для крихкої пропаганди мало [1, с. 1-2].

Висновки. Концепції «м'якої» сили Китаю ще належить довгий шлях для розвитку до рівня інших країн, які займають вищу позицію в рейтингах оцінювання «м'якої» сили держав. Проблема в використанні «м'якої» сили Китаю полягає в намаганнях поєднати цей підхід з концепції «hard power» шляхом застосування цензури, репресій, різноманітних обмежуючих факторів, які не дають доступу до повного спектру інформації для аналізу, але можна впевнено вважати, що рух в цьому напрямку продовжується і має результати.

Джерела та література

1. China`s Soft power Deficit. URL : <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304451104577389923098678842>.
2. Hartig, F. (2014). New Public Diplomacy Meets Old Public Diplomacy – the Case of China and Its Confucius Institutes. *New Global Studies*, 8 (3).
3. Nye, J. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, (80), P. 153–171.
4. Nye, J. (2004). Soft power and American foreign policy. *Political Science Quarterly*, 119 (2), P. 255–270.
5. Nye, J. (2008). Smart Power and the «War on Terror». *Asia-Pacific Review*, 15 (1), P. 1–18.
6. Nye, J. (2011). Power and foreign policy. *Journal of Political Power*, 4(1), P. 9–24.
7. What China and Russia Don't Get About Soft power. URL : <https://foreignpolicy.com/2013/04/29/what-china-and-russia-dont-get-about-soft-power/>.

С. В. Федонюк – доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПОЗИЦІОНУВАННЯ КИТАЮ ЩОДО ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ОФІЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ З ГОЛОВНИМИ МІЖНАРОДНИМИ АКТОРАМИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
комунікацій та політичного аналізу
ВНУ імені Лесі Українки*

Презентовано тези до результатів дослідження стратегічних комунікацій Китаю з головними міжнародними акторами для вивчення позиції країни щодо російської агресії проти України. Дослідження проведено на основі семантичного аналізу цитат Сі Цзіньпіна.

Ключові слова: Китай, відносини, Україна, США, ЄС.

Fedoniuk S. V. China's position regarding Russia's armed aggression against Ukraine, based on analysis of official communication regarding interactions with major international actors. Abstracts of the results of the study of China's strategic communications with the main international actors to study the country's position regarding Russian aggression

against Ukraine are presented. The research is based on the semantic analysis of Xi Jinping's quotes.

Key words: China, relations, Ukraine, USA, EU.

Проведено дослідження позиціонування стратегічних комунікацій Китаю в аспекті відносин з його головними партнерами – США, росією та Європейським Союзом. У дослідженні використано результати семантичного аналізу ключових цитат керівництва КНР щодо відносин із головними міжнародними акторами, розміщені на веб-сайті «Дипломатія Китаю в нову еру». Цей сайт створено спільно Китайським інтернет-інформаційним центром та Китайським інститутом міжнародних досліджень (Центр досліджень думки Сі Цзіньпіна про дипломатію). Веб-сайт пропонує останні новини та інформацію про погляди Сі Цзіньпіна на дипломатію, а також про закордонні справи та дипломатичну політику Китаю китайською та англійською мовами.

В основу концепції дослідження покладено тезу про повний контроль Комуністичною партією Китаю медіа-простору в державі, що було характерно протягом тривалого часу і посилюється сьогодні. Тому є підстави розглядати усі опубліковані на легальних медійних ресурсах Китаю ідеї, вислови й твердження як такі, що відображають офіційну позицію влади, що відповідає інтересам Комуністичної партії Китаю та уряду країни.

Для обробки інформації, а саме, кількісного семантичного аналізу текстів застосовано онлайн-інструменти для аналізу контенту (<https://www.webtools.services/text-analyzer>; <https://www.online-utility.org/text/analyzer.jsp>), які дають змогу знайти найуживаніші вислови та слова, кількість символів, слів, речень і абзаців, виділити семантичне ядро тексту – всі значущі й ключові слова. Також до уваги взято такі параметри як «водянистість» (відношення малозначущих слів до загальної кількості слів) і «нудотність» тексту (квадратний корінь з частотності найбільш уживаних слів), отримані за допомогою онлайн-сервісу. Для ілюстрації отриманих результатів застосовано онлайн-генератор «хмари слів», що відображає їх частку в масиві тексту. Також застосовано Sentiment Analyzer (<https://monkeylearn.com/sentiment-analysis-online/>) – інструмент для аналізу настроїв і виявлення емоцій в текстових даних. Аналіз настроїв – це процес виявлення позитивних чи негативних настроїв у тексті, що виявляє полярність тексту з градаціями від позитивного до нейтрального й негативного, і поданий у відсотках (методика аналізу настроїв на основі штучного інтелекту – за посиланням <https://monkeylearn.com/sentiment-analysis/>).

Отримані результати вказують на те, що Китай:

I. 1) здійснює стратегію становлення як глобальний міжнародний актор насамперед на основі розвитку своїх економічних потужностей;

2) пропагує концепцію нового балансу сил, засновану на відносному зменшенні впливу США й країн Заходу на користь Китаю та інших країн;

3) широко декларує прихильність до міжнародних відносин на основі мирного співробітництва, протиставляючи це «гегемонії» США, що, на думку китайського керівництва, ґрунтується на силі.

II. 1) Китай висвітлює свою позицію у відносинах з росією, розглядаючи її як партнера у реалізації своїх стратегічних цілей. Тому ведення агресивної війни росією проти України не вплинуло на риторику китайського керівництва – тональність висловів на адресу росії виражено позитивна;

2) розглядає відносини зі США у контексті глобальної конкуренції між цими акторами. Тональність висловів на адресу США однозначно негативна, що пов'язано з темами Тайваню і, ймовірно, війни в Україні («регіональні гарячі точки»);

3) висловлюється щодо співпраці з Європейським Союзом дуже позитивно – розглядає його як важливого економічного партнера, незважаючи на суттєві проблемні теми в сучасних відносинах з ЄС у цій сфері, а російська воєнна агресія проти України ніяк не відображена в риториці китайського керівництва щодо співпраці з ЄС.

III. 1) Китай дотримується власної стратегії розвитку міжнародних відносин, що заснована на проголошенні мирного співробітництва в глобальних масштабах і насамперед із стратегічними партнерами, серед яких – росія (партнерство у сфері безпеки й озброєнь) і ЄС (економічне партнерство). США розглядаються Китаєм як важливий економічний партнер і водночас як глобальний конкурент, і перманентна перешкода у становленні китайської концепції нового балансу сил;

2) Китай у офіційному дискурсі не наголошує і навіть не формулює проблему російської агресії проти України, оскільки це не відповідає його стратегії комунікації з «великими державами» (США, росія і ЄС), що логічно впливає зі сформульованих вище тез.

Отже, у сфері міжнародної політики Китай послідовно дотримується власних стратегічних пріоритетів. Збройна агресія росії проти України не вплинула на офіційну комунікацію Пекіна з його основними міжнародними партнерами. Тому позиція КНР щодо цього конфлікту залишається і, ймовірно, надалі буде безсторонньою, але орієнтованою на протидію впливу США у світі та прагматичну економічну, військову співпрацю. Такими партнерами для КНР є ЄС і рф.

Н. І. Романюк – кандидат географічних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і
регіональних студій Волинського
національного університету імені Лесі України

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: РОСІЙСЬКИЙ ФАКТОР

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
відносин і регіональних студій
ВНУ імені Лесі Українки*

Проаналізовано співпрацю України з НАТО у контексті російської збройної агресії проти України у 2022 р. Визначено, що збройна агресія Росії підкреслила безальтернативність її євроатлантичного курсу та стала ключовим мотивом для здійснення реформ у державі. Охарактеризовано ключові події, що відбувалися у відносинах обох сторін, проаналізовано позицію держав-членів щодо подій в Україні та різні види допомоги, яку наша держава отримала від країн НАТО під час російсько-української війни.

Ключові слова: Україна, НАТО, інтеграція, збройна агресія, допомога.

Romaniuk N. Euro-Atlantic integration of Ukraine: the Russian factor. Ukraine's cooperation with NATO was analyzed in the context of Russian armed aggression against our country in 2022. It was determined that Russia's armed aggression against Ukraine emphasized the lack of alternatives to its Euro-Atlantic course and became a key motive for the implementation of reforms in the state. The key events that took place in the relations of both sides were characterized, the position of the member states regarding the events in Ukraine and the various types of assistance that our state received from NATO countries during the Russian-Ukrainian war were analyzed.

Key words: Ukraine, NATO, integration, armed aggression, aid.

У Стратегії зовнішньополітичної діяльності України зазначено, що стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору, закріплений у Конституції України, – це важливе зовнішньополітичне завдання

нашої держави. Збройна агресія Росії проти України лише підкреслює безальтернативність вступу нашої держави до НАТО, оскільки євроатлантична інтеграція є запорукою її безпеки. Хоча, орієнтація на НАТО та підтвердження майбутнього членства України в НАТО, стали однією з офіційних причин «спеціальної військової операції» Росії, наша держава й надалі активно працює над реалізацією цього стратегічного напрямку.

Небажання погіршувати відносини з Росією було неформальною, проте вагомою причиною відмов Україні у членстві в Альянсі, яке безпосередньо збільшило би кордон НАТО із РФ, ще з 2008 р. Вторгнення Росії в Україну продемонструвало здатність нашої країни вести війну, захищати власні території та проектувати силу попри географічну близькість до ворога. Тому Альянс має розуміти, що Україна – не слабкий партнер, який прагне від НАТО лише захисту, а сильний союзник, який уміє себе захистити і буде захищати Альянс в майбутньому.

З перших днів повномасштабного вторгнення НАТО засудило загарбницьку війну Росії проти України і заклиало Росію негайно припинити військові дії, вивести усі війська з території України і по-справжньому взятися до дипломатії. Альянс також засудив рішення Росії щодо визнання так званих «народних республік» на сході України. Починаючи з лютого 2022 р. країни НАТО надають Україні суттєву політичну, військову, економічну та гуманітарну допомогу. Ця допомога надається державами-членами НАТО, а не власне Альянсом, однак у цих питаннях він виконує координуючу роль.

Продовженням багаторічного курсу України на євроатлантичну інтеграцію стала подача її заявки на вступ до НАТО у вересні 2022 р. На думку Президента України В. Зеленського, тепер Україна готова вступити у НАТО офіційно за пришвидшеною процедурою [8]. Хоча поки триває активна фаза війни НАТО, швидше за все, не буде офіційно обговорювати вступ України до Альянсу, оскільки це могло б втягнути країни НАТО у війну з Росією. НАТО боїться тотально зруйнувати хистку систему європейської безпеки. До того часу, поки Україна отримає зелене світло на вступ до Альянсу, В. Зеленський закликав західних союзників виступити гарантами безпеки для України. А після перемоги Україні необхідно буде продовжувати проводити адвокаційну роботу щодо переваг для НАТО від членства України з урахуванням здобутого бойового досвіду.

За словами голови Місії України при НАТО Наталії Галібаренко, наразі немає політичного консенсусу всередині Альянсу щодо нашої заявки, подача якої формалізувала обговорення про майбутнє членство в Альянсі [4]. Однак, вже 11 країн підтримали вступ України до НАТО: Естонія, Латвія, Литва, Канада, Північна Македонія, Польща, Румунія, Словаччина, Хорватія, Чехія та Чорногорія. Лише Болгарія та Угорщина офіційно виступили проти вступу України до НАТО.

Інші країни-члени НАТО хоча поки офіційно не підтримали вступ України до цієї організації, але вже змінили своє ставлення до Росії. Наприклад, уряд Німеччини виділив додатково 1 млрд євро зі свого бюджету на 2023 р. на підтримку України, а також засудив дії Угорщини, яка перешкоджає певним аспектам підтримки України в умовах російської агресії [9]. Кошти, які виділить Німеччина будуть спрямовані на захист від російських кібератак і збір доказів воєнних злочинів Росії.

Франція, яка з початку збройної агресії Росії в Україні займала дещо нейтральну позицію до конфлікту, вже переглянула свою військову стратегію, а її президент заявив про «революцію менталітету» [10]. Крім того, Франція неодноразово надавала військову допомогу Україні. Одне з останніх рішень – передати Україні додатково шість самохідних артилерійських установок Caesar.

Лідером щодо політичної підтримки, а також надання військової допомоги серед держав-членів Альянсу є США. Із початку російської агресії Президент та уряд США неодноразово засуджували дії Росії та висловлювали підтримку Україні. Також США надавали військову допомогу, хоча це рішення Парламенту США далось не просто і не відразу. США оголосили про новий пакет військової допомоги Україні, до якого ввійдуть

важливі засоби протиповітряної оборони, як-то ракети для комплексів ППО Hawk, а також чотири системи Avenger, оснащених ракетами Stinger [11].

Під егідою США також створено Конференцію з підтримки України в форматі «Рамштайн», в якій беруть участь більше 50 країн, включаючи союзників по НАТО та партнерів Альянсу. Вони постачають для Збройних Сил України озброєння та військоове обладнання, необхідне для боротьби з російською агресією. У середині листопада 2022 р. відбудеться сьоме засідання «Рамштайну», на якому обговорять питання щодо забезпечення України засобами захисту її суверенітету (особливо системами ППО) від подальшої російської агресії [12]. Задля посилення української оборони Генеральний секретар НАТО оголосив на початку листопада 2022 р. про те, що НАТО невдовзі надасть Україні сотні глушителів дронів для застосування їх проти російських та іранських дронів [5].

Важливим завданням для України на шляху вступу до НАТО є запровадження стандартів Альянсу у різних галузях. За даними центру «Нова Європа» ще за рік до повномасштабного вторгнення Росії Україна впровадила майже 19 % умов відповідності стандартам НАТО, необхідних для вступу до Альянсу [7]. У військовому вимірі інтеграція до Альянсу передбачає уніфіковану структуру збройних сил та зброю єдиного зразка. Станом на кінець 2021 р. в Україні було запроваджено 21 % стандартів Альянсу (255 стандартів та керівних документів НАТО, здебільшого оперативних та адміністративних) [6]. Війна України з Росією показала, що наша держава навіть в цих умовах запровадила також велику кількість натівських практик, іноді навіть не помічаючи цього.

На Мадридському саміті 2022 р. Альянс оновив Комплексний пакет допомоги НАТО Україні, прийнятий у 2016 р. Оновлений пакет включає низку ініціатив у таких галузях як безпечний зв'язок, кіберзахист і стійкість, постачання палива, предметів медичного призначення, бронежилетів, засобів для знешкодження мін і захисту від хімічної і біологічної небезпеки, а також переносних систем протидії БПЛА [1].

Пріоритетним напрямком допомоги стане Трастовий фонд з питань кібербезпеки. НАТО приділятиме увагу розбудові можливостей України, наданні необхідного обладнання і підготовці персоналу, в результаті чого Україна повинна набути здатності захищати свою інфраструктуру від сучасних кібератак. Одночасно важливим напрямком обрано сумісну протидію і припинення діяльності осіб, які проживають на території країн-членів НАТО, та надають підтримку гібридній агресії РФ у кіберсфері.

Очікується також приєднання України до Об'єднаного центру передових технологій з кібероборони НАТО (Центр) в статусі постійного учасника. Попри вето Угорщини із 2021 р., у березні 2022 р. заявку України на вступ до Центру одностайно підтримали всі члени Керівного комітету організації. Знаковим компонентом співпраці між Україною та НАТО у цій сфері стало проведення на щорічній основі Національного хакатону з кіберзахисту. Цей захід організований за форматом NATO TIDE Hackathon [2].

Саме прагнення вступу до Альянсу визначило необхідність проведення подальших реформ у сфері безпеки та оборони і сприяло збільшенню рівня боєздатності української армії, впровадженню в Україні найкращих практик та стандартів армій країн Європи і США, а також посиленню взаємосумісності з арміями держав-членів Альянсу. Наприклад, було запущено реформи СБУ та розвідки, введено норму, що міністром оборони має бути цивільна особа, реформовано сержантський корпус ЗСУ, покращено медичне забезпечення військових тощо [3].

Отже, збройна агресія Росії проти України довела безальтернативність її євроатлантичного стратегічного курсу. В умовах війни держави-члени НАТО залишаються вірними союзниками нашої держави у відсічі агресору, надають Україні військову, фінансову і гуманітарну допомогу, а також підтримують її на шляху здійснення реформ і запровадження стандартів Альянсу в різних сферах. Важливим завданням для України є переконати держави-члени НАТО в тому, що наша держава є сильним союзником.

Джерела та література

1. Відповідь НАТО на вторгнення Росії в Україну. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm.
2. Калініченко О. НАТО на кіберзахисті: як Альянс допомагає Україні вберегтися від хакерських атак РФ. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/6/7142651/>.
3. Коротко А. Чому Україна може залишитись без підтримки та допомоги партнерів по НАТО. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/16/7137928/>.
4. «Країна та армія «натівського» стандарту»: 5 питань про заявку України на вступ до НАТО. URL : <https://suspilne.media/293800-kraina-ta-armia-nativskogo-standartu-5-pitan-pro-zaavku-ukraini-na-vstup-do-nato/>.
5. НАТО посилює підтримку України, зміцнює стримування і оборону. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_208101.htm.
6. Підходи, практики, принципи і стандарти НАТО в секторі безпеки і оборони України. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2022/09.2022/broshura_UA.pdf.
7. Україна і стандарти НАТО. URL : http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/FINAL_Ukraine-NATO_Zel_ukr.pdf.
8. Україна подала офіційну заявку на вступ у НАТО. URL : <https://zaxid.net/news/>.
9. Germany allocates extra 1 bln euros to Ukraine cyber-defence, documenting war crimeshttps. URL : <https://www.reuters.com/world/europe/germany-allocates-extra-1-bln-euros-ukraine>.
10. Macron plant Frankreichs militärische Wende. URL: <https://www.welt.de/politik/ausland/plus242046821/Frankreich-Im-Ernstfall-wehrlos-nun-plant-Macron-die-militaerische-Wende.html?>
11. Press Briefing by Press Secretary Karine Jean-Pierre and National Security Advisor Jake Sullivan. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YBsZhAr7XVU>.
12. Sabrina Singh, Deputy Pentagon Press Secretary, Holds a Press Briefing. URL: <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/3216785/sabrina-singh-deputy-pentagon-press-secretary-holds-a-press-briefing/>.

Є. М. Мурінова – студентка 2 курсу магістратури ОПП «Дипломатія і міжнародне співробітництво» Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЄС

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних організацій та дипломатичної служби
ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: **О. Ю. Ковтун** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби
ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка*

У доповіді розглянуто формати воєнно-політичної інтеграції в Європейському Союзі. Проаналізовано основні перешкоди, із якими стикається ЄС на шляху до поглиблення

воєнно-політичної інтеграції, досліджено перспективи створення спільної армії ЄС та досягнення стратегічної автономії.

Ключові слова: Європейський Союз, воєнно-політична інтеграція, НАТО, спільна армія, стратегічна автономія.

Murinova Y. M. The military-political dimension of integration processes in the EU.

There are considered formats of military-political integration in the European Union. Also, the main obstacles faced by the EU on the way to deepening military-political integration are analyzed. The prospect of creating a joint EU army and achieving «European sovereignty» was studied inter alia.

Key words: European Union, military-political integration, NATO, joint army, strategic autonomy.

Актуальність теми дослідження. Сучасні зовнішні виклики, із якими зіткнувся Європейський Союз, можуть суттєво загрожувати його безпеці. Війни в активній фазі та заморожені конфлікти із ймовірністю загострення біля кордонів ЄС та в сусідніх регіонах, кібернетичні загрози, інформаційні війни – ці та інші виклики актуалізували питання про поглиблення воєнно-політичної інтеграції та створення спільної європейської об'єднаної армії. Про це кажуть вже не тільки дослідники, але й політичні діячі ЄС. «Стратегічна автономія», «спільна стратегічна культура ЄС», «спільна армія», «європейський суверенітет» – ці вислови лунають все частіше впродовж останніх декількох років із вуст політичних лідерів європейських держав [8; 10].

Мета дослідження – розглянути перспективу поглиблення воєнно-політичної інтеграції в ЄС та створення об'єднаної армії, що постає як стратегічна необхідність.

Результати дослідження. Підписанням Маастрихтського договору у 1992 р. було закладено фундамент для започаткування Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС (СЗППБ), найважливішим елементом якої є Спільна політика безпеки та оборони (СПБО). У рамках СПБО Європейський Союз проводить спільні цивільні та військові місії для врегулювання кризових ситуацій та зміцнення міжнародної безпеки. Однак, не маючи достатнього військово-технічного потенціалу для проведення самостійних місій окремо від НАТО, у 2002 р. був прийнятий пакет домовленостей «Берлін-плюс», за якими ЄС отримував від НАТО військово-технічні та інформаційні ресурси [3, с. 107]. Також, були створені Європейські сили швидкого реагування (EUROFOR) у 1995 р., які були розпущені у 2012 р. Практичним застосуванням угоди «Берлін-плюс» є наступні проведені місії під егідою ЄС: «EULEX» в Косово 2008 р., «Concordia» у Північній Македонії 2003 р., «Althea» у Боснії і Герцеговині 2004 р. та інші. Однак, ці місії мали переважно характер постконфліктного врегулювання та починали свою діяльність вже після того, як операції під егідою НАТО зупиняли активні військові дії. Окрім цього, під час проведення місій ЄС на території держав знаходився штаб НАТО для допомоги європейським силам. У свою чергу, місія «EULEX» в Косово у свій час зазнала критики та була визнана як неефективна. Загалом, ЄС провів понад 37 закордонних операцій у Європі, Африці, Близькому Сході та Середземному морі. Станом на зараз існує 18 поточних місій та операцій, 11 з яких є цивільними та 7 військовими [9].

Наступним форматом воєнно-політичної інтеграції є створення «бойових груп» у 2004 р. «Бойові групи» є військовими підрозділами сформованими із військовослужбовців держав-членів ЄС, що можуть управлятись як однією із держав, так і одночасно кількома членами ЄС. Загалом, було створено 18 «бойових груп» по 1,5 тисячі військовослужбовців у кожній із метою посилення військово-оборонного потенціалу ЄС, підвищення мобільності військ та зниження залежності від НАТО. Однак, аж до сьогодні «бойові групи» не були жодного разу розгорнуті через брак фінансової та політичної солідарності між державами-членами ЄС [7].

Найбільш масштабним форматом воєнно-політичної інтеграції в ЄС є започатковане у 2017 р. Постійне структуроване співробітництво (PESCO). Учасниками

є 25 держав ЄС, окрім Мальти та Данії. PESCO є досить гнучким форматом співпраці у військовій сфері. У рамках PESCO реалізуються проекти у військово-технічній галузі, що мають на меті посилити військово-оборонний потенціал держав-членів ЄС. Європейською Радою у березні 2018 року була прийнята «Дорожня карта» PESCO, яка детально описала шляхи розвитку управління та питання планування проектів [11, с. 86]. Станом на сьогодні, згідно висновків Ради щодо стратегічного огляду PESCO 2020, було розпочато 47 спільних, а 12 із них вже мають проміжні результати [6, с. 3]. Досить перспективним та амбітним проектом є EUFOR CROC, що очолює Німеччина. Цим проектом планується сформувати спільні військові сили під єдиним командуванням чисельністю до 60 тис. Військовослужбовців, що здатні до швидкого розгортання [5].

У березні 2022 р. був прийнятий Стратегічний Компас для зміцнення безпеки та оборони ЄС до 2030 р. Один із пунктів цієї стратегії був присвячений необхідності створення сил швидкого розгортання ЄС (EU Rapid Deployment Capacity) чисельністю до 5000 військових службовців, які мають бути здатними до швидкого розгортання для врегулювання «різних видів криз» [4]. Очолити сили швидкого розгортання має Німеччина, яка одна із перших надасть свої військові підрозділи.

На шляху до поглиблення воєнно-політичної інтеграції та створення реально дієвих спільних військово-оборонних механізмів гарантування власної безпеки, ЄС стикається із перешкодами, що уповільнюють та й, навіть, подекуди унеможливають цей процес. Однією із основних перешкод є заслабкий військово-оборонний потенціал ЄС та недостатнє фінансування даної галузі. Після Другої Світової війни європейські держави обрали пріоритетом економічно-соціальну відбудову, бо саме у цій сфері розвивались інтеграційні процеси. У той час, коли безпекові питання були покладені на НАТО та, зокрема на США, які вкладають найбільший фінансовий та технічний внесок у безпеку в ЄС. Яскравим прикладом є так звана «ядерна парасолька», під якою перебували європейські держави в роки «Холодної війни». Із 1950 рр. США розміщували ядерне озброєння на територіях європейських держав (Німеччини, Бельгії, Італії та інших). Також, є пропозиції щодо розміщення американських комплексів Patriot на території Польщі. Саме тому, впродовж років держави-члени ЄС не приділяли достатньої уваги та не надавали достатнього фінансування на розвиток спільної військово-оборонної промисловості, роблячи ставку на США та співпрацю в рамках НАТО. До того ж, країни-члени ЄС мають військово-технічну залежність від США. Більшість військово-оборонної техніки для спільних проектів в рамках ЄС та для збройних сил окремих держав закуповується у США, а не виробляється в ЄС. Навіть, колишній Високий представник ЄС із питань зовнішньої та безпекової політики Ф. Могеріні констатувала, що приблизно 81% всіх контрактів ЄС у сфері закупівлі озброєння підписують саме із американськими підприємствами [1, с. 23]. Така прив'язаність ЄС до США у військово-технічній та безпековій сферах дозволяє Вашингтону впливати на європейські справи. Через це США часто критично ставляться до нових форматів співпраці у військово-оборонній сфері в рамках ЄС, побоюючись втратити свій вплив.

Внутрішні неузгодженості щодо інтеграційних процесів в ЄС між самими державами-членами – це те, що значно уповільнює інтеграцію у воєнно-політичній сфері. Якщо ж такі держави, як Францію та Німеччину, можна назвати «локомотивами» європейських інтеграційних процесів, у тому числі, й у воєнно-політичній сфері, то держави Центрально-Східної Європи та країни Балтії, м'яко кажучи, не є активними прихильниками цього. Особливо, це стосується Польщі, Угорщини та Румунії, в уряді яких є радикально налаштовані націоналістичні партії, які виступають категорично проти поглиблення європейської інтеграції. Наприклад, партії Польщі «Право і справедливість» та «Громадянська платформа» ще під час вступу до ЄС висловлювали застереження щодо цього процесу та наміри вийти із Європейського Союзу при першій можливості [2, с.13]. Ці країни не готові передавати свої державні компетенції у військово-оборонній сфері до органів ЄС на загальноєвропейський рівень та суттєво збільшувати фінансування європейського бюджету для укріплення воєнно-оборонного потенціалу.

Тому, не виключено, що вони блокуватимуть ініціативи, що направлені на поглиблення військово-політичної інтеграції.

Висновки. Таким чином, нині ЄС не має достатнього військово-оборонного потенціалу та політичної волі, щоб досягти стратегічної автономії та створити об'єднану армію. Спільні місії ЄС мають переважно характер постконфліктного врегулювання, адже вирішити серйозний військовий конфлікт їм не під силу. «Бойові групи», які були створені для покращення мобільності військ під час криз, не були жодного разу розгорнуті. Критика не оминула й PESCO. Основним зауваженням є те, що у рамках PESCO реалізуються досить багато невеликих проєктів, у той час, коли раціональнішою може бути реалізація декількох, але більш масштабних. Військово-технічна залежність від США та нерозвинена власна оборонна промисловість, брак фінансування, неузгодженість між державами-членами щодо подальших інтеграційних процесів – ці вагомні перешкоди стоять на шляху. Однак, останні міжнародні події, зокрема повномасштабна фаза війни, яку почала росія на території України в лютому 2022 р., може стати поштовхом для держав-членів, щоб активізуватись у напрямку поглиблення інтеграційних процесів у військово-політичній сфері. Головним із перших проявів цього є рішення про створення сил швидкого розгортання із метою, щоб ЄС мав більшу стратегічну автономність. Ефективність нового формату співпраці буде можливо оцінити згодом.

Джерела та література

1. Веселовський А. І. Відносини США – Європейський Союз: тенденції та варіанти у середньостроковій перспективі / Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. 33 с.
2. Європейський Союз: внутрішні тенденції та проблеми / Національна безпека та оборона. 2020. № 1-2 (181-182). – Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. С. 12–17.
3. Лимар М. Ю. Формування СПБО ЄС в контексті співпраці з НАТО як інструментом зовнішньополітичного впливу США. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Політологія. 2015. Т. 260, Вип. 248. С. 106–110.
4. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade/Council of the European Union, 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>.
5. Anna Bruschetta. EUFOR Crisis Response Operation Core: Enhancing Resilience through Interoperability, 2021. URL: <https://finabel.org/eufor-crisis-response-operation-core-enhancing-resilience-through-interoperability/>.
6. Council Conclusions on the PESCO Strategic Review 2020/Council of the European Union, General Secretariat, Brussels, 2020. 17p. URL: <https://www.pesco.europa.eu/wp-content/uploads/2020/12/Council-Conclusions-on-PESCO-Strategic-Review-2020.pdf>.
7. EU Battlegroups/European External Action Service [official website], 2017. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/33557_en.
8. Macron, le verbatim du discours de la Sorbonne [27 septembre 2017]. URL: <http://international.blogs.ouest-france.fr/archive/2017/09/27/macron-sorbonne-europe-verbatim-18567.html>.
9. Missions and Operations/European External Action Service [official website], 2019. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/missions-and-operations_en.
10. Speech by Federal Chancellor Olaf Scholz at the Charles University in Prague [on Monday, 29 August 2022]. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/scholz-speech-prague-charles-university-2080752>.

11. Yearbook of European Security (2019)/ [ed. By Fiott D.,] the EU Institute for Security Studies, Paris, 2019. 116 p. URL: <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/yes2019.pdf>.

Янюк Е. С. – студентка 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор кафедри міжнародних відносин регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ДОГОВІРНО-ПРАВОВА БАЗА СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ІЗРАЇЛЮ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ імені Лесі Українки

Розглянуто історію договірно-правової бази між Україною та Ізраїлем. Представлено перелік чинних угод між державами.

Ключові слова: України, угода, співробітництво, відносин, меморандум, право.

Yaniuk E. S., Kotsan N. N. Contractual and legal framework of cooperation between Ukraine and Israel. The history of the contractual and legal framework between Ukraine and Israel is presented. The list of current agreements between states is presented.

Key words: Ukraine, agreement, cooperation, relations, memorandum, right.

Актуальність теми дослідження. Міжнародні відносини за останні десятиліття зазнають суттєвих змін. З'явилися нові, недержавні суб'єкти, які по-своєму вибудовують діалог із державами – міжнародні міжурядові та неурядові організації, «інтернаціонали» політичних партій, транснаціональні корпорації тощо. Договірно-правова база є невід'ємною частиною міжнародних відносин та побудови міждержавних відносин у сфері співпраці.

Мета – розкрити договірно-правову базу між Україною та Ізраїлем. Дослідження історії співробітництва держав у сфері нормативно-правової бази.

Незважаючи на географічну віддаленість двох країн, Україна та Ізраїль підтримують динамічні та різнопланові контакти, регулярно організовують двосторонні зустрічі та офіційні візити, результати яких закріплено підписанням відповідних двосторонніх угод та домовленостей. Актуальна нормативно-правова база українсько-ізраїльських відносин нараховує 74 документи [2].

Договірно-правова база українсько-ізраїльських відносин почала стрімко розвиватися з моменту укладення 12 січня 1993 р. Меморандуму про взаєморозуміння та основні принципи співробітництва. Сьогодні вона нараховує 62 чинних міждержавних, міжурядових та міжвідомчих двосторонніх документа, які регламентують діяльність у політичній, економічній, науково-технічній, військовій, культурно-гуманітарній сфері, а також стосуються консульських зносин, правоохоронних та митних питань, освіти, зв'язку, сільського господарства, охорони довкілля тощо.

Основними здобутками відносин в економічній сфері є збереження тенденції до зростання двосторонньої торгівлі, а також підтримка взаємновизначеного курсу на створення зони вільної торгівлі. Основоположними документами у цій сфері є Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про торгівлю та економічне співробітництво від (11.07.1995 р.), а також Конвенція між Урядом України і Урядом Держави Ізраїль про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи та капітал (26.11.2003 р.) [5].

Протягом останнього часу нового виміру набирає співробітництво у культурно-гуманітарній галузі, де особлива увага надається питанням взаємного збереження та вшанування культурних та історичних пам'яток, а також мистецького надбання. Базовим документом в цих питаннях слугує Протокол спеціальних заходів у галузі освіти на виконання Угоди між Урядом України і Урядом Держави Ізраїль про співробітництво у галузі культури і освіти від 16.06.1994р. [4].

7 червня 2016 р. у м. Києві була підписана Угода між Урядом Держави Ізраїль та Кабінетом Міністрів України про тимчасове працевлаштування українських працівників в окремих галузях на ринку праці Держави Ізраїль. Угода визначає правові засади тимчасового працевлаштування українських працівників в Ізраїлі та передбачає можливість підписання у подальшому інших протоколів, що відкриватимуть ринок праці Ізраїлю для українських фахівців відповідних галузей. Ця угода чинна із 5 грудня 2016 р.

21 січня 2019 р. в Єрусалимі було підписано Угоду про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль. Метою укладення Угоди є створення правових підстави для лібералізації ринків промислових та сільськогосподарських товарів сторін. Угода сприятиме розвитку двостороннього торговельно-економічного співробітництва між країнами, дозволить вітчизняним товаровиробникам отримати переваги від лібералізації ринку товарів Держави Ізраїль, відкриє можливості для українського бізнесу як для розширення ринків збуту, так і для розвитку й модернізації власного виробництва [6].

Окрім цієї Угоди в 2019 р. були підписані:

- Імплементативна угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти Держави Ізраїль про сприяння вивченню мови іврит у закладах освіти України та вивченню української мови у закладах освіти Держави Ізраїль;

- Програма співробітництва в галузях освіти, культури, молоді та спорту між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль на 2019–2022 рр.;

- Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Ізраїльським патентним відомством Міністерства юстиції Держави Ізраїль;

- Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики та продовольства України і Міністерством сільського господарства та розвитку сільських територій Держави Ізраїль щодо співпраці в галузі сільського господарства [3];

Наразі готується до підписання низка договірних актів, що мають активізувати й інші напрямки двосторонньої українсько-ізраїльської взаємодії. Перелік основних чинних угод між Україною та Ізраїлем:

1. Меморандум про взаєморозуміння та основні принципи співробітництва (12.01.1993 р.);

2. Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про повітряне сполучення (12.01.1993 р.);

3. Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про співробітництво у галузі сільського господарства (12.01.1993 р.);

4. Угода про співробітництво у сфері попередження злочинів і в правоохоронній діяльності між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль (16.06.1994 р.);

5. Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про торгівлю та економічне співробітництво (11.07.1995 р.);

6. Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль щодо взаємної допомоги у митних питаннях (25.11.1996 р.);

7. Угода про співробітництво у галузі освіти між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль (09.04.2000 р.);

8. Конвенція між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи та капітал (26.11.2003 р.);

9. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль про відмову від візових вимог при взаємних поїздках громадян України і громадян Держави Ізраїль (21.07.2010 р. – набула чинності 09 лютого 2011 р.);

10. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль про сприяння та взаємний захист інвестицій від 24.11.2010 р. (чинна із 20.11.2012 р.);

11. Угода між Урядом Держави Ізраїль та Кабінетом Міністрів України про тимчасове працевлаштування українських працівників в окремих галузях на ринку праці Держави Ізраїль (чинна з 05.12.2016 р.);

12. Угода про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль (укладена 21 січня 2019 р. в м. Єрусалим, ратифікована Верховною Радою України у липні 2019 р. та Урядом Держави Ізраїль у листопаді 2020 р., набула чинності з 1 січня 2021 р.) [1].

Висновки. Міжнародні відносини між Україною та Ізраїлем мають вагому договірно-правову базу, яка є основою розвитку подальших відносин між державами. Співпраця між державами супроводжується юридичною базою через угоди на різних рівнях, Меморандуми, та міждержавні зустрічі. Щороку договірно-правова база доповнюється новими угодами, планами та програмами двостороннього співробітництва, практикується укладення меморандумів про наміри та підписання протоколів за підсумками експертних зустрічей, засідань комісій та робочих груп.

Джерела та література

1. Посольство України в Державі Ізраїль. Договірно-правова база між Україною та Ізраїлем. URL : <https://israel.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/428-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-izrajilem>.

2. Bersky A. Sara Netanyahu drops traditional Ukrainian bread, prompting backlash //The Jerusalem Post. 2019. August, 20. URL : <https://www.jpost.com/israel-news/sarahnetanyahu-drops-traditional-ukrainian-bread-599115>.

3. EU-Israel Association Agreement // EUR-lex. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:92001E001106&from=DE>.

4. Hrushchynska N. M. Development Tendencies of Ukrainian-Israeli Relations in the Context of Ukrainian Geo-Economic Priorities, Young Scientist. 2013. November. № 1 (01). P. 17–20.

Мандрик І. П. – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Шевчук І. І. – студентка 4 курсу географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії ВНУ імені Лесі Українки

Розглянуто сучасний стан та динаміку зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Польщею. Виокремлено чинники, які впливають на сучасний стан двосторонньої торгівлі. Проаналізовано товарну структуру експорту та імпорту. Визначено перспективні напрями українсько-польських торговельних відносин.

Ключові слова: зовнішня торгівля, Україна, Польща, товари.

Mandryk I. P., Shevchuk I. I. The Current State of Foreign Trade in Goods Between Ukraine and Poland. The current state and dynamics of foreign trade in goods between Ukraine and Poland are considered. Factors affecting the current state of bilateral trade are indicated. The product structure of export and import was analyzed. Prospective directions of Ukrainian-Polish trade relations have been identified.

Key words: foreign trade, Ukraine, Poland, goods.

Актуальність теми. З початком євроінтеграційних процесів, що активізувалися в Україні з моменту підписання Угоди про Асоціацію з ЄС торговельно-економічні відносини України та Польщі дещо змінились. А після повномасштабного вторгнення РФ в Україну польсько-українське співробітництво вийшло на абсолютно новий рівень.

Мета публікації – розглянути сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Польщею, проаналізувати товарну структуру експорту та імпорту, визначити перспективи двосторонніх торговельних відносин.

Результати дослідження. Польща є другим, найбільшим (після КНР) торговельним партнером та експортним ринком України, випереджаючи за обсягами двосторонньої торгівлі товарами ФРН і РФ приблизно на 1 млрд дол. США.

Сукупний обсяг двосторонньої торгівлі товарами і послугами з Польщею за 2021 рік склав майже 11 млрд дол. США (10,93 млрд дол.), що перевершує показники 2020 р. на 3 млрд. дол. США (у 2020 р. Обсяг двосторонньої торгівлі становив 8 млрд. дол.). Більше того, вперше за останні роки сформувалося позитивне сальдо двосторонньої торгівлі товарами, яке за результатами 2021 р. Склало +268,8 млн. дол. США (рис.1.).

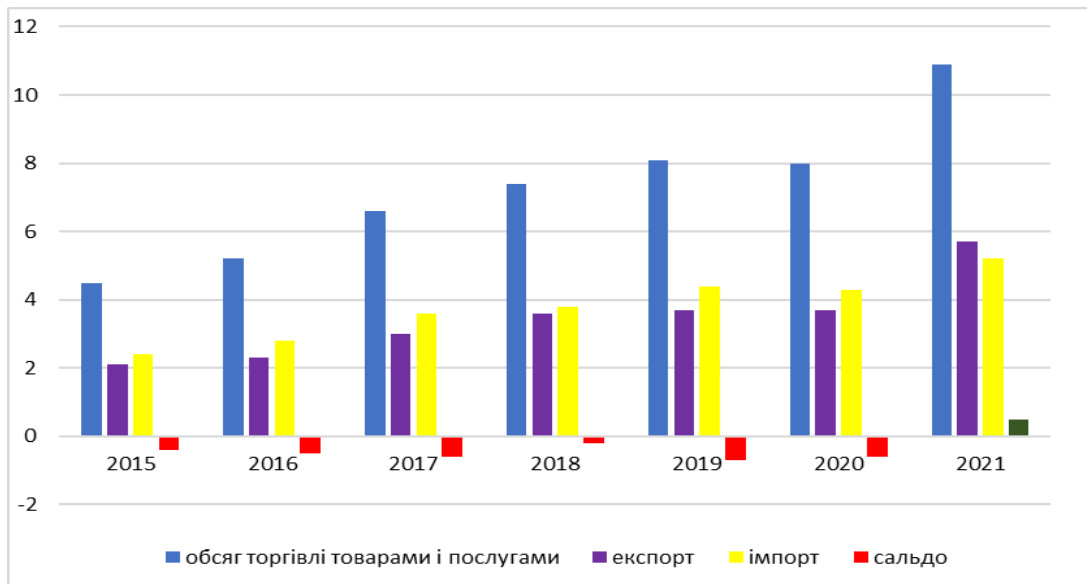

Рис. 1. Динаміка торгівлі товарами та послугами між Україною та Республікою Польща у 2015–2021 рр., млрд дол. США.

За підсумками 2021 р. Дещо змінилася структура українського товарного експорту до Польщі: блок недорогоцінних металів та виробів з них, зокрема чорних металів; блок аграрної продукції; мінеральна продукція; блок електричних машин; блок деревини та целюлозно-паперової продукції; окремо варто виділити меблі та пластмаси і полімерні матеріали (рис. 2).

Найбільшу позитивну динаміку в польському експорті товарів до України продемонстрували такі групи товарів: добрива; каучук і гума; засоби наземного транспорту (крім залізничного); пластмаси і полімерні матеріали; дубильні екстракти; палива, нафта і нафтопродукти; вироби з чорних металів; реактори ядерні, котли і машини (рис.3) [3].

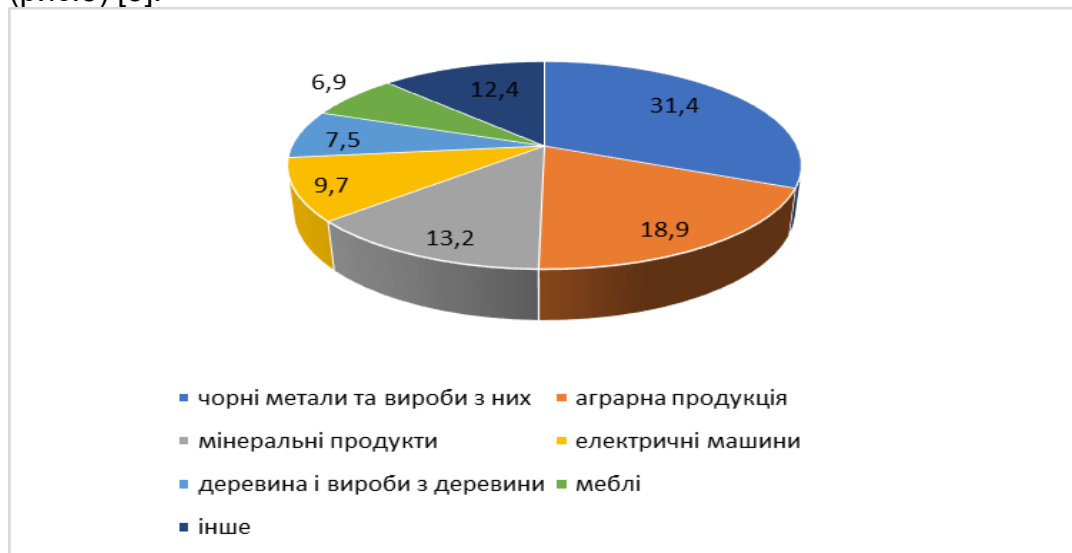

Рис. 2. Топ-6 товарних позицій у структурі українського експорту до Польщі у 2021 р., %

Рис. 3. *Топ-6 товарних позицій в структурі польського експорту до України у 2021 р., %*

За перші три місяці 2022 р. Польський експорт скоротився лише на кілька відсотків, а український – навпаки зріс аж на 40 %. Велика частка тут – це зернові та інша сировина.

Проте, це не всі позитивні результати українсько-польського співробітництва. Адже 6 вересня 2022 р. Міністерство аграрної політики та продовольства України заявило, що разом з Польщею уклали чотиристоронній Меморандум щодо проекту з будівництва транскордонного трубопроводу, через який транспортуватимуть українську рослинну олію до порту м. Гданськ. Будівництво такого трубопроводу відкриває для нас нові можливості, оскільки Польща могла б стати транзитною країною для української олії, яка згодом могла б транспортуватися з Гданська до арабських країн та Північної Африки [2].

Ще одним позитивним проявом торгівельно-економічних відносин стало те, що Україна зобов'язалася скасувати всі обмеження на імпорту польських товарів, у тому числі й сільськогосподарської продукції, йдеться у спільній заяві за підсумками міжурядових консультацій двох країн від 1 червня 2022 р. У свою чергу, Польща пообіцяла підтримувати український експорт продовольчих товарів та наголосила на готовності підтримувати сільськогосподарські виробничі потужності України з метою максимального збору врожаїв у наступному сезоні [1].

Висновки. Торговельні відносини між Україною та Польщею, незважаючи на війну та руйнування інфраструктури в Україні, утримуються на високому рівні. Адже Польща є другим, найбільшим (після Китаю) торговельним партнером та експортним ринком України. До Польщі Україна експортує переважно чорні метали, мінеральну сировину та аграрну продукцію, натомість імпортує такі польські товари, як транспортні засоби, хімічну та аграрну продукцію. В поточному році прогнозують збільшення обсягів двосторонньої торгівлі товарами.

Джерела та література

1. Володимир Пиріг. Україна зобов'язалася скасувати обмеження на імпорту польських товарів. URL : https://zaxid.net/ukrayina_zobovyazalasya_skasuvati_obmezhennya_na_import_polskih_tovariv_n1543794.

2. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Україна та Польща домовилися збудувати трубопровід для транспортування української рослинної олії. URL : <https://minagro.gov.ua/news/ukrayina-ta-polshcha-domovilisy-zbuduvati-truboprovod-dlya-transportuvannya-ukrayinskoyi-oliyi>.

3. Посольство України в Республіці Польща. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Польщею. URL : <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/229-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-polysheju>.

І. О. Балак – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

GEOPOLITICAL INTERESTS OF WORLD STATES IN THE ARCTIC

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ імені Лесі Українки

Арктика перебуває в центрі геополітичних інтересів країн світу від початку її відкриття. Континент має особливий міжнародно-правовий статус, який регулюється Радою Арктики. Арктика наразі розподілена на секторальні полярні зони впливу між США, РФ, Канадою, Норвегією, Ісландією та Данією. Однак це не задовольняє країни-спостерігачі. Японія активно долучається до міжнародних угод про статус регіону. Китай споряджає науково-дослідницькі експедиції до Арктики.

Ключові слова: Арктика, договір, регіон, континентальний шельф.

Balak I. O. Geopolitical interests of world states in the Arctic. The Arctic has been at the center of geopolitical interests of the countries of the world since its discovery. The continent has a special international legal status, which is regulated by the Arctic Council. The Arctic is currently divided into sectoral polar zones of influence between the USA, the Russian Federation, Canada, Norway, Iceland and Denmark. However, it does not satisfy the observer countries. Japan actively participates in international agreements on the status of the region. China equips research expeditions to the Arctic.

Key words: Arctic, treaty, region, continental shelf.

The Arctic continent has been in the sphere of geopolitical interests of many states of the world since the beginning of the discovery of the continent, therefore this study is relevant. The purpose of this research is to single out the main geopolitical interests of the countries of the world in the Arctic continent.

Systematic research of the Arctic began in the second half of the 16th century, as the first attempts to find the northern sea route to China and India. There were a number of important voyages along the coasts of northern Canada and Siberia in the 16–18 centuries. During the First International Polar Year (1882–1883), there were opened 13 polar stations by 12 countries. In 1909, the American R. Peary was the first to reach the North Pole [1].

Arctic territories are: Alaska, Aleutian Islands (USA); Arkhangelsk and Murmansk regions, Chukotka, Yamalo-Nenets and Nenets Autonomous Districts, Land of Franz Joseph, Krasnoyarsk Territory and Republic of Sakha (Yakutia) (most of the territories south of the Arctic Circle), Novosibirsk Islands, New Land, Northern Earth, Siberia (Russia); Bear Island, Jan Mayen, Svalbard (Norway); Canadian Arctic Archipelago, Labrador (part of Newfoundland and Labrador), Northwest Territories, Nunavut, Yukon (Canada); Iceland (most of the island south of the Arctic Circle); Greenland (Denmark).

The Arctic Council is a high-level intergovernmental forum dealing with the issues of the Arctic countries and the indigenous peoples of the Arctic. The Council has 8 members: Canada, Denmark, Finland, Iceland, Norway, Russia, Sweden and the USA, as well as a number of observer countries. The first step towards the establishment of the Council was the signing of the Arctic Environmental Protection Strategy in 1991. The Ottawa Declaration of 1996 established the Arctic Council as a forum to promote cooperation, coordination and communication among Arctic countries, involving indigenous peoples and other Arctic inhabitants, on issues such as sustainable development and environmental protection. The Arctic Council was engaged in research on climate change, oil and gas, and Arctic shipping. In 2011, the member states of the Council concluded the Arctic Search and Rescue Agreement – the first binding agreement concluded with the assistance of the Council. It is often at the center of security and geopolitical issues, as the Arctic is a subject of special interest to both Council members and observers.

The increase in the number of Permanent Observers also raises other issues of national security of member countries, as such observers express their interest in the Arctic region. For example, China does not hide its desire to extract natural resources in Greenland or develop trans-Arctic sea routes.

According to international law, no country currently owns the North Pole or the region of the Arctic Ocean that surrounds it. The five countries surrounding the Arctic – the Russian Federation, the USA, Canada, Norway, and Denmark – are restricted to an exclusive economic zone of 200 nautical miles (370 km) adjacent to their coasts. Waters outside the territorial waters of coastal states are considered the «high seas» [1]. The seabed outside the exclusive economic zone, an extension of the continental shelf, is considered the «heritage of all mankind» and is managed by the UN's International Seabed Authority.

In 2007 two Russian bathyscaphes sank to the bottom of the ocean near the North Pole and installed a Russian flag made of stainless titanium alloy there. Then the RF stated regarding the legal status that «the Arctic is Russian». The expedition and the words caused a wave of criticism from the USA and Canada. Great Britain and Canada also presented their claims to ownership of the Arctic.

As of October 2013, the United States did not ratify the UN Convention on the Law of the Sea and is not eligible to submit a formal application for an extended continental shelf to the UN Commission on the Limits of the Continental Shelf. In August 2007, the US Coast Guard icebreaker headed into the Arctic Ocean to map the seabed off the coast of Alaska and to determine the extent of the continental shelf north of Alaska.

Neither Russia nor American strategic assets in the Arctic are in the service of strictly regional Arctic interests or focused on shaping conditions there [3].

Norway ratified the Convention on the Law of the Sea in 1996 and filed a claim to extend the continental shelf – the Norwegian seabed beyond 200 nautical miles (370 km).

In 1996, Canada was the only country that created an appropriate legal framework, organizational structure and model of international cooperation in the Arctic Basin. In 2009 the Canada's foreign and domestic policy was defined, entitled «Canada's Northern Strategy: Our North, Our Future, Our Heritage». The share of the Canadian sector of the Arctic is 25 %, and in terms of size it is inferior only to the Russian sector (40 %). Among Canada's main interests in the Arctic, the prospect of developing oil and gas deposits can be highlighted.

Whereas Japan's historical engagement with the Arctic region can be traced back to the signing of the Svalbard Treaty in 1920 and its initial Arctic research efforts began in the 1950s. In 1991 Japan established its permanent research station on Svalbard and applied for membership in the International Arctic Science Committee. Following the example of China and South Korea, Japan submitted its application to become an observer to the Arctic Council in July 2009. Besides the Arctic Council, Japan's international engagement has also taken the shape of involvement in drafting the 2014 Polar Code – a mandatory code for shipping in the Arctic and Antarctic waters – and the 2018 International Agreement to Prevent Unregulated High Seas Fisheries in the Central Arctic Ocean.

China organized ten Arctic research expeditions (as of October 2019), became an AC observer in 2013 and appointed a special representative for Arctic affairs in 2016. All Chinese Arctic research expeditions were open to international participants. At the same time, Chinese scientists participated in the Arctic expeditions initiated by other countries [4]. Since 2012, it has also been referring to itself as a near-Arctic state. China completed an Arctic science observatory. China's interests in the Arctic region are formulated in its Arctic White Paper published in 2018 and also officially included the Arctic (together with the shipping routes) in its Belt and Road Initiative in order to build a Polar Silk Road [2].

Countries define their waters from the deepest part of the land, so rights to any islets are a matter of dispute. There are disputes over the Bering and Chukchi Seas between Russia and the USA, and the Hanse Islands and the Lincoln Sea between Canada and Denmark. In Canada, half of the respondents are in favor of asserting the country's sovereignty over the Beaufort Sea (in the USA, only 10 %). Another source of conflict could be new commercial trans-Arctic sea trade routes that open up as the ice melts.

Therefore, this continent has a special international legal status determined by the intergovernmental organization – the Arctic Council. The Arctic is divided into sectoral polar zones of influence and is within the circle of geopolitical interests of these states.

Джерела та література

1. Правовий статус Арктики. *Вікіпедія*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81_%D0%90%D1%80%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8.
2. Kossa M., Lomaeva M., Saunavaara J. East Asian subnational government involvement in the Arctic: a case for paradiplomacy? *Pacific Review*. 2021. Vol. 34, is. 4. P. 664–695. URL : <https://doi.org/10.1080/09512748.2020.1729843>.
3. Regehr E. Cooperative Security and Denuclearizing the Arctic. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. 2019. Vol. 2, is. 1. P. 274–296. URL : <https://doi.org/10.1080/25751654.2019.1631696>.
4. Su P., Mayer M. Science Diplomacy and Trust Building: «Science China» in the Arctic. *Global Policy*. 2018. Vol. 9, SI. P. 23–28. URL : <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12576>.

Л. В. Ревага – студент 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Р. І. Коцан – доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Г. В. Копачинська – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ СУЧАСНОЇ ФРАНЦІЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
ВНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто геополітичні інтереси сучасної Франції. Приділено увагу головним засобам реалізації геополітичних інтересів держави. Проаналізовано основні геополітичні вектори Франції.

Ключові слова: Франція, геополітичні інтереси, вектори геополітики, геополітичний вектор, ЄС.

Revaga L. V., Kotsan R. I., Kopachinska G. V. Geopolitical Interests of Modern France. The geopolitical interests of modern France are considered. Attention is paid to the geopolitical interests of state implementation tools. Main geopolitical vectors of France are analyzed and described.

Key words: France, geopolitical interests, vectors of geopolitics, geopolitical vector, EU.

Сьогодні в світі відбуваються значні зміни стратегій основних геополітичних суб'єктів, які пов'язані з російсько-українською війною. Важливе місце серед цих суб'єктів займає Франція. В умовах російсько-українського протистояння дослідження геополітичних інтересів Франції є необхідним елементом визначення статусної особливості цієї країни в планетарному масштабі та в системі регіональних взаємозв'язків. Аналіз геополітичних інтересів Франції уможливорює краще розуміння основних тенденцій французького курсу щодо вирішення європейських та глобальних проблем.

Мета – дослідження геополітичних інтересів сучасної Франції.

Результати дослідження. Пошук Францією нових геополітичних інтересів у масштабі світової системи міжнародних відносин та прагнення до активних дій на міжнародній арені, обумовили виникнення значної кількості досліджень з цієї проблеми. Особливе місце займають праці французьких дослідників Ж. Атталі, М. Фуше та ін., які повернули інтерес до політики та підняли дискусію серед науковців щодо місця Франції у міжнародних відносинах. У роботі «Вступ до геополітики» Ф. Моро-Дефаржа розкриваються роль і значення геополітичних інтересів у процесі формування геополітичної свідомості громадян, держави та її ролі перед світовою спільнотою [7].

Геополітичні інтереси – це ті національні інтереси, які безпосередньо пов'язані з геополітичним розташуванням держави чи прагненням подолати його природні недоліки. Потенціал реалізації геополітичних інтересів визначають ступенем впливу одного суб'єкту геополітики на зовнішню та внутрішню політику іншого, що визначається ієрархічною структурою міжнародних відносин. З одного боку, геополітичні інтереси визначаються національними інтересами держав, а з іншого, – саме глобальні інтереси

приводять до ідентифікації змісту національних інтересів, оскільки за таких умов ризики їх реальної втрати є очевидними [1].

Геополітичними інтересами характеризуються зовнішньополітичні дії будь-якої держави. Нездатність реалізувати свої геополітичні інтереси зовсім не означає їхню відсутність. Сама наявність держави має на увазі її географічне розташування, доступ до природних ресурсів, регіональних та міжнародних ринків та участь у співпраці з іншими країнами. Крім цього, геополітичні інтереси держави можуть не обмежуватись і мати своїми цілями участь у співпраці між іншими та третіми країнами. Так, на світовому просторі діють такі країни як США, Китай, Німеччина, Великобританія, Франція.

Стосовно геополітичних інтересів сучасної Франції, то як зауважує заступник директора Французького інституту міжнародних відносин Філіп Моро Дефарж: «З моменту революції (1789) і до початку війни проти монархічної Європи (1792) Франція намагалася донести до європейців ідеї прав людини та звільнення народів... Однак після революції французька зовнішня політика постійно кидається між ідеологією та геополітикою» [7, с. 38]. На сучасному етапі для зовнішньої політики Франції характерне співіснування ідеології та раціоналізму – хоча й у досить суперечливому поєднанні – що не може не відбиватися особливостях вибору геополітичних інтересів Франції.

Сьогодні геополітичні інтереси Франції найбільш стосуються таких країн – Україна, Росія, Німеччина, США, Китай. Аналізуючи геополітичні інтереси Франції щодо Росії, сучасні французькі геополітики виокремлюють два підходи: емоційно-ідеологічний, або ціннісний, і раціонально-прагматичний. З точки зору прихильників ідеологічного підходу, умовою довірчої та стабільної співпраці Франції з Росією може бути «тільки прийняття та застосування європейських фундаментальних цінностей». Оскільки цього немає, то не може бути і жодного справжнього партнерства [6]. І. Лакост стверджує, що відносини між Росією та Францією отруюють «жорстокі загрози та ворожі акти Росії проти європейських націй», енергетичні ембарго, що повторюються, спроби дестабілізації та збройні дії проти пострадянських країн» [5]. Раціоналісти-прагматики вважають, що між Францією та Росією існує реальна взаємозалежність, яка виправдовує пошук партнерських відносин як в економіці, так і в галузі безпеки. Представники прагматиків не закликають до зміни внутрішньополітичних реалій Росії. Ставлячись до них критично, вони водночас вважають, що націоналізація підприємств енергетичного сектору «повернула державі контроль над ключовими позиціями, які були зайняті олігархами – насамперед у галузі експорту сировини, зокрема нафти та газу». Як бачимо, загалом французька геополітика налаштована щодо Росії критично. Але в рамках цієї школи існує очевидний розрив думок між ціннісно-ідеологічною та раціонально-прагматичною лініями. У цьому очевидним є явне переважання першої. При цьому важливо враховувати, що діалог з Росією є традиційним стратегічним орієнтиром французької зовнішньої політики. Цей орієнтир був відображений у концепції Ш. де Голля «Європа від Атлантики до Уралу», концепції європейської конфедерації Ф. Міттерана та концепції діалогу з РФ Е. Макрона, яка обстоює пошук співпраці з Росією на противагу вимогам французьких атлантистів.

Франція – важливий і надійний торговельний партнер України, один із провідних інвесторів у економіку нашої держави. За результатами 2020 р. Франція посіла 13 місце в світі та 7 місце в Європі серед торговельних партнерів України з питомою вагою у 2 % від загального товарообігу з країнами світу та 4,8% від загального товарообігу з країнами ЄС. За інвестиціями в економіку України Франція посідає 8 місце серед країн світу (станом на 30.06.2021 р.) [4]. Позиція Франції щодо України є незмінною стосовно територіальної цілісності України. 24 лютого 2022 р. Франція засудила агресію Росії проти України. Важливо, що Франція підтримала надання Україні статусу кандидата в ЄС. Це послання підтримки Україні й українському народу щодо подальшої економічної, політичної, гуманітарної, а також військової допомоги. Франція надала Україні деякий обсяг військової допомоги, зокрема «оборонного обладнання» та палива українським військам. Французька фінансова допомога Україні є значною. Під час міжнародної донорської конференції для України, що відбулася у Варшаві 5 травня 2022 р., лідер

Франції оголосив, що Франція збільшить внесок з 1,7 до 2 млрд дол. США, виділивши додаткові 300 млн дол. США для потреб фінансової, економічної та гуманітарної допомоги Україні. Водночас у захоплених ЗСУ російських танках були виявлені приціли французького виробництва, що свідчило про порушення санкцій ЄС і G7, впроваджених щодо Росії [2]. Франція продала для озброєння РФ найбільше – на суму 152 млн євро в рамках 76 експортних ліцензій. Отже, Франція засудила загарбницьку війну Росії проти України, надала помірковану допомогу Україні та висловила намір продовжувати діалог з Росією для припинення війни.

Президент Франції Е. Макрон вважає, що світ, з точки зору світової геополітики, рухається до нової біполярності, яку формуватимуть США та КНР. Франція запропонувала Китаю підтримувати і провадити політику відкритості, особливо в агропродовольчому секторі. Дві держави поглиблюють двосторонні проекти в галузі авіонавтики та цивільної ядерної енергетики.

Відносини США і Франції пройшли випробування після того як Франція втратила багатомільярдний контракт на будівництво підводних човнів для Австралії. Однак, вже восени 2021 р. стосунки між країнами покращились, це пояснюється початком поглиблених консультацій щодо низки стратегічних питань між США та Францією.

Сьогодні Німеччина й Франція є тими країнами, які перебувають у центрі ринку, в якому знаходиться 500 мільйонів споживачів. Вони виробляють 40 % ВВП ЄС. Велику кількість контактів налагоджено у торговельній і промисловій сфері. Значна кількість німецьких підприємств розміщені у Франції і навпаки. На Франко-німецькій раді міністрів 31 травня 2021 р. обидві країни висловили бажання збагатити та розширити свою співпрацю. Між країнами підписаний Ахенський договір, який набув чинності 22 січня 2020 р. У квітні 2019 р. міністри закордонних справ Німеччини та Франції заснували Альянс за багатосторонність, мета якого полягає в об'єднанні країн, переконаних у важливості співробітництва для досягнення міжнародної стабільності.

Сьогодні відбувається просування французьких геополітичних інтересів у світі у формі так званого «європейського суверенітету», як протиставлення націоналізму. Ідея охоплює, крім безпеки, політику, економіку, технології, культуру та інші сфери, в яких відбувається міжнародна конкуренція та в рамках яких європейські народи вправі вирішувати свою майбутню долю самостійно. Отже, Франція пропонує європейський проект, який не є еквівалентним ЄС. Важливо зауважити, що в такому проекті роль Німеччини суттєво зменшується, у порівнянні з існуючим станом [3].

Важливими для сучасної Франції є формування оновленого партнерства з країнами Середземномор'я та Африкою. Президент Франції Е. Макрон вважає, що доля Франції «абсолютно невід'ємна від долі Африки», вона є «ключовим союзником у тому, щоб Європа продовжила відігравати свою роль у справах світу». Сьогодні активізація міжнародних зусиль Франції відбувається у багатосторонніх форматах, переважно в інтересах глобального розвитку (клімат, біологічне розмаїття, здоров'я, гендерна рівність) тощо. Франція підтвердила свої зобов'язання у цих напрямках, визначивши обсяг витрат на потреби світового розвитку у 2022 р. на рівні 0,55 % свого ВВП [3].

Отже, політичні зміни, пов'язані з сучасними подіями на міжнародній арені, зумовили необхідність формування й реалізації Францією нових геополітичних інтересів. Франція намагається підтримувати взаємовигідні відносини задля власних геополітичних інтересів з усіма державами. Однак, основними векторами її зовнішньої політики є північноамериканський, європейський, азійсько-тихоокеанський, африканський.

Джерела та література

1. Войтович Р. Глобальний інтерес та його виклики реалізації національного інтересу. *Національна академія державного управління при Президентові України*. URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07vrvgni.htm>.

2. Політики Франції щодо війни Росії проти України (аналітична записка). URL : <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/polityky-frantsii-shchodo-viiny-rosii-proty-ukrainy-analitychna-zapyska.html>.

3. Польовик С. Французький гуманізм чи німецька прагматичність? URL : <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/svitoglyadnij-pidxid-lideriv-franci%D1%97-ta-nimechchini-na-rozvitok-yevropi-ta-svitu/>.

4. Торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво. URL : <https://france.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/289-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-francijeju/torgovelyno-ekonomichne-ta-investicijne-spivrobitnictvo>.

5. Lacoste Yves. La Russie menace-t-elle l'Occident? URL : <https://www.diploweb.com/La-Russie-menace-t-elle-l-Occident.html>.

6. Mongrenier J.-S. Le « nihilisme juridique » russe et la géopolitique Russie-Occident, le 23 janvier 2011. URL : <https://www.diploweb.com/Le-nihilisme-juridique-russe-et-la.html>.

7. Moreau-Defarge F. Introduction à la géopolitique. Paris, éd. Seuil, 2009. 128 p.

В. Є. Мілонін – студент 2 курсу магістратури
ОПП «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Навчально-наукового інституту міжнародних
відносин КНУ імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЇ НАУКОВОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ДОСЛІДЖЕННЯХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

*Науковий керівник: О. Ю. Ковтун – кандидат
політичних наук, доцент кафедри
міжнародних організацій та дипломатичної
служби ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка
Роботу виконано на кафедрі міжнародних
організацій та дипломатичної служби ННІМВ
КНУ імені Тараса Шевченка*

Проаналізовано становлення та еволюцію дефініцій наукової та інноваційної дипломатії, розглянуто сучасні підходи до визначення цих понять, а також з'ясовано роль наукової та інноваційної дипломатії на міжнародній арені.

Ключові слова: наукова дипломатія, інноваційна дипломатія, наукова співпраця.

Milonin V. Y. Categories of scientific and innovative diplomacy in international relations studies. In the paper are analyzed the formation and evolution of definitions of science and innovation diplomacy, considered modern approaches to the definition of these concepts, and determined the role of science and innovation diplomacy in the international arena.

Key words: science diplomacy, innovation diplomacy, scientific cooperation.

Актуальність дослідження. Протягом останніх століть існування людства світова спільнота невпинно шукала шляхи та методи прискорення темпів розвитку в науковій та технічній сфері. До нещодавніх десятиліть, основні зусилля концентрувались на сфері наукової дипломатії, тобто сприянні та заохоченні до міжнародних науково-технічних досліджень та інтенсифікації міждержавної співпраці в цій галузі. Одночасно з поглибленням наукової співпраці в світі, поглиблюється і співпраця з питань інновацій. Відбуваються значні зрушення, які розширюють та стирають стандартні кордони наукової

дипломатії, та відбувається поступовий перехід до співробітництва в рамках інноваційної дипломатії. Окрім теоретичного значення дослідження цієї проблематики має і практичний вимір, адже на сьогодні стратегії розвитку провідних міжнародних гравців мають пункти про важливість науково-технологічного розвитку.

Мета дослідження – аналіз підходів до визначення понять наукової та інноваційної дипломатії, становлення та розвиток наукової та інноваційної дипломатії на міжнародній арені.

Виклад дослідження. Первинне розуміння поняття наукової дипломатії, що почало зароджуватись на початку XX ст., полягало у сукупності політичних заходів, що проводять державні актори у сфері науки. Тут дослідниками наводяться приклади, коли уряди країн відправляли своїх співробітників за кордон, щоб вони виконували функції наукових посланців протягом певного проміжку часу. До того ж, доречним буде згадати випадки призначення американського вченого на посаду посла в Японії, а також повільне зближення між Німеччиною та Ізраїлем шляхом культурного та наукового обміну у 1960-х рр. [5, с. 769] як підтвердження специфіки діяльності у сфері наукової дипломатії майже усе XX ст. Початок 2000-х рр. характеризується хвилею намагання систематизувати та закріпити поняття «наукова дипломатія», більшою мірою у США [2, с. 2].

Попри те, що наукова дипломатія може мати декілька напрямків, найчастіше вона зводиться до виробництва певних глобальних суспільних благ. Наприклад, за визначенням колишнього радника з питань науки Державного департаменту США, наукова дипломатія являє собою використання наукової взаємодії між націями для вирішення спільних проблем, з якими стикається людство, та для побудови конструктивного міжнародного партнерства, що засноване на знаннях [1, с. 91]. Тобто, можна сказати, що основним напрямком наукової дипломатії є покращення рівня життя людства в цілому та вирішення нагальних питань, що стоять на міжнародному порядку денному та потребують згуртованості світової наукової спільноти.

В ході досліджень науковці приходять до висновку, що наукову дипломатію важко відмежовувати від більш традиційних форм вироблення політики у сфері науки. В цьому контексті Т. Флінк та Н. Рюффін визначають, що наукова дипломатія стає нічим іншим, як інструментом для побудови або для приховування «мостів» між різними світоглядними концепціями, розбіжними інтересами та міждержавною напругою. Вони пояснюють, що актори, що беруть участь у науковій дипломатії можуть вдаватись до певних дій для забезпечення фінансування у сфері науки, захисту своєї наукової діяльності або переконання не дуже зацікавлених сторін у важливості спільної роботи.

Безперечно, наукова дипломатія є стійким явищем у міжнародних взаємодіях, і це виклик традиційним способам управління міжнародними конфліктами, зовнішньої політики та наукової діяльності. Різноманітність напрямків, акторів та інструментів, а також швидкі темпи змін є міцним обґрунтуванням, чому все більша увага приділяється науковій дипломатії як з боку держав, так і з боку наукового середовища. З іншої сторони, акцентується увага на тому, що наукова дипломатія не повинна перетворюватись у інструмент політичної діяльності в міжнародному середовищі. Глобальні виклики, пов'язані із проблемами, що постають перед людством спонукатимуть до більш плідної співпраці у сфері наукової дипломатії у майбутньому [2, с. 3].

В свою чергу поняття «інноваційна дипломатія» виникає лише у кінці XX – на початку XXI ст. Як і багато інших форм дипломатії, інноваційна дипломатія виникла як концепт, що заснований на практичних спостереженнях. На думку багатьох дослідників, зокрема П. Грісета, інноваційна дипломатія є ніщо інше як елемент комунікації, який дозволяє державі або регіону самостверджуватись на міжнародній арені перед конкурентами або поряд із партнерами. Тим самим, однією з очевидних особливостей інноваційної дипломатії є чимала конкуренція між державами. Тому П. Грісет відносить її до форми «м'якої сили», додаючи, що ця форма дипломатії спирається на позитивне суспільне сприйняття, яке створюється словом «інновація». По-друге, інноваційна дипломатія, як зазначає П. Грісет, може бути визначена інструментом сприяння розвитку торгівлі – вона

дає змогу налагоджувати партнерства та будувати «мости» між науковими дослідженнями та бізнесом, підтримуючи тим самим динамічний розвиток міжнародної економіки [3, с. 386].

Інноваційна дипломатія, за визначенням дослідника Е. Караяніса, охоплює концепцію та практику подолання відстаней та інших розбіжностей культурного та соціально-економічного ґатунку за допомогою цілеспрямованих і належним чином сформованих ініціатив для підключення ідей та рішень до ринків та інвесторів, що готові оцінити та розвивати їх потенціал [4, с. 2]. Хоча поки що немає чітко узгодженого поняття «інноваційна дипломатія», вважається, що ця дефініція уособлює фінансовану державою підтримку чотирьох видів діяльності, таких як:

- застосування «м'якої» сили та впливу через привабливість до ідей та інновацій певної держави чи регіону в якості інноваційного «хабу»;
- розвиток комерційного партнерства між бізнесом або між бізнесом та університетами, що створює умови для майбутнього економічного росту та конкурентоспроможності;
- створення умов для процвітання регіональних та глобальних інноваційних партнерств;
- заохочення співробітництва між державними та недержавними акторами для вирішення глобальних викликів людства [1, с. 92].

Як було зазначено, концепція «інноваційної дипломатії» сформувалась не в результаті теоретичних досліджень, а в результаті практичних напрацювань. Надалі постає питання про взаємозв'язок наукової дипломатії та інноваційної дипломатії – чи є друга дефініція абсолютно новітньою практикою у дипломатичній діяльності, або ж ці поняття є схожими? Дослідниця К. Баунд дотримується точки зору, що на перший погляд виникнення та розвиток інноваційної дипломатії не схоже ні на що інше, як на продовження наукової дипломатії у більш комерційному напрямку. Далі вона уточнює, що варто застосувати більш продуманий та складний підхід до оцінки ризиків та можливостей, які є на кожному етапі інноваційного ланцюга створення вартості. Тому пропонується надалі застосовувати вираз «перехід від наукової дипломатії до інноваційної дипломатії», де остання розглядається в якості особливої форми наукової дипломатії, та такої, що покликана замінити її. К. Баунд акцентує увагу на тому, що три показники доводять важливість цієї нової форми дипломатії. До них відноситься зростання кількості публікацій та звітів, що стосуються інноваційної дипломатії, збільшення кількості курсів та інших можливостей навчатись цьому напрямку, та насамкінець зростання кількості державних службовців, що займаються дипломатичною діяльністю в цій сфері [1, с. 91].

На підтвердження К. Баунд приводить той факт, що, наприклад, у Нідерландах назву «аташе з питань науки» в посольствах змінили після 1990-х рр. на «аташе з питань інновацій». До того ж, спостерігаючи за діяльністю дипломатичних акторів у контексті інноваційної дипломатії, можна прослідкувати, що вони виражають зацікавленість у визнанні та утвердженні нової галузі, яку загалом-то особисто визначили та сформували.

Зростаюча важливість інновацій та інноваційної діяльності у міжнародних відносинах очевидно приводить до ряду змін:

1) привносить нові проблеми в сферу наукової дипломатії, що спонукає до переходу до інноваційної дипломатії; зростає важливість національних інтересів у цій сфері зростає, а на порядок денний зовнішньої політики ставляться питання торгівлі високотехнологічною продукцією, володіння та захист інтелектуальної власності тощо;

2) призводить до зміни конфігурацій зацікавлених сторін. Бізнес-структури та їх представницькі організації і місцеві державні органи стають все більш значущими гравцями у зовнішніх зносинах;

3) веде до зміни конфігурації політичних інструментів та методів роботи, що стосуються сфери науки та інновацій, адже до неї додається спектр інструментів соціальної та економічної політики [4, с. 2].

На думку П. Грісета, інноваційна дипломатія розвивалась протягом більш ніж двох століть, але вона не називалась такою та не виокремлювалась як відгалуження науково-технічної дипломатії. В якості гібридної категорії, інноваційна дипломатія будується на рівні дискурсу, а також на рівні дій, коли організація міжнародного співробітництва або встановлення нових форм міжнародного управління є необхідними. Інноваційну дипломатію варто розглядати як елемент політичної комунікації, інструмент управління основними міжнародними технологічними системами, як важіль економічного розвитку та як специфічний вектор співпраці, вказує П. Грісет. Дослідник зазначає, що інноваційна дипломатія є переплетенням технологічної, економічної та наукової дипломатії [3, с. 393].

Висновки. Із появою наукової та інноваційної дипломатії з'являється низка питань та проблем, що потрібно вирішувати та відслідковувати процес їх вирішення, контролювати ефективність отримуваних результатів тощо. Інноваційна дипломатія як відгалуження наукової дипломатії поступово стає ключовою темою зовнішньоекономічної, торгової та безпекової політики майже кожної держави. Прогрес у проривних технологіях призводить до зростаючого попиту на міждисциплінарні навички у дипломатичній службі. Перед людством постає потреба у розумінні, як працює конкуренція у сфері інноваційної дипломатії, що потребує розуміння функцій інноваційних систем, стратегічних сфер науки і технологій та специфіку розвитку ринків у цих сферах. Результатом виробітки політики у напрямі інновацій в більшості випадків буде створення складного симбіозу стратегічних планів, що спрямовані на співпрацю з партнерами, захист та зміцнення державних інтересів у сфері інновацій та на створення міжнародних коаліцій і угод задля досягнення спільних інтересів. Безперечно, завдяки зростаючому залученню нових зацікавлених сторін до діяльності в сфері інновацій можуть виникнути нові можливості для багатосторонніх рішень в проривних технологіях.

Фактичні можливості та потреба у науковій та, зокрема, інноваційній дипломатії залежатимуть від того, наскільки плідною та ефективною буде співпраця між державами у цих сферах, що буде, в свою чергу, залежати від ступені готовності держав бути залученими до спільних інноваційних проєктів та угод. Баланс між кооперацією та співробітництвом, з однієї сторони, і конкуренцією та боротьбою за «перші місця» на п'єдесталі інноваційного розвитку, з іншої буде визначати подальший розвиток у напрямі інноваційної дипломатії. До того ж, одним із важливих питань є те, чи зможе інноваційна дипломатія стати ключовим засобом вирішення світових викликів, таких як зміна клімату, зростання населення, міграція.

Джерела та література

1. Bound K. Innovating together? The age of innovation diplomacy. *The global innovation index 2016: Winning with global innovation*. Ithaca Fontainebleau Geneva Cornell University INSEAD WIPO. 2016. P. 91–95. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-chapter4.pdf.
2. Flink T. The Current State of the Art of Science Diplomacy. *Handbook on Science and Public Policy*. 2019. P. 104–121. URL: <https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781784715939/9781784715939.00015.xml>.
3. Griset, Pascal. Innovation Diplomacy: A New Concept for Ancient Practices? *The Hague Journal of Diplomacy*. 2020, P. 383–397. URL: https://brill.com/view/journals/hjd/15/3/article-p383_9.xml?language=en.
4. Leijten, J. Exploring the future of innovation diplomacy. *Eur J Futures* 2017. Vol. 5, №20. P. 1–13. URL : <https://eujournalfuturesresearch.springeropen.com/articles/10.1007/s40309-017-0122-8#citeas>.
5. Lord K., Turekian V. Time for a New Era of Science Diplomacy. *Science*. 2007. Vol. 315, № 5813. P. 769–770.

O. B. Pikulyk – PhD in Economics, Associate Professor of International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Volyn National University

HISTORICAL ASPECTS AND MODERN FEATURES OF POLISH CULTURAL DIPLOMACY

The work is done at the of International Relations and Regional Studies Department of Lesya Ukrainka Volyn National University

The role of cultural diplomacy in the foreign policy practice of countries is considered. Peculiarities of cultural diplomacy of Poland are studied. The activities of Polish institutes in various countries were analyzed and their important role in the popularization of Polish culture was noted.

Key words: cultural diplomacy, Poland, the country's image, the Polish Institute.

Пікулик О. Б. Історичні аспекти та сучасні особливості культурної дипломатії Польщі. Розглянуто роль культурної дипломатії в зовнішньополітичній практиці країн. Досліджено особливості культурної дипломатії Польщі. Проаналізовано діяльність Польських інститутів в різних країнах та відзначено їх важливу роль в популяризації польської культури.

Ключові слова: культурна дипломатія, Польща, імідж країни, Польський інститут.

Cultural diplomacy plays an important role in the foreign policy practice of the countries of the world. The state's image determines its place in the international space and affects its success in achieving its goals. Therefore, the study of cultural diplomacy of the countries of the world is an urgent issue of scientific research.

The purpose of the study is to analyze the peculiarities of cultural diplomacy of Poland in the historical dimension and at the present stage and to show its role in shaping the country's image and promoting Polish culture abroad.

Cultural diplomacy as a tool of «soft power» is recognized an increasingly urgent direction of state policy in connection with the need to promptly resolve issues of national security, a positive international image, and the establishment of global communications. The institutionalization of cultural diplomacy is a condition for the formation of the policy of cultural diplomacy as a systematic and purposeful activity, which, on the one hand, will influence the issues of national security and international image, and on the other hand, will open up prospects for the socio-cultural and economic development of the state, will have a positive effect on the internal political stability, ability to see and plan the future [2].

Cultural policy in Poland refers to the public policy of the state, therefore it is closely related to the state system and the ideological direction in which the country is currently developing. Poland experienced many turning points – it disappeared from the world map three times in its history, was subjected to destruction and looting during wars, cultural persecution by the Soviet authorities, and saw many ideological conflicts during the days of its independence [1].

Cultural diplomacy has a historical dimension, as the country's tangible and intangible cultural heritage resources can serve as soft power for the promotion of national culture and language and the formation of a positive image of the state.

The countdown of the cultural policy of modern Poland can be started in 1993, when a document was published (*Polityka Kulturalna Państwa – Założenia* (sierpień 1993) [7], in which its main principles were formed. In it, a special weight is devoted to the awareness and accentuation of the fact that society grows and develops thanks to the cultural development of the country [1]. The cultural policy of Poland is expressed in the National Strategy for the

Development of Culture for 2004–2020. This document notes the importance of the sustainable development of culture as the highest value that is transmitted from generation to generation, defining the historical and civilizational achievements of Poland, values that condition national identity and ensure the continuity of traditions and regional development.

The Department of Public and Cultural Diplomacy of the Ministry of Foreign Affairs of Poland plays an important role in popularizing Polish culture, science and education. By cooperating with Polish institutes, embassies and consulates general, it provides an opportunity for Polish authors and artists to participate in important cultural events around the world. The Department also conducts negotiations on the conclusion of international agreements in the fields of culture, education, youth exchanges, science and information. It cooperates with foreign and domestic institutions, public organizations, as well as with foreign mass media [5].

The mission of cultural diplomacy is to effectively influence the widest possible local artistic, expert and public circles. Establishing good, close contacts with media representatives is one of the priorities of the activities of Polish institutes.

Polish institutes in different countries form a network of 25 branches whose activities reflect the priorities of Poland's foreign policy, an integral part of which is public and cultural diplomacy. Polish institutes cooperate with state institutions and public organizations of the countries. They organize cultural events – concerts, film screenings, theatre performances, exhibitions, and also popularize the Polish language and Polish scientific achievements in various fields [4].

The Polish Institute in Budapest was opened in January 1939, and its official opening took place on May 24, 1939 in the presence of representatives of the Polish and Hungarian state authorities. Before the beginning of the Second World War, the Institute was mainly engaged in the promotion of Polish science, culture and language. As one of the oldest Polish institutions in the world and one of the oldest Polish cultural institutions operating abroad, the Polish Institute in Budapest currently participates in the organization of about 150 different programs in the fields of culture, education and science annually [3].

The Polish Institute in Vienna was officially opened on June 5, 1974. The legal basis for the establishment of the institute was primarily the «Agreement between the Republic of Austria and the Polish People's Republic on Cooperation in the Field of Culture and Science», signed in Vienna on June 14, 1972. The turning point was 1989, when the function of the institutes changed to open access, focused on communication and exchange, to Polish society and culture in its European and global dimensions.

Polish Institutes in various countries of the world regularly cooperate with such Polish cultural institutions as the Fryderyk Chopin Institute, the Institute of Music and Dance, the Polish Book Institute, the Adam Mickiewicz Institute, the National Institute of Architecture and Urban Planning [4]. In 2006, the Polish Institute together with the International Foundation «Renaissance» established an annual competition for Ukrainian publishing houses – «Translation of modern Polish scientific literature and essays into Ukrainian». Thanks to this tool, Polish scientific and fiction literature is present in Ukrainian bookstores [2].

The Adam Mickiewicz Institute popularizes Polish culture in the world, organizes cultural events (today there are more than 5,500 events in 70 countries for more than 52 million people from 6 continents), and also supports international cultural cooperation: professional exchanges, co-production of art events, studio visits and participation of Polish artists in major world cultural events [6].

The task of the Polish Institutes is also to establish contacts between Polish and foreign partners active in the sphere of international cultural exchange, e.g. within the framework of EUNIC (European Union National Institutes for Culture) [4].

Thus, Poland has favourable opportunities for spreading its culture in the countries of the world and takes an active part in the process of international cultural interaction. Therefore, cultural diplomacy of Poland today is an important tool for improving mutual understanding

between states, creating a positive image of the country and promoting national interests on the international arena.

References

1. Культурна політика Польщі та 11 програм розвитку. Український культурний фонд. URL : <https://uaculture.org/texts/kulturna-polityka-polshhi-ta-11-program-rozvytku/>.
2. Розумна О. П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. Аналітична доповідь. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf.
3. Instytut Polski w Budapeszcie. URL : <https://instytutpolski.pl/budapest/>.
4. Ministry of Foreign Affairs. Polish Institutes. URL : <https://www.gov.pl/web/diplomacy/polish-institutes>.
5. Ministry of Foreign Affairs. Republic of Poland. Department of Public and Cultural Diplomacy. URL : <https://www.gov.pl/web/diplomacy/department-of-public-and-cultural-diplomacy>.
6. Polish Institute. Kyiv. URL : <https://instytutpolski.pl/kyiv/en/about-us-2/>.
7. Polityka kulturalna państwa. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. URL : <https://www.gov.pl/web/kultura/polityka-kulturalna-dokumenty>.

О. В. Федчик – студент 2 курсу
ОПП «Міжнародні економічні відносини»
Національного університету водного
господарства та природокористування
(м. Рівне)

ТНК ТА ЇХ РОЛЬ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі економіки
підприємства і міжнародного бізнесу НУ ВГП
Науковий керівник: А. Й. Жемба – кандидат
економічних наук, доцент кафедри економіки
підприємства і міжнародного бізнесу НУ ВГП*

Розглянуто сутність транснаціональних корпорацій, особливості та наслідки їх діяльності. Проаналізовано стан розвитку ТНК в Україні, їх діяльність, перспективи розвитку. Запропоновано шляхи вирішення наявних проблем функціонування українських ТНК та шляхи сприяння розвитку багатонаціональних компаній.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, транснаціоналізація, прямі іноземні інвестиції.

Fedchyk O. V. Ukrainian TNCs and Their Role in the Development of the National Economy of Ukraine. A study was made of the essence of transnational corporations, features and consequences of their activity. The state of development of TNCs in Ukraine, their activities, development prospects are analyzed. Ways to solve existing problems of the functioning of Ukrainian TNCs and ways to promote the development of multinational companies are proposed.

Key words: transnational corporations, transnationalization, direct foreign investments.

Транснаціональні корпорації (ТНК) – це економічно важлива форма міжнародного бізнесу, яка чинить значний вплив на загальну стратегію розвитку економічних систем майже будь-якої країни світу. Транснаціоналізація є невід’ємною частиною сучасних міжнародних економічних відносин, оскільки багатонаціональні компанії забезпечують значну частку ВВП країни. ООН пропонує таке визначення: «транснаціональні корпорації – це підприємства, що є власниками, або такими, що контролюють виробництво товарів чи послуг за межами країни, в якій вони базуються» [8]. Узагальнивши різні пояснення цього терміну, можемо зробити висновок, що ТНК є мережею взаємопов’язаних підприємств, що походять з однієї країни і мають складові частини та філії в інших країнах, є міжнародними за складом і характером діяльності суб’єктами господарського життя, функціонують на принципах корпоративної власності та є національними щодо капіталу й контролю, але міжнародними за сферою діяльності [7, с. 304]. На відміну від звичайних корпорацій, ТНК не є експортерами товарів, натомість вони вкладають капітал закордон, поєднуючи його з іноземною робочою силою в межах міжнародного виробництва, контролюючи свої філії, дочірні компанії, активи [6, с. 35-41]. Ці підприємства відіграють значну роль у прискоренні глобалізаційних процесів і створенні зв’язків між країнами, тому, що ведуть наднаціональну і наддержавну діяльність.

Серед основних ознак ТНК варто виокремити такі:

- здійснення виробництва товарів або послуг як мінімум у шести країнах;
- частка закордонної робочої сили повинна складати 25% або більше;
- структура активів складає не менше, ніж 25% капіталовкладень за кордоном;
- річний оборот становить не менше 1 млрд дол. США;
- за межами головної (материнської) компанії реалізують щонайменше 20% продукції;
- єдина стратегія управління розвитку національних підприємств, що входять в організаційну структуру ТНК [4, с. 3].

Роль ТНК у світовому господарстві, насамперед, полягає у сприянні та прискоренні розвитку науково-технологічного прогресу, створенні нових робочих місць та видів продукції, а також у відкритті величезного ринку збуту, завдяки чому зміни кон’юнктури ринку та локальні економічно-політичні турбулентності не можуть зупинити торгівлю. Водночас негативні наслідки діяльності транснаціональних корпорацій – це: перетворення їх на провідних «гравців», які через економічну потужність диктують свої умови навіть національним господарствам [3]. Проаналізувавши дослідження різних вчених, підтверджуємо, що ТНК є найефективнішою формою організації міжнародного бізнесу з низки причин, а саме:

1. Висока конкурентоспроможність на світовому та національному ринках;
2. Незалежність від кризових явищ та економічної ситуації, законодавства у певній країні [2, с. 36-40];
3. Розмиття кордонів – можливість організовувати виробництво та збут в багатьох країнах світу одночасно.

На діяльність ТНК припадає більше 50% світового виробництва, а також понад 65% світової торгівлі та міжнародної міграції капіталу. Найбільші ТНК базуються в США, Китаї, Японії, Німеччині, Франції, Великій Британії тощо. У країнах, що розвиваються, ТНК перебувають на етапі утворення або активного розвитку. Україна, як одна з таких, вже зробила певні кроки до поширення власних транснаціональних структур, а саме прийнято законодавчі акти, що регулюють іноземні інвестиції та діяльність корпорацій («Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про підприємництво», «Про оподаткування прибутку підприємств») [5]. Однак поки що українські ТНК ще не є досить впливовими на світовому ринку, але головне, що вони існують та розвиваються. Найбільшими з них є компанія «УкрАВТО», кондитерська корпорація «Рошен», «Інтерпайп», «Київстар GSM», «Coca-Cola» [3]. Найбільший прибуток корпораціям приносять металургія та сфера видобування. Головна перешкода

для українських ТНК, що працюють в інших галузях, – це монополізований міжнародний ринок (іноземні ТНК вже зайняли більшу частку вигідних секторів економіки).

Щодо перспектив для розвитку нових українських ТНК, то на власному ринку існує декілька компаній, які незабаром цілком можуть стати транснаціональними корпораціями. Наприклад, «Укргазвидобування» – найбільша газодобувна державна компанія у Центральній і Східній Європі. Її сукупний виторг ще декілька років тому перевищував 50 млрд грн, а чистий прибуток – 10 млрд грн. При збереженні темпів розвитку ця компанія може стати ТНК. Сфера роздрібної торгівлі також вигідна для українських підприємств у плані перетворення на ТНК. «Епіцентр» є дуже потужним підприємством, яке планує вийти також на ринок Грузії, його річний оборот у 2018 р. перевищив позначку в 40 млрд грн. Загалом, в Україні є понад 25 підприємств, що відповідають критеріям, які дають змогу перетворитися на ТНК.

Варто також проаналізувати сучасний стан світової транснаціоналізації, щоб визначити критерії успіху в створенні та посиленні українських ТНК. Найбільші ТНК належать в основному державам із сильними та стабільними економіками. На територіях промислово розвинутих держав розміщується понад 80% материнських компаній і близько 33% філій іноземних ТНК, а в країнах, що розвиваються, відповідно 19,5% і майже 50%. Отже, потенціал розвитку ТНК прямо залежить від економічного розвитку країни та її належності до однієї з груп. Авторитет держави також має значення, оскільки він прямо пов'язаний із впливовістю на міжнародній арені та довірою з боку інших країн. Україна, як бачимо, поки що не відповідає показникам високорозвинутих країн, тому першочерговим є завдання підвищення економічно-соціального розвитку загалом.

Крім національних ТНК, в Україні також розміщені філії транснаціональних корпорацій інших держав (переважно американські, німецькі, англійські, південнокорейські). Вони загалом також позитивно впливають на українську економіку, але з діяльністю іноземних ТНК пов'язані й ризики. У таблиці 1 подана інформація щодо позитивних та негативних наслідків діяльності ТНК для обох країн – тієї, звідки походить ТНК, і тієї, що приймає.

Таблиця 1.

Наслідки діяльності ТНК

Наслідки	Для країни, що приймає	Для країни базування
Позитивні	Залучення додаткових ресурсів з-за кордону (капітал, технології, управлінський досвід тощо), іноземних інвестицій; створення нових робочих місць, зменшення безробіття; підвищення кваліфікації працівників завдяки новому досвіду, новим технологіям; зменшення обсягу трудової еміграції	Зростання авторитету, впливовості на міжнародній арені; підвищення доходів за рахунок великих обсягів збуту та відсутності поняття кордонів; Можливість встановлювати свої «правила гри»
Негативні	Монополізація ринку іноземними ТНК, як результат – обмеження у виборі спеціалізації в світовому господарстві; втрата конкурентоспроможності національних підприємств у привабливих сферах; залежність економіки країни від ТНК, загроза шантажу	Послаблення державного контролю; ухилення великого бізнесу від податків

Розглянемо основні проблеми функціонування українських ТНК та шляхи покращення ситуації. Перш за все, вітчизняні виробники мають низьку

конкурентоспроможність на світовому ринку порівняно з його лідерами. Ті, своєю чергою, інвестуючи в Україну та поширюючи на неї філії своїх ТНК, використовують ситуацію з низькою платоспроможністю населення для отримання високих прибутків за рахунок використання дешевих українських ресурсів. При цьому, іноземні компанії вкладаються лише у найприбутковіші галузі та реалізують продукцію, виготовлену в Україні за світовими цінами. На нашу думку, вирішити цю проблему допоможе інтеграція національних підприємств у світові глобалізаційні процеси.

Крім цього, виділяють й інші основні напрямки розвитку українських ТНК:

- вдосконалення законодавства у сфері інвестиційної діяльності та посилення сприяння державою діяльності ТНК;
- покращення організації обліку та звітності ТНК та українських підприємств [1];
- заохочення суб'єктів різних форм власності та господарювання до активного здійснення інвестицій з метою розширити ринкову інфраструктуру й національне виробництво;
- комплексне інтегрування України у світові економіко-політичні відносини [6].

Для уникнення негативних наслідків діяльності іноземних ТНК на Україні необхідно будувати правильні відносини з позиції нашої держави як тої, що приймає. Це включає в себе розробку регулятивних документів щодо діяльності ТНК, які насамперед враховують національні інтереси України. Важливим є захист критично важливих галузей – потрібно встановлювати обмеження на надходження іноземних інвестицій в такі галузі, а залучати у ті, які найбільш вигідні для країни.

Отже, транснаціоналізація – один із головних факторів успіху економічного розвитку майже кожної сучасної країни. Дослідження показують, що від успішності діяльності ТНК, що базуються в Україні, залежить багато її економічних показників, таких як ВВП, а також стабільність економіки, її безпека, вигідне положення в міжнародному поділі праці, а отже, і конкурентоздатність на міжнародному ринку, рівень інтегрованості у світове господарство. Збільшення кількості українських транснаціональних корпорацій та підвищення ефективності існуючих – це ключ до зміцнення авторитету України та її впливовості, що в свою чергу, неодмінно приведе до збільшення прибутків, покращення інвестиційного клімату та рівня життя загалом. Але для цього всі вищеперераховані заходи мають бути поєднані з досконалим законодавством, державним регулюванням та захистом національних інтересів.

Джерела та література

1. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект: Монографія // Гладій І. Й. / Економічна думка, 2006. – 554 с.
2. Джалілов А. Я. Інституційна система фрагментарного міжнародного виробництва транснаціональних фірм / А. Я. Джалілов // Бізнес Інформ. 2015. № 10. С. 36–40.
3. Кочетков В. М., Мусієнко О. О. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки країни. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2001>.
4. Молчанова Л. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. URL : <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>.
5. Муквич О. І. Діяльність транснаціональних корпорацій в Україні. URL : http://www.rusnauka.com/22_PNR_2010/Economics/70170.doc.htm.
6. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їх роль у процесі активізації міжнародної інтеграції / І. Б. Сорока // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 9. С. 35 – 41.
7. Rokocha V. Transnastionalni korporastii: navchalnyi posibnyk / V. Rokocha, O. Plotnikov, V. Novytskyi ta in. K.: Takson, 2001. 304 s.
8. The influence of TNCs on the economies of developing countries. International business. – NY. : Dryden Press, 2005. P. 31. ***

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

А. М. Слащук – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки;

С. А. Ціпошук – студентка географічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки;

А. Л. Ципящук – студент факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВЕНЕСУЕЛИ

*Роботу виконано на кафедрі
міжнародних відносин і регіональних студій
ВНУ імені Лесі Українки*

Досліджено сучасні головні екологічні проблеми Венесуели. Проаналізовано основні передумови та причини виникнення головних екологічних проблем країни. Розкрито зміст екологічних проблем цієї держави та описано їх наслідки.

Ключові слова: екологічні проблеми, екосистеми, забруднення середовища, охорона довкілля, Венесуела.

Patiychuk V. O., Slaschuk A. M., Tsyposhuk S. A., Tsypyashchuk A. L. Current Environmental Problems of Venezuela. The current main environmental problems of Venezuela are studied. The main prerequisites and causes of the main environmental problems of the country are analyzed. The content of the environmental problems of this state is revealed and their consequences are described.

Key words: environmental problems, ecosystems, environmental pollution, environmental protection, Venezuela.

Майже вся економіка Венесуели заснована на нафтодобуванні та нафтопереробці як для внутрішніх потреб держави, так і для експорту. За офіційними даними, останній становить за останні роки понад 90 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі цієї країни [8]. Адже ця латиноамериканська держава, за експертними оцінками, має 16 % світових запасів нафти. До початку фінансово-економічної кризи у Венесуелі, яка настала зі смертю її колишнього лідера-соціаліста – Уго Чавес та приходом його продовжувача – президента Ніколаса Мадуро, венесуельська нафтова галузь щоденно видобувала 2,4 млн барелів нафти [10]. Нафту в цій державі знайшли ще в кінці XIX ст. і почали зразу ж видобувати, що в господарчому секторі фактично призвело до моновиробництва, хоча й давало значні прибутки для економіки Венесуели в цілому. Із падінням цін на нафту у 1980-х рр., почалися складні економічні проблеми, що спричинило залежність вартості її валюти – болівара від коливань цін на нафту на світовому ринку цієї енергетичної сировини [1]. Тому інфляція в цій державі стрімко зросла, адже вона набрала багато зовнішніх боргів, з яких уже потім не змогла вибратися. Пік добування нафти припав на 90-ті роки. Зростаючий попит на нафту у всьому світі дав Венесуелі значний фінансовий дохід. Проте часті військові конфлікти у регіоні й світі та її внутрішня штучна планово-господарча політика та орієнтація на соціалістичні ідеали й загострення ідеологічних і зовнішньополітичних протиріч із США та іншими західними країнами фактично призвели

до гіперінфляції та дефолту у 2017 р. Причиною цього було те, що ця держава не мала змоги через свою моноспеціалізацію сплачувати свої зовнішні борги і кредитні зобов'язання [7]. Її населення за останні роки досить сильно маргіналізувалося, переважна більшість громадян країни голодує та страждає від малярії, ковіду та інших небезпечних хвороб. Оскільки країна багата ще й родовищами заліза, вугілля, глиноземів, будівельної сировини та золота – її уряд почав робити ставку на інші важливі ресурси і виробництва, наприклад, виплавку сталі, алюмінію, цементу та гіпсу, а також продаж вугілля за кордон [5]. Щоб вирішити продовольчу проблему Венесуела також почала масово вирощувати рис, вирубувати ліси для виробництва меблів та застосовувати інші шкідливі технології, не зважаючи на ймовірні екологічні наслідки [15]. Основним для держави є прибуток і забезпечення населення продуктами харчування. Так у цій латиноамериканській державі з'явилося багато досить серйозних екологічних проблем, наприклад, забруднення та знищення родючих шарів ґрунту внаслідок добування залізної руди, вилив нафти в прибережні води при завантаженні та транспортуванні суден, вирубка лісів і знищення мангрових заростей у прибережних районах, часті і значні лісові пожежі, відсутність стічних та очисних споруд на підприємствах і комунальних міських службах, забруднення багатьох прісноводних річок та озер, нагромадження твердих побутових відходів і сміття, значні викиди промислового газу, незаконний відлов тварин та їхній продаж за кордон, знищення рідкісної та ендемічної флори, сучасна антиекологічна сільськогосподарська діяльність переважної більшості фермерів тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Основні сучасні екологічні проблеми Венесуели*

Назва проблеми	Суть проблеми	Наслідки
<i>Залізорудна (гірнична)</i>	Руйнування значних ґрунтових площ; промислові викиди шкідливих речовин при добуванні та обробці мінеральних ресурсів, а також їх промисловій переробці	Втрата великих площ с/г угідь, зникнення багатьох екосистем з їх флорою та фауною, в т.ч. заповідних; забруднення навколишнього середовища
<i>Нафтова</i>	Розлив нафтопродуктів при транспортуванні та виробництві, викид у довкілля інших шкідливих супутніх речовин	Забруднення води та ґрунту, викиди в атмосферу шкідливих парів, що призводить до загибелі коралів, мангрових заростей їх флори і фауни
<i>Лісові пожежі</i>	Масове горіння лісів – переважно на південних схилах Анд і у заповідних територіях	Знищення значних лісових площ реліктових тропічних лісів з їх флорою та фауною; значний викид в атмосферу CO ₂
<i>Масова вирубка лісів</i>	Вирубка значних лісових площ під розробку родовищ, забудову та на продаж	Руйнування місцевих екосистем та порушення природної рівноваги
<i>Зникнення флори і фауни</i>	Вимирання і зникнення багатьох видів рослин і тварин унаслідок антропогенних впливів та злочинних дій уряду та населення	Різде скорочення чисельності і навіть вимирання і зникнення багатьох видів рослин і тварин, у т. Ч. Ендемічних

Забруднення прісних водойм	Злив у прісні водойми та море забрудненої води від промислового виробництва, с/г і побуту	Значна зміна хімічного та механічного складу води, її цвітіння, гниття та загибель екосистем і непридатність для пиття
Тверді побутові відходи	Накопичення значної кількості твердих побутових відходів і сміття	Значне забруднення міських екосистем і довкілля
Промислові викиди	Викид в атмосферу значної кількості шкідливих оксидів і CO ₂ , злив забруднених стічних вод	Забруднення атмосфери та стічних вод шкідливими речовинами та порушення екосистем, що веде до значної шкоди
Використання пестицидів і гербіцидів	Широке використання отрутохімікатів та токсичних речовин у с/г	Забруднення посівних площ і навколишніх екосистем, а також готової с/г продукції

*Складено за: [2; 3; 6; 7; 9].

Венесуела включена до 13 країн із найбільшим біорізноманіттям у світі, з поширеністю на своїй території Андських, Амазонських, Гайанських та Карибських екосистем. Вона також має найбільш протяжну берегову лінію у Карибському морі та займає перше місце за запасами прісної води у світі на чисельність населення своєї країни [3]. Це підтверджує тезу про те, що ця країна є вагомим територією у світовій геосистемі тому її екологічні проблеми мають суттєвий вплив на глобальне екологічне поле. Тотальна й системна криза в усіх сферах функціонування цієї держави за останні десятиріччя спричинила складні та небезпечні наслідки в усіх сферах її життєдіяльності, включаючи екологічне управління, очисну та природоохоронну роботу. Суттєве погіршення екологічного контролю і відсутність належного технічного обслуговування в нафтовій галузі спричинили часті розливи нафти, хоча вона почала освоювати нові ринки збуту й від неї вимагають зовнішні суб'єкти міжнародної торгівлі дотримання усіх технічних та екологічних норм [4]. Добування і виробництво нафтопродуктів украй негативно впливає на природні екосистеми Венесуели, насамперед, у місцях нафтопереробки та транспортування нафтопродуктів, а особливо – у портах та прибережних територіях, де відбуваються часті виливи нафти та небезпечне забруднення усіх екосистем із загибеллю місцевої фауни і флори.

Не менш складною та небезпечною з екологічної точки зору є ситуація з експлуатацією гірничорудних ресурсів у регіоні Гуаяна компаніями «Siderurgica del Orinoco Alfredo Maneiro» й «Arco Minero» та іншими розробниками цих запасів залізної руди, які спричиняють значний негативний екологічний вплив. Указаний регіон, розташований на південь від р. Оріноко, належать згідно міжнародної екологічної оцінки до територій із високим показником біорізноманіття і значними запасами прісної води [3]. Тому він має стратегічне значення не тільки для екології Венесуели, але й латиноамериканських країн і світу в цілому. Для цієї території є характерними такі форми рельєфу, як тепуї – «табличні» гори з пісковика, своєрідні біологічні острови басейну р. Оріноко. В 2017 р. На тут розпочалося освоєння залізної руди гірської дуги Оріноко на площі понад 112 тис. кв. км [9]. Цей стратегічний для держави залізорудний пояс уключає в себе частину штату Амазонас і Дельта Амакуро, що становить майже 13 % усієї території країни [10]. Венесуельський уряд розробив програму комплексного освоєння залізорудних та вугільних запасів країни і приступив до масового освоєння вказаних ресурсів, не розробивши надійну концепцію природоохоронних заходів та шляхів її реалізації. Крім того, держава має намір видобувати тут й інші корисні копалини такі, як боксити, золото, алмази, тантал та інші кольорові метали [7]. Така ситуація спричинила серйозні проблеми із забрудненням та руйнуванням верхніх шарів ґрунту і рослинності

на ньому та значних водних мас через використання ртуті у технологіях видобування тощо. Наприклад, досить забрудненими є прісні води озер Маракайбо та Валенсія через відсутність очисних споруд на промислових підприємствах, або застарілому очисному оснащенню, яке використовувалося тут ще з 90-х років минулого століття [9]. Високий ступінь забруднення мають і більшість річок Венесуели, особливо тих, які розташованих на півночі території, де високий ступінь урбанізації. Всі стічні води від життєдіяльності міст та промислових підприємств зливаються у місцеві річки, а з них – у море. Тому усі прибережні води цієї країни є теж досить забрудненими на сучасному етапі та зменшують вплив іноземних відпочивальників [6].

Часті аварії на нафтопереробних заводах, наприклад, такої, яка відбулася у 2012 р. на переробному заводі, поблизу річки Гуарапіче, що на сході країни, стався значний викид нафти в 80 тис. барелів, що призвело всенациональної катастрофи. А в 2020 р., на заводі в м. Ель-Паліто відбувся викид 22 тис. барелів нафти в Карибське море. Нафтова пляма, яка утворилася тоді на морі мала протяжність 80 км уздовж прибережних курортних районів міст Фалькон і Карабобо, що дуже вразило морську фауну та фактично знищило прибережні мангрові зарості та мілководні корали усього узбережжя Національного парку Моррокой [9]. Крім того, у нафтодобувній зоні вздовж річки Оріноко з'явилися нові екологічні проблеми, які пов'язані з використанням важких металів, які закачують у шахтові шуфи з метою утримання бурового розчину та тиску на нафту, щоб вона піднімалася на поверхню. Це призводить до значного забруднення річкової екосистеми Оріноко та загибелі рідкісних представників флори і фауни венесуельських саван, включаючи орінокських крокодилів та інших тварин [3].

Особливо складна екологічна ситуація склалася з найбільшим озером Південної Америки Маракайбо (13.820 кв. км.), яке забруднюється в результаті видобутку нафти. Оскільки його перетинають численні нафтопроводів, а на поверхні – розміщується багато нафтових свердловин. Фактично постійні розливи нафти та її похідних призвели до катастрофічного стану на поверхні цього озера та порушили його природний баланс випаровування, очищення та поповнення води, а також до масової загибелі водних тварин, птахів та риби. Негативний вплив на екологію озера чинять також неочищені стічні води від прибережних населених пунктів, а особливо від найбільшого однойменного міста, яке розташоване на його західному узбережжі. Проблема ускладнюється ще й тим, що в це озеро стікають стічні води з сільськогосподарських та тваринницьких полів, що які обробляються шкідливими пестицидами та гербіцидами тощо. Місцеві екологи забили на сполох, коли в 2011 р. Майже уся територія озера вкрилася водоростями та ряскою на більше як 15 % його водного плеса почала зацвітати, а склад води більше, ніж у п'ять разів від норми, містив сполуки азоту [9]. Озеро Валенсія (3150 кв. км.) – друга за величиною прісна водойма Венесуели, яке має не менше екологічних проблем, ніж Маракайбо, адже воно також зазнає значних впливів урбанізованих поселень по своєму периметру. Десятиріччями в цю водойму зливали свої стічні води такі великі міста країни, як Валенсія та Маракай, а також інші густонаселені пункти північно-центральної частини Венесуели. Масові потоки брудної води з високим вмістом фосфору, фтору, сірки, азотистих сполук та органічних решток із бактеріями від фекальних стічних вод і потоків із сільськогосподарських полів й токсичних промислових підприємств із стійкими отрутохімікатами призводять щорічно до забруднення 365 млн м куб. води цього озера [5]. Така ситуація є вкрай катастрофічної для цієї водойми, вода в якій уже зараз має стійкий хімічний запах і є непридатною для риби та іншої озерної фауни, крім того вона ще й береться для пиття місцевого населення, що може мати небажані катастрофічні санітарно-епідеміологічні наслідки і уже призвело до щорічних повеней із гнилими водами до навколишніх міст і сільських населених пунктів і дефіциту питної води. Екологи б'ють на сполох через значне забруднення прісних водойм країни – особливо річок на півночі країни, що належать до басейну Карибського басейну та великих озер, які є джерелами прісної водив цій країні [9]. Досить забрудненими є річки Кабріалес – у Валенсії, Гуей – в Маракаї та Гуайер м. Каракасі, які протікають через ці

міста і вони є фактично каналізаційними стоками для цих крупних міських агломерацій. Що ж стосується річок Півдня країни, то їм загрожує забруднення ртуттю та іншими шкідливим домішками та відходами від видобування мінеральної сировини на цих територіях. Не менш важливою екологічною проблемою у Венесуелі є поганий стан та застаріле обладнання очисних споруд, а інколи – й їх відсутність. Це особливо стосується водних об'єктів поблизу великих агломерованих поселень. Недостатніми є очисні заходи усіх стічних вод, які впадають у Карибське море, що призводить до загибелі узбережних мангрових заростей та руйнування коралових рифів, вимирання рідкісної прибережної флори та фауни, відтоку іноземних туристів тощо. Особливо небезпечною є сучасна екологічна ситуація на східному узбережжі штату Фалькон, поблизу міст Чичирівіче та Тукакас, а також на центральних узбережжях штату Ла-Гуайра (м. Варгас), на узбережжі штату Карабобо в Пуерто-Кабелло та ін. Територіях [6]. За експертними екологічними висновками, небезпечною є також робота термоелектричної установки «Planta Centro» в країні, яка використовує морську воду для охолодження турбін без дотримання належних технічних умов та екологічних протоколів [9]. Багато венесуельських узбереж мають мангрові болота, де водиться відповідна найбагатша ендемічна флора і фауна. Проте постійні процеси забудови узбережжя для розміщення готелів, пансіонатів та курортів на цій території – призводять до знищення мангрових заростей і загибелі їх ендемічної екосистеми, спричиняють безповоротні процеси із зміною місцевого клімату тощо.

Тому однією з важливих екологічних проблем сучасної Венесуели є знищення та загибель представників багатьох видів тваринного та рослинного світу, а також процвітаюча незаконна торгівля цими тваринами, зокрема мавпами, оцелотами, леопардами, папугами, колібрі, гадюками й жабами, черепахами й крокодилами, піраньями і рифовими екзотичними рибками, метеликами, різними жуками та павуками тощо. Наприклад, торгівля венесуельськими папугами ара була включена на початку ХХІ ст. навіть у перелік міжнародної контрабанди живими істотами та організмами [10]. Спритні ділки умудряються здійснювати заборонену торгівлю цих та інших тварин навіть із заповідних територій, що місцевими жителями розглядається як буденне явище. Особливо гостро постала вказана проблема на півдні країни, у штатах Амазонас і Болівар. За висновками екологів, Венесуела щорічно втрачає понад 900 тис. Тварин завдяки незаконній торгівлі, а ще більша їх кількість гине при ловлі та полюванні на них і транспортування за кордон [9]. Неофіційним ринком збуту венесуельських тварин є Китай, США, країни ЄС та РФ. Місцева флора потерпає від екологічних наслідків господарської діяльності людини та незаконних промислів із рослинами – не менше. Щорічно відбувається незаконний збір рідкісних рослин та їх знищення завдяки наявному попиту, як в нутрі держави, так і поза її межами. Так, щорічно гине багато покритонасінних рослин, таких як кактуси, орхідеї та бромелії, які йдуть на незаконний експорт та місцевий продаж. Щоб протидіяти цьому, в гірських районах Анд була розроблена державна інформаційна кампанія щодо заборони використання гірського моху для виготовлення різноманітних святкових прикрас [9]. Наявні також проблеми і завезення на територію Венесуели з неякісно очищеним посівним насінням сільськогосподарських рослин різноманітних бур'янів із інших регіонів світу, які почали масово розмножуватися та завдавати значної шкоди місцевому агросектору. Подібним чином з'явилася й проблема завезення в країну нових шкідників сільськогосподарських культур та рідкісних хвороб для рослин і тварин. Наприклад, у 2017 р. З Китаю було завезено рідкісне цвілево-пліснявіле грибкове захворювання цитрусових «жовтий дракон», що призвело до значних утрат врожаю цих видів культур. Так, з Африки у Венесуелу в 90-х роках завдяки налагодженню торгівлі з африканськими країнами, потрапили жаба-бик та африканський равлик, які стали масово розмножуватися та витіснити аналогічних представників місцевої фауни. Складною та небезпечною екологічною проблемою для сучасної Венесуели є також надмірне використання агрохімікатів, зокрема пестицидів і гербіцидів, яка веде до забруднення не тільки агроценозів, але й самих продуктів харчування, які потім їдять люди й страждають на різні види раку. Тому проблема з тутешньою

невиліковною малярією, СНІД і корона-вірусом у порівнянні з іншими екологічними лихами та нестачею харчів і ліків у Венесуелі є вже не такими актуальними [6]. Особливо екологічно небезпечним є вирощування рису сорту «Калабозо» у штаті Гуаріко, де застосовується заборонений в багатьох країнах світу гербіцид гліфосат [9].

Значні територіальні простори Венесуели включені до заповідних територій, країна має понад 50 національних парків, які офіційно охороняються державою. Найбільшими та найвідомішими з них є такі як «Арні Пітте», «Макарао», «Сан-Естебан», «Лос Медонос», «Сьєрра-Невада» або «Сніжні гори», «Ель-Авіла», «Серро-ель-Копей», «Сьєрра-де-Сан-Луїс», «Сьєрро-Сароче», «Тиргуа», «Терепайма», «Якамбу» та інші. Проте для них є свої численні екологічні проблеми, серед яких слід указати часті лісові пожежі, які щороку зменшують тропічний рослинний покрив, а також забруднення заповідних територій механічними відходами від господарчої та туристичної діяльності. Лісові пожежі є однією з вагомих щорічних екологічних небезпек, які щосезонно руйнують великі площі у національних парках держави. За офіційними даними, лише у 2020 р. їх було зафіксовано понад 2 тис. На заповідних територіях, не беручи до уваги інші лісові насадження, які не належать до підвищеної природоохоронної уваги в цій країні [10]. Пожежі відбуваються в основному у прибережних гірських лісах, на південних схилах, де більше прогрівається територія під сонцем і густіший лісовий покрив тропічного лісу. Проблемою масового вигорання лісових площ у цій державі є відсутність належних засобів гасіння пожеж і застаріла система раннього попередження й нагляду за лісовими площами. Історично склалася така негативна тенденція, що вирубка тропічних лісів є вже столітньою екологічною проблемою [1]. Особливо вона активізувалася на кінець минулого тисячоліття й – початок нового. Так, за статистичними даними, з початку 2000-х років у Венесуелі було вирубано 2,8 млн га тропічних лісів [8]. Як свідчать фахівці, усі ліси країни, які були розташовані на північ від річки Оріноко, фактично зникли ще до кінця минулого століття. Лише в одному заповіднику Капаро у штаті Барінас залишилися первісні лісові насадження. Найбільшою вирубки зазнали лісові території на південь від р. Оріноко, де відбувалася технічна вирубка лісу для розробки рудників та прокладання доріг у штатах Амазонка, Кароні та Гуляна, де їх за останні десятиріччя вирубали понад 5 млн га [9].

Не менш серйозною екологічною проблемою у сучасній Венесуелі є забруднення її екосистем твердими побутовими відходами. У країні майже відсутні підприємства зі сміттяпереробки, а також утилізації твердих побутових відходів, за винятком кількох невеликих підприємств місцевого значення. Особливо гостро зараз стоїть питання збирання твердих побутових відходів і сміттяпереробки у великих містах і надмірно урбанізованих територіях країни. Оскільки щоденно в містах, за підрахунками, в середньому продукують 30 тис. Т твердих побутових відходів [10]. Фахівці відзначають, що багато із цих залишків потрапляє у водотоки й каналізації, а потім – у прісні озера й Карибське море, що становить серйозну екологічну та санітарно-епідеміологічну небезпеку. Крім того, спалювання сміття із великими і значним умістом пластику, спричиняє значні викиди оксидів із вмістом азоту та сірки, а процеси розчинення побутових відходів водою – до появи похідних токсичних речовин. В цій латиноамериканській країні часто спостерігаються штучні сміттєві гори, де відбувається самозаймання та формуються великі згарища, що посилює екологічну небезпеку навкруги. Відсутність належного нагляду за дотриманням екологічних норм щодо промислових викидів і концентрації газів у повітрі та допустимих граничних норм оксидів різних сполук, насамперед азоту та сірки й CO_2 – становить ще одну важливу екологічну проблему Венесуели. Особливо небезпечними викидами в атмосферу є відходи від нафтопереробної та нафтохімічної промисловості. Наприклад, нафтопереробний завод «El Palito», що на центральному узбережжі, постійно викидає сотні тонн шкідливих газоподібних відходів, які містять небезпечні забруднюючі речовини. Екологи-експерти виявили у серпні 2020 р. В його димових відходах витік алкілату – шкідливої речовини, яка входить до складу продуктів нафтопереробки. Міжнародні організації висувають

постійні претензії до керівництва Венесуели, що її підприємства викидають у навколишню атмосферу набагато більше шкідливих речовин, як промислово розвинуті країни Європи [9].

Таким чином, на сучасному етапі свого господарчого та політико-економічного розвитку Венесуела, окрім інших вагомих проблем, має низку важливих екологічних загроз, які можуть в цілому негативно впливати на її оточуюче середовище, економіку. Життя і здоров'я людей. Серед них слід указати такі як знищення родючого шару ґрунту внаслідок добування мінеральних корисних копалин, забруднення прісних озер та прибережних морських вод унаслідок виливання нафти при транспортуванні та перенавантаженні, часті лісові пожежі та масова вирубка тропічних лісів для промислових потреб і під забудову та з метою геологічної розвідки, відсутність очисних споруд або неналежна їх робота щодо зливу забрудненої води у річки та озера країни, значне накопичення не перероблених та неутилізованих твердих побутових відходів і сміття, велика частка викидів промислових газів та CO₂, руйнування місцевих екоцинозів із загибеллю ендемічної флори і фауни, незаконна торгівля дикими тваринами та рідкісною флорою, застосування небезпечних отрутохімікатів та шкідливих технологій обробітку ґрунту в сільському господарстві та інші проблеми, які потребують обов'язкового вирішення.

Джерела та література

1. Акоста А. та ін. Історія нафти: виникнення та розвиток у Венесуелі. URL : <https://www.Es.scribd.com>.
2. Бєлєсков М. Венесуела – момент істини. URL : <https://glavcom.ua/world/observe/venesuela-moment-istini-564252.html>.
3. Венесуела – перлина Латинської Америки. URL : https://tourlib.net/statti_ukr/venesuela.htm.
4. Венесуела буде експортувати свою нафту до ЄС. URL : <https://gazeta.ua/articles/world-life/venesuela-bude-eksportuvati-svoyu-naftu-do-es-reuters/1092709>.
5. Економіка Венесуели. URL: <https://www.es.wikipedia.org>.
6. Наскільки все погано у Венесуелі? Пояснюємо у графіках. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47108929>.
7. Проблеми економіки Венесуели. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/actividades-economicas-venezuela/>.
8. Статистика Світового Банку: веб-сайт. URL : <http://databank.worldbank.org/data/databases.aspx>.
9. 15 екологічних проблем у Венесуелі: веб сайт. URL : <https://uk.warbletoncouncil.org/problemas-ambientales-venezuela-16657>.
10. Banco Central de Venezuela. URL: <https://www.bcv.org.ve>.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ОЧИМА НАУКОВЦІВ

А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та регіональних студій, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Андрій Моренчук (мол.) – аспірант ОНП «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», Волинський національний університет імені Лесі Українки

АГРЕСІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Розглянуто місце агресії в зовнішній політиці Російської Федерації. Зазначено, що загалом зовнішню політику Росії можна віднести до типу «войовника». Її практика значною мірою відходить від задекларованих в офіційних документах принципів поваги до міжнародного права, прагнення зміцнення міжнародного миру та справедливої і демократичної міжнародної системи. Натомість, російське керівництво використовує лише вигідні йому постулати, і здійснює зовнішню політику, базовану виключно на власних правилах. На думку багатьох експертів, реальні цілі зовнішньої політики Російської Федерації були окреслені під час виступу В. Путіна на Мюнхенській конференції з питань безпеки (2007 р.) та у Валдайській промові, що стала її логічним продовженням (2014 р.). Саме у них він протиставив Росію Заходу в цілому і США зокрема. Президент Росії наголосив, що розглядає розпад СРСР як найбільшу катастрофу ХХ ст. Однак на Заході у той час не надали належної оцінки цим прямолінійним висловлюванням.

Ключові слова: війна, агресія, зовнішня політика, дипломатія, В. Путін.

Morenchuk A. A., Morenchuk A. A. Aggression as an Element of the Foreign Policy of the Russian Federation. The place of aggression in the foreign policy of the Russian Federation is considered. It is indicated that Russia's foreign policy can basically be attributed to the "warrior" type. Its practice largely departs from the principles of respect for international law, the desire to strengthen international peace and a fair and democratic international system, declared in official documents. Instead, the Russian leadership uses only the postulates that are beneficial to it, and the vast majority conducts a foreign policy based on its own rules. V. Putin declared his real foreign policy goals at the Munich Security Conference (2007) and in the Valdai speech. However, as most experts note, the real goals of the Russian Federation's foreign policy were outlined during V. Putin's speech at the Munich Security Conference (2007) and in the Valdai speech, which became its logical continuation (2014). There he contrasted Russia with the West in general and the United States in particular. He also emphasized that he considers the collapse of the USSR as the greatest catastrophe of the 20th century. However, in the West, these straightforward statements were not properly appreciated.

Key words: war, aggression, foreign policy, diplomacy, V. Putin.

Основні напрями зовнішньої політики будь-якої держави формують дві групи факторів. Перша група – це політична, економічна і військової обстановка на міжнародній арені загалом, і особливо в тих зонах, у яких зосереджені стратегічні, життєві інтереси цієї держави. Вона, у свою чергу, визначена в результаті дій урядів інших країн,

насамперед найважливіших партнерів або супротивників цієї держави. Сюди відносять і співвідношення економічних, політичних і військових сил основних суб'єктів світової політики, а також механізми і принципи функціонування системи міжнародних відносин як на глобальному, так і на регіональних рівнях. Друга група факторів – це внутрішні рушійні сили й мотиви, що обумовлюють дії держави за межами її національних кордонів.

Відомий британський дипломат і вчений Г. Нікольсон свого часу зробив дуже спрощений, але, влучний поділ зовнішньої політики і дипломатичної практики держав на два типи – «політику войовників» і «політику торговців». Не зважаючи на те, що висловив він свої міркування понад сто років тому, вони дуже точно характеризують відмінності між підходами до зовнішньої політики з боку Російської Федерації та країн Заходу.

Г. Нікольсон пише про це так: «Можна розрізнати два головні напрями в теорії дипломатії: перший – це теорія військово-політичної касты, що є пережитком середньовіччя, другий – більш буржуазний підхід, який розвинувся на ґрунті комерційних зв'язків. Перший напрям схилився до політики сили і багато приділяв уваги питанням національного престижу, статусу, старшинству і блиску. Другий цікавився політикою, що дає прибуток, і займався, головним чином, заспокоєнням, примиренням, компромісами і кредитами» [3, с. 49]. Він зауважує, що першу теорію можна назвати войовничою, або героїчною, а другу – купецькою, або теорією торговця. Перша розглядає дипломатію як війну іншими засобами, друга – як чинник, що допомагає мирній торгівлі.

Дипломат і вчений також підкреслює, що не тільки мета, яку ставить собі військова школа, – грабіжницька, але і методи, якими здійснюють цю політику, є швидше військовими, ніж цивільними. Переговори при такій системі нагадують військові дії, а прийоми, які особи, що ведуть переговори, застосовують, більш схожі на військову тактику, ніж політику взаємних поступок, властиву спілкуванню цивільних осіб. У основі такої концепції дипломатії лежить упевненість в тому, що метою переговорів є перемога, і, що відмова від повної перемоги означає поразку. Тому до стратегії переговорів вводять обхід супротивника з флангу, захоплення стратегічних позицій, які негайно зміцнюють для переходу в подальший наступ, ослаблення ворога всілякого роду нападами позаду лінії фронту, спроби відокремити від головного ворога його союзників і організація нападу в одному місці, тоді як супротивника утримують в іншому. Застосовують залякування, жорстокість, силу. При такій системі немає місця для угод, довіри і справедливості. Поступку або укладений договір при цій системі схильні розглядати, з одного боку, не як остаточне розв'язання конкретної суперечки, але як прояв слабкості та відступ, а з іншого боку – як перевагу, яку потрібно негайно використати для підготовки подальших тріумфів [3, с. 50].

Протилежністю військовій концепції дипломатії, пише Г. Нікольсон, є концепція комерційна, торгова, «концепція торговця». Ця цивільна теорія переговорів заснована на передумові, що компроміс між суперниками вигідніший, ніж повне знищення суперника. Переговори не є тільки фазою боротьби за життя або смерть, а спробою шляхом взаємних поступок досягти тривалої угоди. Питання престижу не повинні заважати укладенню розумної ділової угоди. Досить знайти якийсь аргумент, що знаходиться посередині між обома сторонами, щоб примирити їх суперечливі інтереси. Для визначення цього пункту аргумент потрібно лише щире обговорення питання, та звичайне людське мислення, довіра і чесність.

Головний висновок, який робить Г. Нікольсон полягає у тому, що кожна з вищезгаданих теорій має свої небезпеки та ілюзії, але найбільша небезпека полягає в тому, що військова школа не може зрозуміти щирості цивільної, а «торговці» не розуміють, що «войовниками» керують зовсім інші уявлення про шляхи і мету переговорів. Перші дуже вірять в здатність сили залякувати, а другі – в здатність кредиту породжувати довіру. «Торговці» бажають вселити довіру, а «військові» – страх. Різниця в концепціях створює зневагу і підозру у одних, обурення – у інших» [3, с. 51].

Звичайно, можна інтерпретувати ці підходи через призму теорії ідеалізму та політичного реалізму. Але саме в словах Г. Нікольсона знаходимо відповідь, чому Захід не розуміє, чи до останнього часу не розумів, її агресивної суті Росії та загрози з її боку.

З приходом до влади В. Путіна (де-факто в серпні 1999 р., а де-юре в травні 2000 р.) політика Російської Федерації стала більш прагматичною і агресивною. Протягом 2000 р. в РФ були ухвалені основні базові документи, в яких проаналізовано зовнішні загрози та визначено пріоритетні напрямки зовнішньої політики: Концепція національної безпеки, Концепція зовнішньої політики, Військова доктрина, Доктрина інформаційної безпеки. Цими документами було формально закріплено й конкретизовано положення стратегії зовнішньої політики РФ.

Концептуально зовнішня політика Росії визначена міжнародними договорами і низкою документів, а саме: Конституція РФ, Концепція зовнішньої політики, Державна програма РФ «Зовнішньополітична діяльність», Стратегія національної безпеки РФ, Воєнна доктрина, План дій МЗС РФ та інші акти. Якщо проаналізувати їх, без огляду на реальні дії РФ, то Росія – це миролюбна держава, яка поважає міжнародне право та інтереси інших держав. Втім, аналіз цих же положень під кутом зору реальної зовнішньої політики РФ демонструє радикальні відмінності.

Так, у ст. 15 Основного закону РФ сказано, що принципи і норми міжнародного права та міжнародні договори РФ переважають над національними законами. На практиці ж, наприклад, 20-21 березня 2014 р. Російський парламент ухвалив закон про прийняття Криму і Севастополя до складу Російської Федерації, який одразу ж підписав президент В. Путін. Цим Москва порушила низку міжнародних актів, починаючи зі Статуту ООН і Гельсінського заключного акту, та двосторонніх договорів між Україною і Росією, включаючи Договір про дружбу, співробітництво і партнерство, у якому було зафіксовано, що сторони «поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів» [5].

Концепція зовнішньої політики РФ однією з основних цілей визначає зміцнення міжнародного миру та справедливої і демократичної міжнародної системи. В ній засуджується застосування збройних сил в обхід Статуту ООН. А в реаліях саме Росія застосувала силу в Криму і на Донбасі, організувавши «неконтрольований трафік зброї і бойовиків» та створивши «нові кримінальні центри сили», не беручи до уваги пряме вторгнення в Україну в ході т. зв. «військової спецоперації» у 2022 р. Таким чином, Росія знівелювала задеклароване твердження, що «зовнішня політика Росії є відкритою, передбачуваною і прагматичною», та замість «спільних дій з підтримки безпеки на глобальному і регіональному рівнях», підтримує зони нестабільності на Кавказі, в Молдові й Україні [2].

Слід зазначити, що російське керівництво використовує лише вигідні йому постулати, а в переважній більшості нехтує і порушує їх, проводячи зовнішню політику, базовану на власних правилах, а не на принципах міжнародного права. Це призвело до непередбачуваності дій РФ у світі. Вдавшись до спроб нав'язати міжнародній спільноті свої правила, Кремль виводить зовнішньополітичну діяльність за межі міжнародного правового поля у площину, де правила можуть змінюватися, порушуватися та запроваджуватись нові. Очевидна спроба керівництва РФ замінити зовнішню політику глобальною грою. Однак, у цій грі Кремль вбачає головну мету – перетворити Росію (В. Путіна) на світового лідера у багатополлярному світі.

Для досягнення мети В. Путін нав'язує свої правила та постійно їх змінює, розширюючи поле гри. Так, після анексії Криму Президент Росії вторгся на Донбас, розширивши воєнні дії РФ проти України, і частково відволікши увагу від Криму. Початком воєнної операції в Сирії восени 2015 р. В. Путін знову розширив поле гри, намагаючись при цьому нав'язати Заходу образ Росії – партнера в протистоянні тероризму, а не Росії – агресора. Перед Самітом Великої двадцятки він знову намагався змінити правила, заявивши про вихід з «Нормандського формату», але це йому не вдалось, бо Захід різко відкинув ці правила.

Підходи В. Путіна та його команди до зовнішньополітичної гри викладені у книзі новопризначеного глави Адміністрації президента РФ А. Вайно – «Образ Перемоги» («Образ Победы»). Її співавтори – радник президента РФ А. Кобяков і вчений В. Сараєв. Текст було опубліковано у 2012 р., після обрання на третій президентський термін В. Путіна, який особисто підписав до неї епіграф.

Ця книга визначає зовнішньополітичну діяльність Кремля як велику гру, що дозволяє зрозуміти поведінку РФ на міжнародній арені: «Дипломатія означає гру за допомогою погроз і залякування, хитрощів і умовлянь, торгівлі і перемовин, методів і прийомів розширення влади» [1]. Це і є ключове визначення російської зовнішньої політики на сучасному етапі, зафіксоване керівником Адміністрації президента Росії. Досягнення своїх зовнішньополітичних цілей російське керівництво бачить як перемогу, якої можна досягти шляхом «переведення тіла гри в асиметричний стан». Іншими словами, вона прагне створити таку ситуацію, до якої інші сторони міжнародних відносин будуть не готові. Наприклад, масове прибуття нелегальних мігрантів із Близького Сходу до Європи, що стало головною загрозою безпеці Європи, і до якої європейські країни не були готові.

Задля перемоги Росія, яка нездатна діяти в рамках міжнародних норм, вдається до зміни правил гри, що у книзі «Образ Перемоги» визначено як одну із основ успіху: «Гра світової політики направлена на зміну правил гри старої світової політики» [1]. В такий спосіб російське керівництво створює нові ситуації і, подібно корозії, розмиває світовий порядок, що добре прослідковується у її діях – від Придністров'я, Абхазії і Південної Осетії до Криму, Донбасу і Сирії.

Головним бенефіціаром зовнішньополітичної гри РФ визначений її «супер-клас» – російська еліта. Ні від війни з Грузією, ні від анексії Криму, ні від окупації Донбасу росіяни не отримали покращення життя чи стабільності в державі. Натомість російська еліта зміцнила свої авторитарні позиції та спробувала вийти на вищий рівень впливу у міжнародних відносинах.

У книзі «Образ Перемоги» російському суспільству відводиться роль «глядача», або пасивного учасника великої гри Кремля, оскільки «гра відбувається заради нього». Визначено, що зовнішньополітична діяльність РФ націлена на здобуття підтримки російського суспільства. І в дійсності, анексія Криму супроводжувалась ейфорією у російському суспільстві, коли рейтинг В. Путіна підскочив майже до 90 %. Кремль втягнув російське суспільство у зовнішньополітичну гру В. Путіна за допомогою пропаганди та задоволення «великоруських» амбіцій. Водночас, він змушений або слідувати суспільним настроям, або корегувати їх за допомогою пропагандистських і силових методів.

Російське керівництво намагається втягнути у свою зовнішньополітичну гру й інші країни, перетворивши їхні народи на «глядачів» та учасників, особливо там, де Кремлю не вдається впливати напрямую. Наприклад, у Німеччині для тиску на керівництво країни, Москва використала суспільні настрої щодо невдоволення напливом мігрантів у країну. Слід згадати і напади на жінок у Кельні в січні 2016 р., і мітинги протесту у Дрездені та інших містах, дезінформацію про викрадення дівчинки Лізи, що активно роздухували російські ЗМІ [2].

Втім, як зазначає більшість експертів, реальні цілі зовнішньої політики Російської Федерації були окреслені під час виступу В. Путіна на Мюнхенській конференції з питань безпеки (2007 р.) та у Валдайській промові, що стала її логічним продовженням (2014 р.). Серед висловлених у Мюнхені тез В. Путіна виділимо такі:

- «Для сучасного світу однополярна модель не тільки неприйнятна, але і взагалі неможлива»;
- «Вся система права однієї держави, перш за все, звичайно, США, переступила свої національні кордони в усіх сферах: в економіці, політиці, гуманітарній сфері нав'язується іншим державам»;
- «Розпад СРСР – найбільша геополітична катастрофа ХХ ст.»;

- «Росія – країна з більш ніж тисячолітньою історією, і практично завжди вона користувалася привілеєм проводити незалежну зовнішню політику. Ми не збираємося змінювати цієї традиції і сьогодні»;

Однак на Заході не надали належної оцінки цим прямолінійним висловлюванням. Адміністрація президента США Б. Обама взагалі вдалася до політики «перезавантаження» відносин з Російською Федерацією.

О. Юрченко аналізуючи витoki агресивності зовнішньої політики РФ наводить такі елементи російської стратегічної культури:

- географічна зумовленість – рівнинність простору, відсутність геофізичних бар'єрів спонукає до максимального розширення простору або створення буферних зон задля захисту держави;

- історично склався пріоритет державної безпеки над безпекою індивіда; ключовими є політичні та військові національні інтереси, а головними загрозами визначено ті, що стосуються передусім територіальної цілісності, суверенітету та державної структури;

- наявність постійної зовнішньої загрози – або швидше синдрому «фортеці в облозі» – спонукає до встановлення авторитарного режиму, який теоретично здатний швидше та ефективніше дати відсіч і вберегти державний організм; це також стосується мілітаризації суспільного й політичного життя й виходу сили на перший план як регулятора безпеки;

- серед регуляторів безпеки домінує сила, проте широке застосування «м'якої» та структурної сили в багатьох вимірах є виявом широти інструментарію досягнення зовнішньополітичної мети; водночас, потенціал альтернативних регуляторів безпеки, як-от співпраця з міжнародними інститутами, опора на норми сучасного міжнародного права мають обмежений потенціал; роль союзів, альянсів та коаліцій історично є ситуативною й залежить від зміни обставин;

- держава достатньо відкрито й чітко декларує свої стратегічні цілі, не приховуючи їхньої пріоритетності й перманентного характеру, проте практично концентрується на виконанні тактичних завдань, виявляючи при цьому адаптивність і гнучкість у застосуванні традиційних інструментів;

- Росія має яскраво виражений «імперський синдром», прагнення відновити славу «великої держави» в усіх її вимірах – від територіально-державного до ціннісного й системотворчого;

- соціетальна безпека є життєво важливою для російського суспільства, яке будує свою ідентичність на історичній пам'яті селективного характеру та перетворює комеморативні практики на простір зовнішньополітичної боротьби, а також інструменти політики щодо низки держав;

- зовнішня політика є стійким елементом легітимації внутрішнього режиму;

- Росія оформлює свої міжнародні амбіції у формат месіанських проєктів на кшталт «Третього Риму», «Грецького проєкту», світової комуністичної революції чи «російського світу», при цьому реалізуючи власні національні інтереси. Їхнім важливим елементом часто є опирання на православне християнство та російський культурний код [4].

Такі пріоритети цілком відповідають традиційній імперській стратегії Росії та російській месіанській ідеї. Її реалізація завжди була й залишається основою традиційної стратегії Росії протягом століть. І всі процеси «лібералізації», «демократизації» чи «вестернізації» не можуть змінити цю тенденцію в історично стислий проміжок часу.

Таким чином, Росія вважає міжнародне середовище як агресивне й небезпечне, відчуває себе «фортецею в облозі». Вона розглядає міжнародні відносини через призму реалізму, де невід'ємними є дилема безпеки, гра з «нульовою сумою» та безальтернативність перемоги, слабкість довіри й міжнародного партнерства, пріоритет національних інтересів.

Джерела та література

1. Вайно А., Кобяков А., Сараев В. (2012). Образ Победы. М.: Институт экономических стратегий. 140 с.
2. Мартинюк В. (2016). Зовнішньополітична гра Путіна. *УНЦПД*. №4 (757). URL : http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=392:zovn-shnopol-tichna-gra-put-na&catid=8&lang=ua&itemid=201.
3. Никольсон Г. (2011). Дипломатия. К. Омега Принт. 184 с.
4. Юрченко О. (2020). Зовнішня політика Російської Федерації: вірити не можна зрозуміти. *ADASTRA*. URL : https://adastra.org.ua/blog/zovnishnya-politika-rosijskoyi-federaciyi-viriti-ne-mozhna-zrozumiti_1.
5. Seskuria Natia. (2021). Russia's «Hybrid Aggression» against Georgia: The Use of Local and External Tools. *CSIS. CENTER FOR STRATEGIC. INTERNATIONAL STUDIES*. URL: <https://www.csis.org/analysis/russias-hybrid-aggression-against-georgia-use-local-and-external-tools>.

Є. Куничик – студент 2 курсу магістратури факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕЯКИХ ПИТАНЬ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Роботу виконано на кафедрі політології та публічного управління
ВНУ імені Лесі Українки
Науковий керівник: С. Байрак – кандидат
політичних наук, доцент кафедри
політології та публічного управління
ВНУ імені Лесі Українки*

Здійснено аналіз окремих нормативно правових актів щодо врегулювання життя українського суспільства в умовах запровадження воєнного стану.

Ключові слова: воєнний стан, Рада національної безпеки та оборони України, національна безпека.

Kunychyk Y. L. Normative and legal regulation of some issues in the field of ensuring the national security of Ukraine under the conditions of the state of martial. An analysis of individual normative legal acts regarding the regulation of the life of Ukrainian society in the conditions of the introduction of martial law was carried out.

Key words: martial law, National Security and Defense Council of Ukraine, national security.

У 2022 р. розпочалася військова агресія Російської Федерації проти України. Рада національної безпеки та оборони України на засідання з першого дня війни запровадила військовий стан – особливий правовий режим, що вводять у країні або в окремих її місцевостях у випадку збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, її територіальній цілісності. Одним із першочергових кроків, державним

керівництвом було прийнято рішення про унормування окремих питань життя суспільства в умовах збройної агресії Російської Федерації.

Першим законодавчим актом, що набув чинності став Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 07 березня 2022 р. Законом визначено можливість отримання вогнепальної зброї та боєприпасів громадянами України та іноземцями, для захисту території України та населення, що там проживає. Відповідальними структурами, що мали право видавати дозвіл на її отримання визначено виключно органи Міністерства внутрішніх справ України. Також закон встановлено, що громадяни можуть приймати участь у боротьбі проти загарбників та захищати свої домівки зброєю, що їм видали та нагородною зброєю чи спортивною: «Цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України під час дії воєнного стану» [2]. Після закінчення повноважень воєнного стану в Україні кожен громадянин повинен здати зброю, яку отримали під час дії закону протягом 10 днів до органів Національної поліції України. Закон був змінений у травні 2022 р. після зміни ситуації на лінії фронту, відхід російської армії з північного напрямку та неготовність Білорусії вступати у війну, люди повинні були здати зброю або вступити до лав територіальної оборони України.

Іншими нормативно-правовими актами, які був визначений на засіданні РНБОУ 7 березня 2022 р. та переданий на доопрацювання Міністерству внутрішніх справ був Закон України «Про посилення кримінальної відповідальності за мародерство» та Закон України «Про посилення кримінального відповідальності за вчинення державної зради». Під час військових дій на території України, проявили свою активність проросійсько налаштовані політичні діячі, які почали переходити на сторону окупанта та виконувати обов'язків, які вони виконували під час мирного часу. В цих умовах, на Службу безпеки України покладено повноваження із розслідування діяльності російських агентів, що мають українське громадянство та працюють на окупанта. Також встановлено і відповідальність за державну зраду. Особам, вина яких доказана за вищевказаний злочин, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 12 до 15 років із можливою конфіскацією майна [3]. У випадку, якщо зрада може бути у формі диверсії на військових об'єктах, об'єктах державної власності та критичній інфраструктурі, яка забезпечує життєдіяльність населення, мірою покарання є позбавлення волі із терміном на 15 років або довічне ув'язнення з конфіскацією майна. До такого роду осіб не відноситься подальша амністія президентом чи іншою владою в майбутньому.

Закон України «Про поселення кримінальної відповідальності за мародерство» визначає кримінальну відповідальність за здійснення грабежу та спричинення збитків для населення під час воєнного стану. Війна між Російською Федерацією та Україною уже на перших етапах показала, що армія агресора почала грабувати міста та селища і вивозити вкрадене майно на території країни-агресора. У зв'язку з цим, зазначеним законом потрібно було врегулювати ситуацію із визначенням міри покарання. Мародерство на окупованих та залишених поселеннях містах та селищах буде визначено, як крадіжка та грабіж у воєнний стан, що передбачає позбавлення волі від 5 до 8 років за крадіжку та від 7 до 10 років – за грабіж. Розбій, під час військового стану карається 15 роками позбавлення волі та конфіскацією усього майна.

Перед Секретарем Ради національної безпеки та оборони України та Апаратом було поставлено завдання щодо обліку підприємств, фірм, об'єктів культури та інших об'єктів приватної власності, які перебувають у власності РФ та приватних осіб громадян Росії які функціонують на території України. В подальшому, було запроваджено механізм замороження активів, перенацілення власності під регулювання Державної фіскальної служби України тощо. Також встановлено, що уся інфраструктура та об'єкти власності, які були конфісковані не будуть відшкодовані правовласникам із країни-агресора, а будуть платою за відновлення території України. Право на вилучення майна визначається рішенням РНБОУ, а повноваження на вилучення покладено на Секретаря та правоохоронні структури, які підпорядковуються йому.

3 березня 2022 р. було прийнято Рішення Ради національної безпеки та оборони України, а згодом і Указ Президента України, щодо дозволу громадянам України, які були засудженні за військові злочини, крадіжки та мародерство брати безпосередню участь в захисті народу та територіальної цілісності України у війні з Росією. Передбачено, що такі особи після закінчення війни матимуть можливість отримати амністію, що дозволить повернутися до нормального життя чи підписати контракт зі Збройними силами України. Велика кількість колишніх військових, які були засудженні в період від 2014 до 2022 рр. були звільненні, їм надали персональні контракти військовослужбовців.

Отже, прийняття нормативно-правових актів відповідними державними органами в умовах запровадження воєнного стану в Україні, є свідченням, з однієї сторони – неординарності та складності ситуації, з іншої – її розуміння та прагнення зробити контрольованою.

Джерела та література

1. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 38. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text>.
2. Набув чинності Закон щодо примусового вилучення майна під час війни. *Актуальні бізнес-ризик*. 29 вересня 2022. URL : https://biz.ligazakon.net/news/214278_nabuv-chinnost-zakon-shchodoprimumovogo-viluchennya-mayna-pd-chas-vyni.
3. Від 15 років до довічного: Рада посилила покарання за держзраду та диверсію під час війни. *Укрінформ*. 26 жовтня 2022. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3419182-vid-15-rokiv-do-dovicnogo-rada-posilila-pokaranna-za-derzzradu-ta-diversiu-pid-cas-vijni.html>.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

В. М. Пахолок – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та публічного управління Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТ ДИПЛОМАТИЧНОГО ТИСКУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

*Роботу виконано на кафедрі політології
та публічного управління
ВНУ імені Лесі Українки*

З'ясовано можливості застосування політичної топоніміки як засобу популяризації політичних цінностей та взірців бажаної політичної поведінки. Досліджено практику застосування органами місцевого самоврядування політичної топоніміки як засобу дипломатичного тиску в умовах російської агресії в Україні. Визначено основні тенденції у присвоєнні політично вмотивованих назв вулицям, площам, скверам іншим об'єктам міського простору. Виокремлено етапи активізації процесів дипломатичного тиску через політичну топоніміку.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, російська агресія, політична топоніміка, дипломатичний тиск, дерусифікація.

Pakholok V. Local Government Authorities as Subjects of Diplomatic Pressure in the Conditions of Russian Aggression. The possibilities of using political toponymy as a means of popularizing political values and models of desirable political behavior have been clarified. The practice of using political toponymy by local self-government authorities as a means of diplomatic pressure in the conditions of Russian aggression in Ukraine is studied. The main trends in assigning politically motivated names to streets, squares, squares and other objects of the city space have been determined. The stages of intensification of the processes of diplomatic pressure due to political toponymy are highlighted.

Key words: local self-government authorities, Russian aggression, political toponymy, diplomatic pressure, de-Russification.

Із початку російської агресії в Україні українське суспільство активізувалося для організації спротиву, а з початком повномасштабних воєнних дій спротив став тотальним, задіявши практично усі можливі засоби. У протистоянні російській агресії поруч із державними структурами активну позицію зайняли волонтерські організації, органи місцевого самоврядування, приватні ініціативи, закордонні партнери. Основними напрямками діяльності стала фінансова, ресурсна та організаційна підтримка, інформаційна боротьба.

Одним із засобів інформаційної війни є зміна топонімів на політично обґрунтовані й такі, що є максимально незручними/болісними для ворога. Досить часто політично обґрунтовані зміни топонімів з'являються поруч із посольствами та консульствами ворожої держави, що дає підстави їх визначати як засіб культурної дипломатії та різновид дипломатичного тиску. Ключова роль у здійсненні такого тиску належить органам місцевого самоврядування, на чийй території перебувають об'єкти перейменування.

Мета дослідження – з'ясування можливостей органів місцевого самоврядування здійснювати дипломатичний тиск через присвоєння політично не зручних назв вулицям, площам, паркам, скверам.

Включення в топонімічне середовище назв, значення яких має інокультурне походження дає підстави розглядати такі практики як елемент культурної дипломатії. Відповідно, свідомий підбір назв, що мають контраверсійне, або відверто неприйнятне значення можна розглядати як дипломатичний тиск, котрий ні до чого не зобов'язує, однак не може залишитись непоміченим адресатом.

У Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр. культурну дипломатію визначено як один з напрямів публічної дипломатії та політики «м'якої сили» [4].

Проблеми, пов'язані із політичною топонімікою, часто набувають рис інформації з високою швидкістю поширення, котра не має корисного змісту, але зацікавлює людей, через що набуває миттєвої популярності. Американський дослідник Д.Рашкофф називає подібні конструкти медіавірусами, котрі володіють здатністю впливати на наше сприйняття реальності [3].

Використання політичної топоніміки дозволяє заощадити ресурси та час у формуванні певних політичних поглядів. Частота згадуваності топонімів відображається на інтеграційних властивостях символу взятого за їхню основу. Крім того, такий символізм має довготривалий ефект, оскільки топоніми не піддаються частим змінам.

Нові топоніми у населених пунктах з'являються не надто часто, тому поширеною є практика присвоєння «дипломатичних назв» уже існуючим топонімам, подрібнюючи, або перейменовуючи їх.

Використання політичних топонімів як засобу культурної дипломатії в Україні стало масовим за рахунок декомунізації назв, що лишились у спадок від УРСР. Міські ради, обираючи нові топоніми, часто зупиняються на назвах, що підкреслюють дружні

міжнародні зв'язки, або ж навпаки – натякають на незгоду з певним політичним курсом. Поширеною стала практика використання для нових топонімів імені загиблого Президента Польщі Леха Качинського. Вулиці на честь Качинського є у Хмельницькому, Мукачевому, Одесі, Житомирі.

Прикладом застосування політичної топоніміки, як засобу дипломатичного тиску є рішення Київської міської ради про присвоєння скверу поруч із посольством Російської Федерації в Україні імені вбитого опозиційного російського політика Бориса Немцова 2018 рік [2, с. 235]. У тому ж році площа Бориса Немцова з'явилася у Вашингтоні напроти ти головного входу в посольство Російської Федерації, сквер Бориса Немцова біля посольства Російської Федерації у Вільнюсі. У 2020 р. Площа Немцова з'явилася і поруч з посольством Росії у Празі. Тамтешня міська влада розглядала можливість перейменування всієї вулиці, де розташоване посольство, але перейменовували лише площу «Під каштанами», де розташована будівля посольства [7].

Після початку повномасштабних військових дій Росії дружні до України країни застосовували дипломатичний тиск на агресора, зокрема й через політичну топоніміку. Так, 10 березня 2022 р. Ризька дума прийняла рішення про перейменування ділянки вулиці Антоніяс, де розташоване посольство Російської Федерації в Латвії, на вулицю «Незалежності України» [5]. Таку ідею підтримав і мер Вільнюса «Відтепер візитна картка кожного співробітника посольства Росії має віддати шану героям України. І тому, хто пише лист до посольства, доведеться думати і про жертви російської агресії, і про героїв України» [6], провулок, на якому розташоване посольство РФ отримав назву Героїв України. У березні 2022 р. Свою адресу «поміняло» посольство РФ у столиці Албанії місті Тирана, тепер його адреса – вулиця «Вільної України». Вулицю перед російським консульством у канадському Торонто перейменовано на «Майдан вільної України». Стокгольм перейменував парк біля посольства Росії у Швеції на «Місце вільної України». Депутати кількох польських міст (Гданськ, Познань, Гдиня, Варшава) теж виказали свою незгоду із політикою Росії перейменовувавши свої міські топоніми поряд із російськими консульськими установами. До дипломатичного тиску на Росію, у такий спосіб, долучилися міські ради та мери міст багатьох інших країн світу: Берлін, Софія, Нью-Йорк, Скоп'є, Сідней, Люксембург, Канни та інші.

Дипломатичний тиск органів місцевого самоврядування дружніх до України столиць світу не міг залишитися не поміченим офіційною владою Росії. У червні – липні 2022 р. Мерія Москви поруч з посольством Великобританії «створила» площу «Луганської Народної Республіки», а також змінила адресу посольства США в РФ на «Площу Донецької Народної республіки» [1]. У відповідь Посольство США на головній інтернет-сторінці видалило поштову адресу вказавши лише свої географічні координати.

Отже, органи місцевого самоврядування, попри локальність своїх повноважень та діяльності, мають досить потужний потенціал політичної і навіть міжнародної суб'єктності. Володіючи правом присвоєння та зміни назв просторових об'єктів на своїй території органи місцевого самоврядування можуть наповнювати ці назви актуальним символічним змістом.

З'ясовано, що політична топоніміка має значний потенціал при формуванні позитивного іміджу держави та досягненні кращого порозуміння та довіри у міждержавних відносинах, водночас є ресурсом дипломатичного тиску і складовою політики «м'якої сили». У виборі нових топонімів органи місцевого самоврядування керуються не лише власними локальними чи регіональними ціннісними орієнтаціями, а й дипломатичними пріоритетами держави.

Джерела та література

1. Біля посольства Великобританії у Москві з'явиться площа «ЛНР». URL : <https://www.svoboda.org/a/31928438.html>.

2. Пахолок В. Декомунізація топонімів у стратегії формування політичних цінностей та зміцненні гуманітарної безпеки України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. Вип. 87. С. 233–244.

3. Рашкофф Д. Медіавірус! Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание. URL : https://royallib.com/read/rashkoff_duglas/mediavirus.html.

4. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. URL : <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>.

5. У Ризі вулиці з посольством РФ дали ім'я «Незалежності України». URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/11/7330300/>.

6. У столиці Литви з'явилась вулиця Героїв України. URL : <https://history.rayon.in.ua/news/493638-u-stolitsi-litvi-zyavilas-vulitsya-geroiv-ukraini>.

7. Náměstí Pod Kaštany nově ponese jméno zavražděného ruského opozičního politika Borise Němcova. URL: <https://zpravy.aktualne.cz/namesti-pod-kastany/r~48ac34c856ee11eaa7590cc47ab5f122/r~4d2cd24e56eb11ea8c1d0cc47ab5f122/>.

С. Кулик, кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та
регіональних студій
Волинського національного університету
імені Лесі Українки;

Р. Коцан, доктор політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та
регіональних студій
Волинського національного університету
імені Лесі Українки;

У. Калатинець, студентка 2 курсу
магістратури факультету міжнародних
відносин Волинського національного
університету імені Лесі Українки

ВІЗИТИ ПРЕЗИДЕНТА ПОЛЬЩІ А. ДУДИ В УКРАЇНУ У 2022 р. ЯК ВІЯВ ЇЇ ПІДТРИМКИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

*Роботу виконано на кафедрі
міжнародних відносин та регіональних
студій ВНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто дати, програми візитів президента Польщі Анджея Дуди в Україну, особливості їх організації після повномасштабної агресії росії на її територію у 2022 р. З'ясовано деталі зустрічей А. Дуди з Президентом України В. Зеленським, виступу у Верховній Раді України, участь у важливих міжнародних заходах. Коротко узагальнено основні тези його виступів та заяв.

Ключові слова: візити, виступи, підтримка України, фейки.

Kulyk S., Kotsan R., Kalatynets U. The Visits of the President of Poland A. Duda to Ukraine in 2022 as Showing its Support After the Beginning of the FULL-SCALE Military Invasion of the Russia. The dates and programs of the visits of the President of Poland

Andrzej Duda to Ukraine, the peculiarities of their organization after the full-scale aggression of Russia on its territory in 2022 were considered. The details of A. Duda's meetings with the President of Ukraine V. Zelensky, his speech in the Verkhovna Rada of Ukraine, participation in important international events. The main theses of his speeches and statements are briefly summarized.

Key word: visits, speeches, support of Ukraine, fakes.

Актуальність дослідження. Польща послідовно підтримує Україну в її боротьбі проти російської агресії, надаючи військову та гуманітарну допомогу. Президент Польщі А. Дуда доклав особливо важливих зусиль у зміцненні обороноздатності нашої держави в перші дні повномасштабного військового вторгнення росії в Україну. Польща однією з перших країн-членів ЄС стала новою домівкою для мільйонів вимушених переселенців з України. Уряд і Сейм РП максимально спростили процедури перетину кордону й подальшого включення українців до європейської спільноти. Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Польща в Україні Б. Ціхоцький виявив відвагу і не покидав українську столицю, коли поблизу тривали тяжкі бої. Посол Польщі був єдиним головою диппредставництва країни ЄС, хто залишався в Києві після початку збройної агресії рф. Перші польські політики, які приїхали до Києва під час війни – це були прем'єр М. Моравецький та віце-прем'єр Я. Качинський (15 березня). Серію візитів в Україну здійснив президент Польщі А. Дуда. Це підтверджує, що обидві країни перебувають в історичному моменті переходу на якісно новий рівень двосторонніх відносин.

Мета – з'ясувати особливості організації візитів президента Республіки Польща А. Дуди до України після повномасштабної агресії росії на її територію у 2022 р., його зустрічей із Президентом України В. Зеленським та узагальнити зміст виступів та заяв А. Дуди у Києві.

Виклад основного матеріалу. Президент Польщі А. Дуда приїздив до Києва просто напередодні вторгнення, 23 лютого. Як пізніше він згадував: «Я був у Києві за кілька годин до нападу, ми залишили Україну буквально за кілька годин до цього... На прощання В. Зеленський сказав мені, що впевнений, що Україну буде атаковано протягом найближчих кількох годин» [4]. Уже після початку повномасштабного вторгнення рф А. Дуда приїздив в Україну тричі.

Таблиця 1

Візити Президента Республіки Польща А. Дуди в Україну*

Дата	Програма візиту
<i>23–24 лютого 2022 р. – робочий візит</i>	
23 лютого	Президент Польщі разом з президентом Литви прибули поїздом до Києва для висловлення солідарності президенту України В.Зеленському перед російською загрозою. У межах візиту глави держав підписали спільну декларацію
<i>13 квітня – «візит чотирьох президентів»</i>	
13 квітня	Президенти Польщі, Литви, Латвії та Естонії прибули до Києва потягом. Це перший візит глав держав в Україну після початку російської агресії. Вони відвідали зруйновану російськими окупантами Бородянку, Бучу, Дмитрівку Київської області. Зустріч лідерів цих країн із Президентом України відбулася у форматі робочого ланчу
<i>21–22 травня – неанонсований візит</i>	
22 травня	Спілкування у форматі віч-на-віч, перемовини делегацій України та Польщі під головуванням президентів. Виступ з промовою у Верховній Раді України. Це перший виступ глави іноземної держави після початку повномасштабного вторгнення рф. Вперше

	після 24 лютого про виступ високого іноземного гостя в конкретному місці повідомили до цієї події, а не після неї [6]. Президенти обох країн оголосили про конкретні ініціативи, напр., про спрощення митного контролю. А.Дуда заявив, про необхідність підписання нового договору про добросусідство між Польщею та Україною і виходу на вищий рівень у відносинах між двома країнами [8]
<i>23 серпня – офіційний візит</i>	
23 серпня	Візит відбувся на тлі повідомлень про велику загрозу ракетних ударів та провокацій з боку росії 23-24 серпня. Участь у відкритті Алеї сміливості у Києві разом із В.Зеленським. Ініціали А.Дуди першими з'явилися на цій Алеї. Участь у другому саміті Кримської платформи. Виступ на саміті почав і завершив українською мовою

* Складено за: [6; 8].

Розглянемо коротко основні тези виступів і заяв А. Дуди під час цих візитів. Так, 23 лютого він:

- засудив визнання «незалежності» ОРДЛО з боку росії;
- закликав представників росії перестати порушувати міжнародне право, забрати свої війська і утриматися від збройних дій;
- Україна заслуговує на найпотужнішу підтримку своїх європейських і євроатлантичних прагнень;
- «Україна заслуговує на статус кандидата на членство в ЄС».

Основні тези А. Дуди 13 квітня:

- візит є знаком солідарності з Україною та її героїчним народом;
- «дії російських окупантів на території України можна зарахувати до тероризму»; «це не війна, а жорстокість, бандитизм, тероризм»;
- важливо притягнути до відповідальності в міжнародних судах виконавців злочинів і тих, хто віддавав злочинні накази;
- рф треба виключити із міжнародних спільнот;
- висловив сподівання, що Україна незабаром стане частиною ЄС.

Крім цього, напередодні візиту в Україну 13 квітня у Варшаві А.Дуда зустрівся з президентом ФРН Ф.-В.Штайнмаєром. Польща хоче, щоб Берлін дійсно змінив своє ставлення до Путіна та росії [9].

Основні тези президента Польщі, висловлені 22 травня:

- «Україна захищає права, свободи не тільки свої, а й кожної європейської країни»;
- «Польща – це ваш тил, ваша домівка, це родина для всіх ваших біженців, що мусять тікати від війни і мають тимчасову домівку в Польщі. У нас немає суперечок з цього приводу. Ми з вами, ми на вашому боці», «Ваші рідні, батьки, діти, які були змушені виїхати до Польщі, не є у нашій країні біженцями. Це – наші гості. І вони у Польщі у безпеці»;

- «Польща зробить усе можливе, щоб допомогти Україні стати членом ЄС»;
- суттєво спростити перетин польсько-українського кордону, щоб він сполучав, а не розділяв;

- Польща офіційно підтримала плани про будівництво швидкісної залізниці від Києва до Варшави;

- для завершення війни необхідна підтримка України з боку міжнародної спільноти, не лише гуманітарна, а й військова допомога;

- посилення і розширення подальшого санкційного тиску на росію. Потрібно ізолювати її на міжнародному рівні та припинити вести «бізнес як зазвичай». Необхідні санкції, які впливатимуть на імідж рф, зокрема виключення з міжнародних організацій, спортивних об'єднань;

- «вже потрібно думати про відбудову України після війни» [2].

Основні тези А. Дуди 23 серпня:

- окупований росією півострів Крим – це Україна, готовий відвідати звільнений півострів разом із В. Зеленським;
- російська агресія в Україну почалася не 24 лютого 2022 р., а 2014 р.;
- українські чоловіки та жінки ціною свого життя і здоров'я захищають безпеку країн Європи. «Польща – це ваш тил, ваша домівка, це родина для всіх ваших біженців, що мусять тікати від війни і мають тимчасову домівку в Польщі. У нас немає суперечок з цього приводу. Ми з вами, ми на вашому боці;
- Польща підтримуватиме Україну до «останнього дня боротьби».

Візити А. Дуди були елементом морального пресингу на окремих лідерів країн-членів ЄС, «які замість того, аби насправді допомагати Україні, хоча б постачанням озброєння, наданням гуманітарного пакету, згодою на санкції, тільки про це говорять». Йшлося про те, щоб такі країни, як Німеччина, Франція та Австрія збільшили свою активність з підтримки України [7]. Тому після візитів до Києва, перемовин із Президентом України, А. Дуда переконував союзників, партнерів України збільшувати її підтримку.

Водночас, за повідомленням Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України, російська пропаганда продовжує поширювати фейк, що Польща має підступний намір перейти на бік росії та захопити західну частину України. Відео з таким меседжем поширював прокремлівський блогер Ю. Подоляка. Він стверджував, що після окупації частини Заходу України Польща розпочне денацифікацію українського населення. Меседж про те, що Польща готується анексувати західну частину України, залишається одним з головних наративів гібридної війни РФ проти України, яка має на меті розколоти відносини між Польщею та Україною [3]. Російська дипломатія намагалася переконати українців, що Польща має намір експлуатувати українців як дешеву робочу силу [1]. Кремлівські пропагандисти у різний спосіб стверджували, що полякам приймати біженців з України «дуже дорого», що це викликає багато проблем, що робить всю операцію вкрай безглуздою і небезпечною, тому що поляки не знають, кого приймають під свій дах або хто житиме в безпосередній близькості з ними». Дезінформаційна діяльність проти українців була ідентична й у зворотному напрямку, тобто росія намагалася переконати українців, що Польща «дуже небезпечна для іноземців» [5]. Доповнює цей перелік черговий «фашистсько-карательний фейк» генерального прокурора білорусі А. Шведа, який у своєму виступі на конференції «Історична пам'ять: «Велика Перемога, добута єдністю» висловився про нацистське минуле діда А.Дуди [10]. Таку гучну заяву активно поширила низка російських ЗМІ.

Висновки. Польський та український лідери зустрічались п'ять разів, і тричі – з початку війни. За словами А. Дуди після 24 лютого він щодня дзвонив В. Зеленському. Президент Польщі запевнив Україну в безумовній підтримці українського народу. Двосторонні переговори А. Дуди і В. Зеленського були присвячені ситуації в Україні, а також військовій, економічній, гуманітарній допомозі та двосторонньому співробітництву.

Джерела та література

1. Адамський Л. Чому візит Анджея Дуди до Києва став знаковим для відносин України та Польщі. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/05/23/7139906/>.
2. Володимир Зеленський розповів про результати зустрічі з Президентом Польщі Анджеєм Дудою. URL : <https://mstu.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-rozpoviv-pro-rezultati-zustrichi-z-prezidentom-polshchi-andzheyem-dudoyu>.
3. Кремль розганяє фейки про «підступні плани» Польщі щодо України. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3488671-kreml-rozganae-fejki-pro-pidstupni-plani-polsi-sodo-ukraini.html>.

4. Лотоцька Н. 23 лютого Зеленський розповів мені, що росія нападе на Україну протягом кількох годин, – Дуда. URL : https://lb.ua/world/2022/05/21/517498_23_lyutogo_zelenskiy_rozpoviv_meni.html.

5. Пилипенко Є. Польські спецслужби: росія намагається посіяти недовіру та посварити народи України та Польщі. URL : <https://news.liga.net/ua/politics/news/polskie-spetsslujby-rossiya-pytaetsya-poseyat-nedoverie-i-rassorit-narody-ukrainy-i-polshi>.

6. Президент Польщі приїхав в Україну і виступить у Раді, <https://novynarnia.com/2022/05/22/prezydent-polshhi-pryyihav-v-ukrayinu-i-vystupyt-u-radi/>.

7. Президенти Польщі та країн Балтії прибули до Києва. URL : <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/2939063,%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD-%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%82%D1%96%D1%97-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%B8-%D0%B4%D0%BE-%D0%9A%D0%B8%D1%94%D0%B2%D0%B0>.

8. Символічний і практичний вимір приїзду Анджея Дуди до України. URL : <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/2964536,%d0%a1%d0%b8%d0%bc%d0%b2%d0%be%d0%bb%d1%96%d1%87%d0%bd%d0%b8%d0%b9-%d1%96-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%b8%d0%b9-%d0%b2%d0%b8%d0%bc%d1%96%d1%80-%d0%bf%d1%80%d0%b8%d1%97%d0%b7%d0%b4%d1%83-%d0%90%d0%bd%d0%b4%d0%b6%d0%b5%d1%8f-%d0%94%d1%83%d0%b4%d0%b8-%d0%b4%d0%be-%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%b8>.

9. Східний фланг НАТО: речник МЗС Польщі розповів про мету візиту Анджея Дуди до Києва. URL : <https://tsn.ua/svit/shidniy-flang-nato-rechnik-mzs-polschi-rozpoviv-pro-metu-vizitu-andzheya-dudi-do-kiyeva-2036920.html>.

10. Швед: Беларусь изучает карательную деятельность деда польского президента Анджея Дуды. URL : <https://www.belta.by/society/view/shved-belarus-izuchaet-karatelnuyu-deyatelnost-deda-polskogo-prezidenta-andzheya-dudy-508063-2022/>.

Романцов Д. Б. – студент 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Коцан Н. Н. – доктор географічних наук, професор кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Моренчук А. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

НАСЛІДКИ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ РЕЖИМУ О. ЛУКАШЕНКА В БІЛОРУСІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і
регіональних студій ВНУ імені Лесі Українки*

Науковий керівник: Моренчук А. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ імені Лесі Українки

Розглянуто наслідки українсько-російської війни для економічного і політичного розвитку Білорусі. Проаналізовано залежність режиму О. Лукашенка від дотацій Кремля. З'ясовано рівень готовності та бажання білоруського суспільства до змін.

Ключові слова: Білорусь, Лукашенко, ринок, вторгнення, нафтопереробний завод, суверенітет, режим.

Romantsov D., Kotsan N., Morenchuk A. Consequences of the Ukrainian-Russian war for the regime of O. Lukashenko in Belarus. The consequences of the Ukrainian-Russian war for the economic and political development of

Belarus are considered. The dependence of O. Lukashenko's regime on Kremlin subsidies is analyzed. The level of readiness and desire of the Belarusian society for changes has been clarified.

Key words: Belarus, Lukashenko, market, invasion, oil refinery, sovereignty, regime.

Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну поставила Білорусь у пряму залежність від Росії. У поєднанні з прихованою внутрішньою кризою це ще гостріше поставило питання про подальше існування політичного режиму, що сформувався у Білорусі. 24 лютого 2022 р. російські війська, які проводили навчання на території Білорусі, перетнули кордон з Україною, використовуючи Білорусь як плацдарм для найбільшого вторгнення у Європі з часів Другої світової війни.

Білоруський диктатор не вступив у війну напряму і не посилав у бій власні війська. Водночас була надана повна військово-промислова підтримка, військові шпиталі, територія. О. Лукашенко пробує знайти спосіб вивести себе та свою країну зі скрутного становища, ухиляючись від російського тиску, як він це неодноразово робив за останні три десятиліття. Інакше, якщо Москві вдасться втягнути білорусів у бойові дії, швидке знищення недостатньо оснащеної та підготовленої білоруської армії, призведе до дестабілізації всередині країни. А це, в свою чергу, дозволить Росії встановити повний контроль над Білоруссю [5].

Поруч із неспокійною Україною на півдні та скептично налаштованою щодо Росії Балтією на півночі, країна мала унікальне транзитне положення між багатою на природні ресурси Росією та потужним європейським ринком. Ця перевага була додатково підкріплена химерною Союзною державою, створеною спільно Мінськом і Москвою, яка перетворила Білорусь на напівофшорну територію для Росії.

Інтеграційна структура дозволила Білорусі поєднати привілейований доступ до Росії з перевагами незалежної держави. Ця комбінація гарантувала постійне надходження доходів від безлічі посередницьких операцій, починаючи від перепродажу різноманітних товарів і стягнення мит за транзит і до ухилення від податків та контрольованої державою контрабанди. Під пильним оком місцевого режиму Білорусь була роздоріжжям, де російська сира нафта зустрілась з технологічним заходом, та здійснювала обмін технологій на сировину.

Ці чинники дозволили наповнити бюджет країни, а також кишені правлячої верхівки. За рахунок цього й тримався білоруський режим, забезпечуючи фінансування соціальних програм, субсидування промислових гігантів радянського типу та купівлю лояльності роздутої бюрократії та силового блоку.

Ця система пережила навіть глибоку політичну кризу 2020 р., спричинену фальсифікаціями президентських виборів. Після того, як О. Лукашенко жорстоко розігнав масові протести [2], Білорусь дедалі більше самоізолювалась від Заходу. Але поступове впровадження європейських санкцій і нові можливості на українському ринку, створені

поглибленням конфронтації Києва з Москвою, допомогли режиму в Мінську протягнути до 2021 р. без серйозних змін. Щоб зруйнувати білоруську модель, знадобилася повномасштабна війна у Східній Європі.

Поверхневого погляду на ключові джерела доходів Білорусі достатньо, щоб зрозуміти переломні політичні та економічні зміни, яких країна зазнала через вторгнення Кремля в Україну. Так, найприбутковіший аспект радянської спадщини в Білорусі – два великі нафтопереробні заводи (НПЗ) в Новополоцьку та Мозирі. Майже три десятиліття О. Лукашенко протистояв спробам російських магнатів придбати ці об'єкти, ревно тримаючи їх під контролем держави. Його упертість цілком обґрунтованою, оскільки нафтопереробні заводи були опорою його режиму. На початку 2010 рр. їхня продукція становила понад третину всього експорту Білорусі та до 30 % доходів державного бюджету.

Рентабельність нафтопереробних заводів в основному базувалася на різниці в митах на експорт російської нафти до Білорусі та інших європейських держав, що дозволяло білорусам перепродувати перероблену російську нафту в ЄС та Україну з надбавкою. Окрім поповнення державного бюджету, отримані доходи широко використовувалися неформально. Статки провідних білоруських бізнесменів, які були під санкціями Заходу як спонсори О. Лукашенка, походять від торгівлі нафтопродуктами. Ця галузь також була відома як улюблений сектор для рекету білоруських спецслужб. Нарешті, схеми торгівлі нафтою допомогли О. Лукашенку налагодити особливі партнерські відносини з деякими російськими нафтовими гігантами, які натомість лобіювали його справи в Росії [3].

У середині 2010-х рр. Москва почала наступ на нафтову ренту Мінська, поступово замінивши експортне мито податком на видобуток. Цей процес, який отримав назву «податковий маневр», був надзвичайно непопулярним серед білоруського режиму та спричинив багато суперечок між двома країнами, але, на щастя для Мінська, прогрес у впровадженні нової системи був дуже повільним. На початку 2020 р. білоруські нафтопереробні заводи все ще забезпечували близько чверті загального експорту країни та близько 20 % доходів бюджету.

У 2021 р. Москва трохи послабила гайки, щоб допомогти О. Лукашенку пережити масові протести проти нього, але, коли у лютому 2022 р. розпочалася війна, Кремль втягнув Мінськ у свою агресію проти України, використовуючи Білорусь як плацдарм для свого вторгнення з півночі [1]. Білоруські НПЗ незабаром втратили доступ як до українського, так і до європейського ринку.

На відміну від Білорусі, російські нафтопереробні заводи мають право на спеціальну державну субсидію, т. зв. «демпфер», який має компенсувати їм різницю між внутрішніми та світовими цінами на нафтопродукти. Ця демпферна дотація робить білоруські НПЗ неконкурентоспроможними на російському ринку. Іншими словами, вони втрачають значну частину доходу через те, що не є російськими.

На початку жовтня Москва нарешті погодилася поширити демпфер на білоруські НПЗ з наступного року, але ціна її згоди була високою. Білорусі довелося підписати нову податкову угоду з Росією, яка зобов'язує її погоджувати з Москвою зміни непрямих податків і акцизів. Угода також надала Росії доступ до всіх даних про непрямі податки, що стягуються в Білорусі. Мінськ фактично продав Москві свою автономію в непрямому оподаткуванні, щоб поставити білоруські нафтопереробні заводи в один ряд з російськими.

Також вторгнення вплинуло на виробництво добрив, перш за все калійних, що раніше становило 10 % білоруського експорту. Ця десята частина була набагато важливішою за будь-яку іншу, оскільки вона не залежала від Росії ні в попиті, ні в постачанні сировини. Розташований на багатих місцевих родовищах калію, гігант мінеральних добрив «Білоруськалій» давно мріяв про російських олігархів, але О. Лукашенко продовжував вимагати непомірні суми за приватизацію компанії, стверджуючи, що жодна ціна не є достатньо високою для національного багатства.

Оскільки «Білоруськалій» забезпечував понад 15 % світового експорту калію, Захід не поспішав із запровадженням комплексних санкцій проти компанії, навіть незважаючи на репресії О. Лукашенка. Війна, однак, прискорила повну заборону. Окрім втрати доступу до прибуткових ринків Європи та України, білоруські добрива були відрізані від вигідних транспортних маршрутів через литовські та українські морські порти. Знадобилися лічені тижні, щоб зруйнувати самодостатність галузі, оскільки всі інші варіанти експорту Білорусі тепер проходять через Росію.

Тому не дивно, що за перші шість місяців 2022 р. експорт калію з Білорусі скоротився вдвічі (офіційні дані засекречені владою). Подальші скорочення, безсумнівно, триватимуть, оскільки більшість зареєстрованих поставок припадає на перший квартал. Крім того, це літо принесло нові негаразди, коли Москва домоглася послаблення санкцій для російських виробників добрив в обмін на розблокування експорту українського зерна через Чорне море. В угоді не згадується, що білоруські виробники все ще обтяжені повним пакетом західних обмежень.

Інша галузь, яка втратила життєво важливу для білоруського режиму ренту внаслідок війни, – це газова промисловість. Коли цієї весни Польща ввела національні санкції проти Газпрому, Росія, у відповідь, припинила постачання газу газопроводом Ямал – Європа. Білоруська ділянка цього трубопроводу належить «Газпрому», який придбав його ще в 2011 р. за 5 млрд. дол. США. Це не завадило Мінську стягувати плату за транзит, яку оцінюють у 300–400 млн. дол. США щороку. Тепер цих грошей немає.

Ще до війни доступ до дешевого російського газу був найсильнішим аргументом, який Москва використовувала, щоб втягнути Мінськ у глибшу інтеграцію. Високі витрати на енергоносії – це смертний вирок для білоруських виробників, оскільки російські конкуренти їх просто витіснять з ринку. Наразі Білорусь все ще може купувати російський газ за відносно низькою фіксованою ціною в 128 дол. США за 1000 м³, але ця угода підлягає щорічному оновленню, а війна зробила переговорну позицію Мінська на майбутніх газових переговорах гіршою, ніж будь-коли.

Зараз Білорусь знаходиться в глухому куті російського трубопроводу, не маючи інших клієнтів далі. Через свою енергоємну економіку та втрату Росією європейських ринків Білорусь стала третім за величиною іноземним клієнтом Газпрому після Китаю та Туреччини. У російського газового гіганта виникне спокуса вичавити якомога більше з одного зі своїх останніх великих клієнтів, тоді як Кремль, ймовірно, буде дотримуватися своєї старої мантри, що найпростіший спосіб отримати дешевий російський газ – це стати частиною Росії.

Перелік втрачених Білоруссю доходів через війну на цьому не закінчується. За кілька тижнів після початку вторгнення ЄС заборонив білоруським транспортним компаніям їздити на європейських дорогах. Це завдало серйозного удару по країні, яка жила за рахунок транзитних потоків між Європою та Росією, заробляючи на експорті транспортних послуг до 4 млрд. дол. США на рік. Це рішення також знищило багато схем контрабанди та шахрайств на митниці, контрольованих бізнесом, близьким до О. Лукашенка. Минули часи, коли прохолодна Білорусь, яка не мала виходу до моря, мала статус провідного експортера морепродуктів і свіжо-зрізаних квітів до Росії [3].

Посилення західних санкцій, викликане війною, також вирішило долю інших галузей промисловості, які білоруський режим культивував як незалежне від Росії джерело доходу. Деревообробка, ІТ-послуги та виробництво сигарет – це галузі, які роками користувалися податковими пільгами та державними субсидіями завдяки хорошим продажам у Європі. Тепер вони зіткнулися з різким падінням виробництва та доходів, не маючи іншого виходу, окрім як різко скорочений російський ринок.

Оскільки Росія стає єдиним експортним ринком для все більшої кількості білоруських товарів і послуг, білоруська правляча еліта все частіше розглядає російський бюджет як єдине джерело ренти. Безсумнівно, державні фінанси Росії зараз також перебувають у скрутному становищі, але доходи від нафти та накопичені запаси

допомагають їм утримуватись на плаву, тоді як рішучість Кремля протистояти тиску Заходу дає обіцянки щедрих державних витрат [4].

Пропаганда створила ледь помітну відмінність між білоруською та російською ідентичністю. Проте протягом десятиліть режим виробив компромісний підхід до цього питання, який цінував білоруську державність без відтинку антиросійських настроїв, характерного для багатьох інших пострадянських держав.

У результаті тиха, але тверда підтримка незалежності стала консенсусом у білоруському суспільстві, породивши дивовижну однотайність у питаннях зовнішньої політики: рідкісне явище на пострадянському просторі. Протягом багатьох років опитування громадської думки незмінно демонстрували, що переважна більшість білорусів, незалежно від їхнього ставлення до режиму О. Лукашенка, схилилася до того, що Білорусь має бути нейтральною державою, яка співпрацює з Росією, але зберігає свій суверенітет.

Однак жорстоке придушення О. Лукашенком масових протестів у 2020 р. серйозно підірвало цей консенсус. Тримаючись за владу всупереч волі більшості, білоруський лідер змушений був вдатися до підтримки Росії, в тому числі в ідеологічній та пропагандистській сфері [2]. Він багато в чого запозичив із пропагандистських наративів Кремля, паплюжачи Захід, подаючи протестувальників як західних пішаків і проповідуючи, що Білорусь має наслідувати Росію, йдучи унікальним цивілізаційним шляхом, позбавленим «зіпсованих» європейських цінностей і свобод.

Вторгнення Росії в Україну ще більше прискорило цю тенденцію. О. Лукашенко всім серцем приєднався до справи Кремля, виправдовуючи та сприяючи агресії. Його прихильників закликають залишатися на його та кремлівському боці у протистоянні зі «зловмисним» Заходом та його «маріонетками» в Києві. Водночас опоненти О. Лукашенка симпатизують українцям і все більше розглядають білоруського лідера як фігуру окупаційного режиму, нав'язаного Росією.

Гаряча підтримка О. Лукашенком Кремля стирає різницю між білоруським і російським. Провладні мітинги тепер прикрашають і білоруські, і російські прапори, а школярі вивчають середньовічних російських князів як своїх національних героїв, тоді як білоруська державна пропаганда стала майже нічим не відрізнятися від російської, часом навіть приймаючи більш прокремлівську позицію, ніж офіційний Мінськ.

Натомість опоненти О. Лукашенка схильні вважати Білорусь фактично окупованою Росією. Натхненні військовими успіхами України та прикладом білоруських добровольців, які воюють за Київ у війні, вони вірять, що їхній країні потрібен визвольний хрестовий похід, і не бачать жодної цінності в атрибутах незалежності, що залишилися.

Отже, зростаюча байдужість білоруського суспільства до її нинішньої державності розв'язує руки режиму для відмови від суверенітету країни. Нещодавня угода, яка значною мірою передала Москві контроль над непрямими податками в обмін на російські нафтові субсидії, може стати моделлю подібної торгівлі частинами суверенітету Білорусі заради короткострокової фінансової вигоди. У минулому О. Лукашенко був дуже обережним у таких переговорах. Він розглядає білоруську державність як ключовий елемент своєї спадщини. Однак білоруська номенклатура може виявитися менш стурбованою своїм місцем в підручниках історії.

Автономія номенклатури від О. Лукашенка за останні місяці значно зросла. Білоруські високопоставлені особи тепер встановлюють прямі та часті контакти з російськими колегами в обхід лідера країни. Вони дізнаються з перших вуст про грошові потоки, що залишилися в Росії, і про те, як їх привласнює правляча еліта. Деякі з них наважуються закликати до більш проросійської політики і навіть публічно заперечувати О. Лукашенку. У новій реальності Кремлю більше не потрібно тиснути на Білорусь до глибшої інтеграції. Серед байдужості розчарованого суспільства, правляча диктатура країни, яка шукає вихід з скрутного становища, прагне добровільно пожертвувати білоруським суверенітетом.

У той же час, перспектива перемоги України у війні з Російською Федерацією відкриває низку альтернатив розвитку ситуації як в Росії так і в Білорусі. І якщо для Москви ситуація може розвиватись в спектрі від утвердження лібералів до консервації диктатури чи навіть розпаду, то Білорусь, більш вірогідно, буде рухатись у напрямі демократизації. Україні та Європі необхідно буде усунути анклав з потенціалом військової загрози та нестабільності в Білорусі та Придністров'ї.

Джерела та література

1. За 7 місяців режим Лукашенка передав РФ понад 65 000 тонн боєприпасів. *Українська правда*. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/28/7374018/>.
2. Революція марних надій. Як Білорусь за рік пройшла шлях від протестів до репресій. *BBC News Україна*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58144349>.
3. The Importance of Being Russian: Can Belarus Survive the Kremlin's War Against Ukraine? *Carnegie endowment for in international peace*. URL : <https://carnegieendowment.org/politika/88317>.
4. The Role of Belarus in the Ukrainian Crisis. Wilson Center. URL : <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/role-belarus-ukrainian-crisis>.
5. Would Lukashenko really throw Belarus into a war Russia is losing? *The Guardian*. URL : <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/12/alexander-lukashenko-belarus-russia-ukraine-war-putin>.

І. О. Балак – кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та
регіональних студій
Волинського національного університету
імені Лесі Українки;
Д. Т. Бучко – магістр 2 року навчання
ОПП «Міжнародні відносини»
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ РЕСПУБЛІКИ ЧИЛІ ЩОДО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ У 2022 році

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
відносин та регіональних студій
ВНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто позицію офіційної влади Республіки Чилі – Президента, уряду, парламенту щодо повномасштабного вторгнення росії на територію України у лютому 2022 р. Звернута увага на активну діяльність української громади у цій країні. Доведено, що Чилі є важливим напрямом для латиноамериканського вектору зовнішньої політики України на сучасному етапі.

Ключові слова: Г. Борич, голосування, підтримка України, українська діаспора, церква.

**Балак І., Бучко Д. ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ РЕСПУБЛІКИ ЧИЛІ
ЩОДО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ У 2022 р.** Розглянуто позицію офіційної влади Республіки Чилі – Президента, уряду, парламенту щодо повномасштабного вторгнення

росії на територію України у лютому 2022 р. Звернута увага на активну діяльність української громади у цій країні. Доведено, що Чилі є важливим напрямом для латиноамериканського вектору зовнішньої політики України на сучасному етапі.

Key word: Н. Borych, voting, support of Ukraine, Ukrainian diaspora, church.

Актуальність дослідження. У березні 2018 р. у м. Сантьяго була офіційно відкрита дипломатична місія України, яка з 1 липня 2021 р. була перетворена на Посольство України в Чилі. Ця латиноамериканська країна послідовно виступає на підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, наголошуючи на необхідності неухильного дотримання норм та принципів міжнародного права. Делегація Чилі голосувала «за» відповідні резолюції Генеральної асамблеї ООН (24 березня 2022 р.). Сантьяго є одним із найближчих стратегічних союзників США у регіоні. Підтримка України наявна не лише серед керівництва держави, але й серед чилійського суспільства. Це підтверджує, що нині Чилі та Україна перейшли на якісно новий рівень двосторонніх відносин.

Мета – з'ясувати особливості позиції влади та громадськості Республіки Чилі щодо збройної агресії росії в Україну у 2022 р.

Виклад основного матеріалу. Новий президент Чилі Габріель Борич, кандидат від лівої коаліції «Я вибираю гідність» та партії «Соціальна конвергенція», засудив широкомасштабне вторгнення Росії в Україну. «Росія обрала війну як засіб вирішення конфліктів. Чилі засуджує вторгнення в Україну, порушення її суверенітету та незаконне застосування сили», – заявив він [4]. Г. Борич вважає, що Чилі потребує «багатосторонньої політики, заснованої на правах людини та зміцненні демократії». Чилійська влада розділяє ті ж цінності, що й Україна, тому це є основою для активізації зовнішньополітичного діалогу. Президент України В. Зеленський визнав, що «це непростий напрямок зовнішньої політики – багато речей там ми робимо зараз фактично з нуля. Працюємо не лише на політичному рівні, а й налагоджуємо зв'язки безпосередньо із суспільствами країн Латинської Америки» [11].

Позиція і дії офіційної влади і громадськості Чилі на підтримку України у 2022 р. узагальнено у Табл. 1.

Таблиця 1

**Позиція і дії офіційної влади і громадськості Чилі
на підтримку України у 2022 р.***

Дата	Заяви, акції та їхній зміст
1	2
<i>Офіційна влада</i>	
06 березня	Уряд Чилі відкликав запрошення, які були надіслані російським компаніям для участі у міжнародній виставці військової та авіаційно-космічної техніки FIDAE (5-10 квітня 2022 р.) [3]
26 березня	Уряд Чилі ухвалив рішення про виділення 100 тис. дол. США на допомогу Україні. Гроші передані за посередництва Червоного Хреста
12 квітня	Уряд Чилі прийняв рішення про припинення постачання до росії літєвої руди [14]
24 травня	Зустріч Голови Комітету Верховної Ради України з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва О. Мережка з Головою Республіканської партії Республіки Чилі Х. М. Рохо Едвардсом, членами Республіканської партії у Палаті депутатів К. Арайа і Б. Морено [5]
26 травня	Зустріч Е. Джапарової, першої заступниці міністра МЗС України, з групою чилійських парламентарів – членами Сенату та Палати депутатів Національного конгресу Республіки Чилі, які перебували в Україні у рамках розвитку українсько-чилійських міжпарламентських зв'язків [7]

Продовження Таблиці 1

1	2
1 липня	Телефонна розмова президента України з новим президентом Чилі [9]
Липень 2022 р.	Підтримка та агітація щодо відновлення України. Чилійський архітектор В. Грель відвідав Ірпін та ознайомився з масштабами руйнувань. Він разом з командою працює над розробкою чотирьох архітектурних проектів для відбудови міста в рамках «Irpın Reconstruction Summit» [1]
11 серпня	Телефонна розмова міністра закордонних справ України Д. Кулеби із міністеркою закордонних справ Чилі А. Уррехолою [6]
17 серпня	Звернення Президента України В. Зеленського до університетських спільнот, журналістів і політичних кіл Чилі [12]
Вересень	Виставка дитячих малюнків про війну «Мамо, я не хочу війни» в культурному центрі та музеї чилійської поліції. Виставку відвідали посли і консули, представники чилійської влади та бізнесмени
<i>Громадянське суспільство, українська діаспора</i>	
25 лютого	Протести громадськості, представників української діаспори перед посольством РФ у Сантьяго [2]
28 березня	У Грецькій православній церкві Св. Костянтина й Олени (Сантьяго) відбулася молитва за мир в Україні
17 березня	Українська й італійська громади в Чилі провели благодійний товариський футбольний матч
21 травня	Українці та місцеві жителі Чилі відвідали концерт, який відбувся від гаслом на підтримку України (Сантьяго)
5 липня	Представники Української громади в Чилі «Українці в Чилі» передали Послу ЄС в Чилі подарунок, підготовлений українським дітьми
08 липня	Українська громада в Чилі відправила дітям Чернігова дитяче харчування, памперси, медпрепарати, у військовий госпіталь – засоби гігієни і медпрепарати
19 липня	«Українці в Чилі» та українсько-чилійська корпорація «Мальва» відкрили виставку «Мій дім Україна». «Український народ непереможний, наша культура незламна». Зібрані кошти відправили в Україну
Квітень	Протестувальники перед посольством РФ у Чилі засудили дії агресора – розгорнули великий банер із зображенням кольорів прапора України [4]
24 квітня	Католицька Церква в Чилі оголосила загальнонаціональну збірку на підтримку постраждалих від війни в Україні [10]

* Складено за: [1-7, 9, 10, 12; 14].

На початку березня уряд Чилі заборонив російським компаніям брати участь у виставці FIDAE – найбільшій військовій та аерокосмічній виставці Латинській Америці. У квітні уряд Чилі прийняв рішення про припинення постачання до росії літєвої руди. Цей метал, його з'єднання і сплави критично необхідні для технологічного розвитку автопрому, авіабудування, металургії, мікроелектроніки, хімії. Літій найбільш важливий для виробництва акумуляторних батарей великої ємності. Це створило проблеми для країни-агресора, бо у Росії відсутній видобуток літєвої сировини. Сировина надходила у вигляді карбонату літію переважно з Чилі, Аргентини, Китаю та Болівії. Відвантаження з Чилі та Аргентини припинені, тому поточна можливість отримувати сировину є тільки з Болівії [13].

Активний зовнішньополітичний діалог щодо ситуації в Україні триває на рівні керівництва обох країн. Основними тезами телефонної розмови президентів України та Чилі були: В. Зеленський подякував за підтримку в ООН, гуманітарну допомогу для України; наголосив на «збільшенні зовнішньополітичних зв'язків України з Латинською

Америкою»; про можливість залучення чилійських фахівців до розмінування територій України. 17 серпня Президент України звернувся до громадськості Чилі. Він наголосив, що «керівництво Росії обрало терор»; «росія не хоче зупиняти цю війну»; «російська політика свідомо посилює кризу вартості життя в багатьох країнах». В. Зеленський закликав чилійців поширювати правду про російську війну проти України та приєднатися до санкційного тиску проти РФ і відмовитися від торгівлі з державою-агресором [12]. Президент закликав громадян Чилі, студентів, приїжджати до України, запросив журналістів з Латинської Америки відвідати Україну, щоб висвітлювати війну. Запросив Чилі приєднатися до програми відновлення України [8].

26 травня 2022 р. на зустрічі Е. Джапарової, першої заступниці міністра МЗС України, з групою чилійських парламентарів – членів Сенату та Палати депутатів Національного конгресу останні висловили солідарність з українським народом у його боротьбі з російською агресією та підтвердили підтримку суверенітету та територіальної цілісності України з боку чилійського уряду і парламенту. Політики зазначили, що їхнє відвідання нещодавно звільнених від окупації українських міст – Бучі, Ірпеня та Гостомеля, надало можливість особисто переконатися у брутальних злочинах російської агресії, яка має бути рішуче засуджена усім цивілізованим світом. У ході зустрічі були обговорені питання можливої участі чилійських політиків в інших проєктах та ініціативах, спрямованих на підтримку незалежності та територіальної цілісності України. Розглянули також поширення в регіоні Латинської Америки правдивої інформації про справедливую боротьбу українського народу проти російської агресії. 11 серпня під час телефонної розмови міністра закордонних справ України Д. Кулеби із міністеркою закордонних справ Чилі А. Уррехолою, він подякував владі Чилі за послідовну підтримку України та обговорив з нею шляхи подальшого розвитку двосторонніх відносин. А. Уррехола привітала зусилля України щодо зняття морської блокади Росії та відновлення експорту продовольства морським шляхом. 24 травня на зустрічі українські та чилійські парламентарі обговорили питання про воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид українського народу, який вчиняють російські військові в Україні, наголосили на важливості покарання воєнних злочинців і створення Спеціального міжнародного трибуналу.

Із початком війни 2022 р. значно активізувала свою діяльність українська громада в Чилі. Це наймолодша українська діаспора серед інших латиноамериканських країн – перші емігранти з України з'явилися ту лише в 1990–2000 рр. Українська діаспора в Чилі засуджує відкритий акт агресії та військове вторгнення збройних сил РФ до України, підтримує цілісність і незалежність України. Серед політичних акцій, які вони провели:

1) виступи на місцевому телебаченні, відео-виступи українців Чилі, зокрема (11, 13 березня, 16 травня);

2) протести перед посольством РФ у Республіці Чилі з гаслами: «Ні – війні», «Стоп Путін», «Путін – агресор», «Россия! Скажи НЕТ войне!». Учасники підписували прапор України назвами міст, де знаходились їхні родичі;

3) проведення благодійних виставок, матчів; акцій продажу картини. Зібрані кошти були передані на підтримку українців;

4) збір і передача в Україну гуманітарної допомоги.

Загалом українська громада в Чилі досить активна: щомісяця вона організовує два-три благодійні заходи, а зібрані кошти надсилає в різноманітні фонди в Україні. Також на її сайті є сторінка для реєстрації біженців з України. Активно доєдналися до підтримки народу України духовенство та місцева церква. Так, вони провели молитву за мир в Україні; католицька церква зібрала 75 млн. песо (81 тис. євро) на гуманітарні проєкти, які для постраждалих від війни здійснює «Карітас Україна» [10]. Із перших днів повномасштабного вторгнення Росії до України чилійські українці влаштовують протести, пікети, мітинги. Їхня мета – не лише висловити протест діям Москви, але й привернути увагу звичайних чилійців до подій в Україні.

Висновки. 17 серпня у зверненні до українського народу Президент В. Зеленський заявив, що Україна «фактично з нуля» намагається розбудувати дипломатичні відносини з країнами Латинської Америки. Він неодноразово звертався до керівництва, народу Чилі у контексті всього регіону. Виступи представників української діаспори свідчать про небайдужість українців в Чилі до подій, які відбуваються в Україні. Тому на сучасному етапі Чилі є важливим напрямом для латиноамериканського вектору зовнішньої політики України.

Джерела та література

1. Архітектор з Чилі працює над розробкою чотирьох архітектурних проектів для відбудови міста Ірпінь. URL : <https://uagolos.com/arkhitektor-z-chili-pratsiue-nad-rozrobkoju-chotyrok-arkhitekturnykh-proiektiv-dlia-vidbudovy-mista-irpin/>.
2. В Чили протестуют против военного вмешательства России в Украине. URL : <https://www.aa.com.tr/ru/pg/%D1%84%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%8F/%D0%B2-%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%83%D1%8E%D1%82-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2-%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%B2%D0%BC%D0%B5%D1%88%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5/0>.
3. Влада Чилі заборонила російським компаніям участь у виставці FIDAE. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-chile-rosija-vystavka-fidae-zaborona/31738411.html>.
4. Гриценко А. Місія здійснена: «Знайти союзників у Латинській Америці». Частина II. Чилі – Перу – Болівія. URL : https://lb.ua/world/2022/07/29/524719_misiya_zdiysnena_znayti_soyuznikiv.html.
5. Діаспора України: Чилі. URL : <https://miok.lviv.ua/?p=21949>.
6. Дмитро Кулеба провів телефонну розмову з міністеркою закордонних справ Чилі Антонією Урреголою. URL : <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-proviv-telefonnu-rozmovu-z-ministerkoyu-zakordonnih-sprav-chili-antoniyeu-urreholoyu>.
7. Еміне Джапарова: розраховуємо на рішучу підтримку України з боку чилійського парламенту та уряду. URL : <https://mfa.gov.ua/news/emine-dzhaparova-rozrahovuyemo-na-rishuchu-pidtrimku-ukrayini-z-boku-chilijskogo-parlamentu-ta-uryadu>.
8. Зеленський закликав чилійців поширювати правду про війну РФ проти України. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3552696-zelenskij-zaklikav-cilijciv-posiruvati-pravdu-pro-vijnu-rf-proti-ukraini.html>.
9. «Інтереси України будуть представлені всюди у світі»: Зеленський провів переговори з лідерами Аргентини та Чилі. URL : <https://tsn.ua/ato/interesi-ukrayini-budut-predstavleni-vsudy-u-sviti-zelenskiy-proviv-peregovori-z-liderami-argentini-ta-chili-2101120.html>.
10. Карітас Чилі для України: 80 тисяч євро на допомогу постраждалим від війни. URL : <https://credo.pro/2022/06/322478>.
11. Нежигай І. Це стратегічно безнадійно: Зеленський про скупчення військ ворога під Запоріжжям. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220817-cze-strategichno-beznadijno-zelenskiy-pro-skupchennya-vijsk-voroga-pid-zaporizhzhjam/>.
12. РФ свідомо посилює кризу вартості життя в багатьох країнах, ось чому ми маємо спільно протистояти її агресії – виступ Президента України перед університетською спільнотою Чилі. URL : <https://www.president.gov.ua/news/rf-svidomo-posilyuye-krizu-vartosti-zhittya-v-bagatoh-krayin-77097>.
13. У Росії намітилися «гігантські» проблеми з постачанням літію. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/13/685659/>.

14. Чилі та Аргентина призупинили постачання літєвої сировини до росії. URL : <https://mind.ua/news/20239583-chili-ta-argentina-prizupinili-postachannya-litievoyi-sirovini-do-rosiyi>.

А. В. Хвисюк – аспірантка 1-го року навчання
ОНП «Інституційні зміни процесів
демократичної трансформації в Україні»
факультету історії, політології та національної
безпеки Волинського національного
університету імені Лесі Українки

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

*Науковий керівник **О. Б. Ярош** – доктор
політичних наук, доцент, завідувачка
кафедри політології та державного
управління ВНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто питання реалізації політики гендерної рівності у секторі безпеки та оборони України. Окреслено ключові аспекти забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки та оборони України.

Ключові слова: сектор безпеки та оборони, гендерна політика, гендерний аспект.

Хвисюк А. В. Реалізація політики гендерної рівності у секторі безпеки та оборони сучасної України. The issue of gender equality policy implementation in the security and defense sector of Ukraine was considered. The key aspects of ensuring gender equality in the security and defense sector of Ukraine are outlined.

Key words: security and defense sector, gender policy, gender aspect.

Сьогодні проблема визначення питання гендерної рівності у розбудові національного сектору безпеки та оборони є як ніколи важливою. Із часу проголошення незалежності Україна розбудовує демократичну правову державу, невід'ємною складовою якої є дотримання прав людини і громадянина загалом, та забезпечення гендерної рівності зокрема. Та все ж, варто зазначити, що до сьогоднішнього дня існують певні перепони щодо реалізації політики гендерної рівності, такі як: недосконалість правового регулювання, а також гендерні стереотипи, які присутні у суспільній думці та впливають на різні сфери життя. Не винятком, є і визначення ролі та місця гендерного аспекту у секторі безпеки та оборони. Важливість гендерної рівності у сфері безпеки та оборони вже досить давно визначена правозахисниками та висвітлена у переліку резолюцій Ради Безпеки ООН. Жодна з резолюцій не має юридично обов'язкової сили, та все ж у них прописаний нормативний план, виконання якого забезпечується на міжнародному рівні і який сприяє захисту прав жінок у конфліктних та пост конфліктних ситуаціях, їх активному залученню до роботи у сфері безпеки та оборони, а також інтеграції гендерних аспектів у мирні процеси.

Основні завдання щодо забезпечення рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків у секторі безпеки та оборони України закладені у «Річній національній програмі під егідою Комісії Україна – НАТО».

Ефективність реалізації гендерної політики у секторі безпеки та оборони України передбачає розробку та виконання низки завдань посадовцями та науковцями даної сфери, а саме:

- аналіз проходження служби жінок у секторі безпеки та оборони;
- здійснення моніторингу ефективності гендерної політики в секторі безпеки та оборони України;
- дослідження передумов виникнення недоліків формування та реалізації гендерної політики в секторі безпеки та оборони України;
- визначення ефективності рішень щодо впровадження гендерної політики в секторі безпеки та оборони України у контексті вироблення та реалізації державної політики національної безпеки;
- аналіз сучасних науково-теоретичних підходів до розуміння гендерної політики в секторі безпеки та оборони України з позиції європейської та євроатлантичної інтеграції;
- аналіз законодавчого забезпечення формування та реалізації гендерної політики України;
- вивчення досвіду та особливостей формування та реалізації гендерної політики в секторі безпеки у Європейських країнах та США.

Оцінка гендерного впливу на сектор безпеки та оборони, здійснена структурою «ООН – Жінки в Україні» у 2019 р., виявила відсутність гендерної складової в розвитку сектору безпеки та оборони відповідно до міжнародних стандартів.

Перешкодами, з якими доводиться стикатися в процесі впровадження гендерної політики в діяльність органів системи безпеки та оборони:

- відсутність достатньої кількості спеціалістів з питань гендерної рівності в секторі безпеки, що негативно впливає на динаміку виконання завдань;
- недостатній розвиток гендерних процедур набору та утримання персоналу, який призводить до того, що жінки мають незначну підтримку в розвитку їхньої спроможності й лідерства;
- гендерні стереотипи та дискримінація;
- потреба в постійному вдосконаленні законодавчої бази відповідно до сучасного розвитку гендерної політики на міжнародній арені;
- відсутність інтегрованого уніфікованого підходу щодо системної та належної підготовки тренінгів із питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, протидії дискримінації за ознакою статі тощо.

Для ефективної реалізації функції сектору безпеки важливо визнавати та реагувати на різні потреби жінок та чоловіків, як представників населення, з якими доводиться працювати. Так само важливо, щоб професія працівника або працівниці сектора безпеки та оборони була рівно доступною як для жінок, так і чоловіків із забезпеченням рівного ставлення до жінок та чоловіків як фахівців та професіоналів. Якщо в секторі безпеки та оборони жінки та чоловіки представлені рівноцінно, він має більшу довіру населення, діє ефективніше через доступ до ширшого кола навичок та досвіду.

Однак, варто зазначити, що останні декілька років, слід вважати революційними у секторі гендерної політики в безпековому і оборонному секторі України. Але потреба в гендерному балансі не обмежується лише формальним закріпленням рівноправності чоловіків та жінок в органах безпеки та оборони, визріває одне із найважливіших завдань, яке стосується імплементації змін в правоохоронні органи, спецслужби і збройні сили, злам гендерних стереотипів.

Таким чином, варто зазначити, що на сьогодні гендерна рівність у секторі безпеки та оборони окреслена як складова механізму реалізації прав людини, характеризує рівень розвитку суспільства та демократичності держави. Забезпечення політики гендерної рівності у секторі безпеки та оборони України є одним із головних пріоритетних напрямків державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції у відповідності до наявних стандартів та рекомендацій НАТО.

Джерела і література

1. Закон України «Про національну безпеку» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» № 2523-VIII від 06.09.2018. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-viii>.
3. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з ґендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки / Заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. К., 2017. 264 с.
4. Калагін Ю. А., Мазур М. В. Жінки і війна. Гендерні стереотипи військовослужбовців. Гендерна політика міст : історія і сучасність: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 15–16 березня 2018 р. / [редкол.: Н. Бібік, Г. Фесенко] ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-в ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. Вип. 6. С. 52–54. URL : <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/28031/89920>.
5. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект Автореферат дис. на здобуття ступеня доктора юридичних наук 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, 2018. URL : <http://idpnan.org.ua/files/goncharova-yu.a.-rol-ta-mistse-printsipu-gendernoyi-rivnosti-v-suchasnomu-mijnarodnomu-pravi- a .doc>.

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

СПОРТ ЯК ЧИННИК ДЕЛІГІТИМІЗАЦІЇ ВЛАДИ ПРЕЗИДЕНТА РФ В. ПУТІНА (У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

*Роботу виконано на кафедрі
міжнародних відносин і регіональних
студій ВНУ імені Лесі Українки*

Стверджується, що тотальна політизація спорту у внутрішній політиці і міжнародних відносинах – одна із особливостей сучасної Росії. Саме надмірна політична суб'єктність спорту у РФ в підсумку призвела до протилежного результату – спорт став чинником делегітимізації влади президента Путіна.

Ключові слова: інституалізація спорту, політизація спорту, делегітимізація, спортсмени, спортивні організації.

Спорт – важливий соціальний інститут суспільства. На сучасному етапі розвитку України він перебуває у стані динамічної інституціональної трансформації у політичній системі, пошуку та ідентифікації ефективних інституціональних форм. Автор розглядає спортсменів як свідомих громадян країни, публічних осіб, лідерів суспільної думки і потужне джерело донесення інформації до суспільства. Під інституалізацією ми розуміємо процес визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів, приведення їх у систему для задоволення суспільних потреб. Інституалізація включає правові (формалізовані закони, норми), психологічні (звичаї, поведінка), морально-етичні

аспекти (закріплені соціальні цінності, норми і правила). Українсько-російська війна 2014–2022 рр. прискорила інституалізацію спорту в Україні. Адже спорт в Україні сприяв делегітимізації державних лідерів країн – В. Януковича та В. Путіна.

Тотальна політизація спорту у внутрішній політиці і міжнародних відносинах – одна із особливостей сучасної Росії. Президент РФ Путін, який особисто професійно займався силовими видами спорту, перетворив спорт на обов'язковий елемент політики, у невід'ємну частину політичної культури громадян, їхньої соціалізації (наприклад, відновлення нормативу «ГТО»). Влада органічно інтегрувала спорт в ідеологію «русского мира» і його пропаганду (міжнародні пробіги мотоклубу «Нічні вовки»). Російська влада активно використовувала радянську практику концепції «спорт поза політикою» на міжнародній арені. Збройну агресію проти Грузії і Пд. Осетії, України Росія здійснила саме під «прикриттям» Олімпійських Ігор. Надмірна політична суб'єктність спорту у РФ в підсумку призвела до протилежного результату – спорт став чинником делегітимізації влади президента Путіна. Цей процес особливо посилювався із початком повномасштабної війни Росії проти України у 2022 р. Цьому сприяли:

Активна громадянська позиція спортсменів. «Зірки» світового спорту, українські та іноземні топ-спортсмени у соціальних мережах, своїх виступах, інтерв'ю рішуче засудили дії Росії, В. Путіна, висловили солідарність із боротьбою українського народу. На такі кроки зважились ті російські спортсмени, які проживають, чи виїхали за кордон. Під час проведення спортивних змагань, Олімпійських Ігор спортсмени багатьох країн демонстрували своє негативне ставлення до РФ, В. Путіна. З початком війни українські спортсмени вступили до лав територіальної оборони, Збройних Сил України. Багато з них загинули, стали жертвами військових злочинів російської армії під час окупації України. Тобто, висловились і воювали конкретно проти режиму Путіна.

Волонтерська, благодійна діяльність спортсменів. Українські та іноземні спортсмени, їхні команди і одноклубники, фани та уболівальники надали значну волонтерську, фінансову допомогу ЗСУ, постраждалим та біженцям.

Спростування фейків російської пропаганди. Із 2014 р. українські спортсмени були об'єктами інформаційного маніпулювання і фейків «русского мира». Наприклад, про те, що: українська біатлоністка О. Підгрушна – снайпер АТО; побиття борця Ж. Беленюка – це прояв расизму в Україні; керівництво Міністерства оборони України «цькувало» легкоатлетку Я. Магучіх за спільне фото з росіячкою. У 2022 р. з'явилися нові – про підтримку українськими спортсменами «визвольної операції» Росії.

Інформування світової громадськості про війну в Україні посередництвом спорту. Благодійні матчі футбольних клубів «Динамо» (Київ) і «Шахтар» (Донецьк) під гаслами «Match For Peace! Stop the War!» і «Shakhtar Global Tour For Peace» відповідно, у країнах Європи у прямому етері транслювали вітчизняні та закордонні ЗМК. У цих матчах брали участь українські біженці, глядачі на трибунах тримали антипутінські банери і малюнки.

Створення профанного образу президента РФ Путіна. Українські спортсмени публічно на «ти» і дуже різко (з використанням ненормативної лексики) звернулись особисто до Путіна з вимогою припинити війну. «Народний» хіт українських фанів: «Путін – х**ло!» став діагнозом і символом опору «рашизму». На трибунах стадіонів глядачі і фанати різних країн влаштовували антипутінські кричалки, скандування, демонстрували банери та публічно їх спалювали. Тракуємо це як вияв публічного і колективного приниження В. Путіна в очах світової спільноти.

Політичний зміст перформенсів під час проведення спортивних змагань. Українські і закордонні спортсмени, команди під час матчів національного і міжнародного рівнів демонстрували своє негативне ставлення до Росії, Путіна, закликали підтримати Україну.

Публічний осуд, позбавлення вітчизняних спортсменів професійних звань і державних нагород за зраду Україні. Один із найтитолованіших футболістів України А. Тимощук – экс-гравець, а нині тренер ФК «Зеніт» (Санкт-Петербург), не засудив збройну агресію Путіна і залишився працювати в Росії. Зважаючи на те, що футбол дуже

популярний у Росії та Україні, а спонсором клубу є енергетичний гігант «Газпром», «справа А. Тимощука» викликала значний резонанс в українському суспільстві.

Міжнародні санкції у сфері спорту щодо Росії, бойкот російських спортсменів суттєво похитнули авторитет та імідж В. Путіна, російського спорту, Росії загалом. Допінгові і корупційні скандали за підтримки перших осіб держави, надвитрати і непрозорість проведення спортивних форумів позбавили російський спорт провідних позицій. Міжнародна федерація тхеквондо вдалася до персональних санкцій щодо Путіна через вторгнення РФ в Україну. Вона позбавила президента Росії почесного чорного пояса 9-го дану.

Отже, український і світовий спорт стали потужним чинником делегітимізації влади президента Росії В. Путіна, зниження іміджу країни. «Спортивний фронт» України сформував нові суспільні цінності, норми поведінки, нові образи спортсменів – захисників України, волонтерів, благодійників, інформаційних агентів. Таким чином, російсько-українська війна пришвидшила інституалізацію спорту в Україні.

І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

СТАН ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

*Роботу виконано на кафедрі
економічної та соціальної географії
ВНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто стан зовнішньої торгівлі товарами України за підсумками першого півріччя 2022 р. Проаналізовано товарну і географічну структуру зовнішньої торгівлі в умовах повномасштабної війни. Виявлено основні зміни і тенденції у зовнішній торгівлі товарами порівняно з аналогічним періодом 2021 р.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, товарна структура, географічна структура, Україна.

Mandryk I. P. State of foreign trade in goods of ukraine in the conditions of war.

The state of foreign trade in goods of Ukraine based on the results of the first half of 2022 was considered. The commodity and geographical structure of foreign trade in the conditions of a full-scale war was analyzed. The main changes and trends in foreign trade in goods compared to the same period in 2021 were revealed a forecast of the state of foreign trade until the end of 2022 is provided.

Key words: foreign trade, export, import, commodity structure, geographical structure, Ukraine.

Актуальність теми. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. призвело до негативних наслідків для економіки України, в тому числі й для її зовнішньої торгівлі. Аналіз стану зовнішньої торгівлі товарами за перше півріччя 2022 р. дає можливість виявити основні тенденції та перспективи зовнішньоторговельної діяльності України.

Мета дослідження – проаналізувати стан зовнішньої торгівлі товарами України за підсумками першого півріччя 2022 р. в умовах війни, виявити зміни у товарній і

географічній структурі зовнішньої торгівлі порівняно з аналогічним періодом попереднього року.

Виклад матеріалу. Аналіз даних зовнішньої торгівлі України за перше півріччя 2022 р., які опублікувала Державна митна служба, свідчить про скорочення зовнішньоторговельного обороту (48 млрд дол.) порівняно з аналогічним періодом 2021 р. на 21,2 %. При цьому скорочення експорту було суттєвішим (на 24,1 %), аніж імпорту (на 18,6 %) (табл. 1).

Загалом вищі темпи скорочення експорту товарів порівняно з імпортом призвели до збільшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі у понад два рази (з 1,2 до 2,6 млрд дол. США) (табл. 1). І ця негативна тенденція в наступні місяці посилюється.

Таблиця 1

**Зовнішня торгівля України у першому півріччі 2021 р. і 2022 р.,
млрд дол. США***

Показники	6 місяців 2021 р.	6 місяців 2022 р.	Зростання/падіння, %
Імпорт	31,1	25,3	-18,6
Експорт	29,9	22,7	-24,1
Зовнішньоторговельний оборот	60,9	48,0	-21,2
Сальдо зовнішньої торгівлі	-1,2	-2,6	-116,7

*За даними Державної митної служби України.

Зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі свідчить про те, що розрив між обсягом експорту та імпорту продовжує зростати. Це значною мірою пов'язано з логістичними проблемами. Повітряні перевезення повністю заморожені, порти заблоковані (якщо не брати до уваги угоду про експорт українського зерна Чорним морем), залишаються лише сухопутні маршрути через сусідні країни. Тому експорт товарів здійснюють залізничними та автомобільними шляхами, а також через Дунайські порти.

У товарній структурі експорту посилилися позиції продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції. Їх частка зросла з 36,1 % до 44,5 %. Також у першому півріччі 2022 р. Україна експортувала метали, мінеральну продукцію (цемент, руду, шлаки), машини та обладнання, а також продукцію хімічної та деревообробної галузей.

Основу імпорту за цей період склали: паливо, обладнання та транспортні засоби, продукція хімічної промисловості, сільськогосподарська продукція, текстиль, метали та деревина. Показово, що у товарній структурі імпорту найбільше зросла частка паливно-енергетичних товарів – із 16,2 % до 25,4 %, що безпосередньо пов'язано з паливною кризою в країні, яка була спровокована руйнуванням нафтопереробних заводів та припиненням постачання палива з Білорусі та Росії.

У 2022 р. значних змін зазнала географічна структура зовнішньої торгівлі України. Через обмеження торгівлі з Росією і Білоруссю основним напрямком зовнішньої торгівлі України став західний, тобто країни ЄС. Їхня частка у географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами за підсумками першої половини 2022 р. зросла до 52,2 % (проти 40,8 % – за аналогічний період 2021 р.).

Втрата морського сполучення вплинула й на торгівлю з іншими країнами. Товарообіг з ними був на 34,5 % менше, ніж у першій половині 2021 р, а їхня частка скоротилася з 47,5 до 39,5 %. Насамперед, спостерігається скорочення товарообігу з Китаєм (на 42,6 %), Індією (на 33 %), а також Туреччиною (на 19,1 %). Таке скорочення значною мірою сформувало менші обсяги торгівлі з країнами Азії – на 36,1 %. Також торгівля з країнами Північної і Південної Америки скоротилась на 40 %, а з країнами Африки – на 32,6 %.

Загалом найбільшими торгівельними партнерами України у першому півріччі 2022 р. були Польща (3,8 млрд дол. США), Румунія (1,7 млрд дол. США) і Китай (1,6 млрд дол. США) [1]. Головні імпортери українських товарів – Китай, Польща та Німеччина.

За прогнозами українських економістів, експорт українських товарів загалом за 2022 р. складе майже 42 млрд дол. США, а імпорт сягне 52 млрд дол. США. Таким чином, обсяг зовнішньоторговельного обороту України (за товарами) за підсумками 2022 р. може скласти 94 млрд дол. США. Це на 33 % менше, ніж у 2021 р. В середньому падіння експорту за 2022 р. може бути в межах 34-38 % до рівня 2021 р. Найскладніша ситуація в основних експортних галузях – АПК і металургії [2].

Висновки. Протягом першого півріччя 2022 р. в Україні спостерігається скорочення зовнішньоторговельного обороту, збільшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі, зміни у товарній і географічній структурі зовнішньої торгівлі, що пов'язано з повномасштабним вторгненням Росії на територію нашої держави.

Джерела та література

1. Державна митна служба України. URL : <https://customs.gov.ua>.
2. Пшеничний П. За прогнозом – 30. Як війна впливає на обсяги імпорту та експорту. URL : <https://delo.ua/economy/za-prognozem-30-yak-viina-vplivaje-na-obsyagi-importu-ta-eksportu-402820/>.

Н. С. Науменко – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Волинського національного університету імені Лесі Українки

НАЦІОНАЛЬНИЙ РИНОК СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами ВНУ імені Лесі Українки

Розглянуто діяльність страхового ринку України в умовах російсько-української війни. Проаналізовано виклики українській індустрії страхування життя та можливі зміни, що на національному страховому ринку внаслідок постійного зростання страхових ризиків.

Ключові слова: страховий ризик, life-страхування, страхові виплати.

Naumenko N.S. The national life-insurance Market under the Conditions of the State of War. The activity of the insurance market of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war is considered. Challenges to the Ukrainian life insurance industry and possible changes that will take place in the national insurance market as a result of the constant growth of insurance risks are analyzed.

Keywords: insurance risk, life insurance, insurance payments.

До лютого 2022 р. жодна страхова компанія в Україні не працювала в умовах повномасштабної війни. Значна частка населення України, що уклали договори life-страхування, не очікувала, що прийдеться працювати в умовах воєнного часу. Клієнти

страховиків опікувалися своїм гідним майбутнім – прагнули забезпечити власну старість, оплатити навчання дітей або ж накопичити гроші на інші мирні цілі. Багато з них вже ніколи не отримують страхових виплат.

Ринок страхування життя до 22 лютого мав великий потенціал. За оцінками НАСУ, Національної асоціації страховиків України, за підсумками 2021-го річний обсяг цього ринку склав 5,4 млрд. грн. страхових премій. Небагато, проте частка Life у загальній структурі українського страхування як такого становила 11 %. Умовно кажучи, отже, кожна десята гривня, що витрачалася українцями на страхові послуги, йшла на убезпечення життя.

Накопичення заради майбутньої пенсії, фінансовий захист життя та здоров'я – два ключових напрямки у life-страхуванні. Поліси мали щонайменше п'ять з половиною мільйонів українців. Виплати на користь клієнтів за договорами life-страхування минулого року впевнено перетнули позначку у 800 млн. грн.

До початку війни ліцензії на страхування життя мали 17 компаній, фактично ж послуги надавали біля 10 страховиків, що входять до профільної асоціації. Це дочірні установи потужних міжнародних холдингів та вітчизняних промислово-фінансових корпорацій. За минулий рік приріст обсягів їх бізнесу (страхових премій) перевищив 16%.

1. Практично весь попит на послуги в life-страхуванні України сформували роздрібні споживачі. Частка корпоративних клієнтів на початок війни не перевищувала 3 %. Тож ринок «лайфу» не мав залежності від великих контрактів, а це сектор страхування нерухомості чи навіть сегмент ДМС (добровільного медичного страхування).

2. Страхування життя в Україні практично не залежить від механізму зовнішнього перестрахування крупних ризиків на глобальному ринку. Лідери українського ринку користуються «потужностями» материнських компаній.

3. Приблизно $\frac{2}{3}$ ринку life-страхування у грошовому вимірі припадає на «ризикові програми». Це фінансовий захист життя і здоров'я на випадок травм, хірургічних втручань, критичних хвороб – інфарктів, інсультів, раку. Такими програмами користуються біля 75 % клієнтів. В умовах війни ризики для здоров'я лише посилюються, і люди це розуміють. Тож нині більшість клієнтів намагається зберегти своє страхове покриття [1].

Страховики сегменту life наразі зіткнулися з такими викликами:

- падіння платежів;
- зростання виплат;
- відмова деяких компаній – нерезидентів із перестрахування в наданні перестрахового покриття.

За шість місяців 2022 р. страхові компанії із страхування життя врегулювали 12 788 страхових випадків, на загальну суму понад 142 млн. грн. Більше третини від обсягу усіх виплат припало на випадки дожиття клієнтів до певного віку, зокрема на виплати за пенсійними аннуїтетними програмами. За іншими страховими подіями сплачено майже 94 млн. грн. Це виплати через нещасні випадки, випадки критичних захворювань, необхідність хірургічних втручань та госпіталізації наших клієнтів. На травми припадало 44% від загального числа страхових випадків, на ситуації лікування у стінах лікарень та хірургічні операції прийшлася майже чверть від кількості усіх оплачених страхових подій.

Страхові виплати отримують як клієнти, що залишилися в Україні, так і ті, хто вимушено виїхав за кордон. В угодах зі страхування життя територією покриття ризиків є цілий світ – за виключенням регіонів, що підпадають під певні санкції. У life-страхуванні сам факт війни, перебування застрахованої людини в зоні військового конфлікту або необхідність тимчасової релокації до іншої держави не є причиною для відмови у виплаті.

Загальна сума виплат, коли воєнні дії призвели до смерті або травмування цивільних осіб, котрі були клієнтами страхових фірм, становила понад 1,11 млн. грн.

На страховому ринку нині працюють 13 страховиків зі страхування життя. Усі вони провадять діяльність, обслуговують клієнтів та здійснюють страхові виплати.

Відчутне значне зниження надходжень страхових платежів, фіксуються обмеження в діяльності компаній, пов'язані зі складнощами організації зв'язку та роботи персоналу, ускладненим доступом до офісів та оригіналів документів. Усе це ускладнює здійснення страхових виплат, особливо внаслідок смерті осіб, застрахованих на окупованих територіях [2].

Компанії зі страхування життя в перші два місяці війни в середньому не отримали понад 50 % страхових платежів порівняно з аналогічним періодом 2021 р.

Нині спостерігається поступове відновлення обсягів страхових надходжень: на початок липня цей показник становить 74 % порівняно з аналогічним періодом минулого року. Ринок страхування життя гідно витримує випробування війною.

Однак, основою проблемою на ринку лишається те, що ризики, викликані війною, у більшості випадків не покриваються або ж таке покриття коштує дуже дорого. Можливості страхових компаній обмежені, оскільки ринок дуже залежний від перестраховиків на міжнародних ринках.

Міжнародний страховий ринок уже зафіксував до 30 млрд. доларів прямих збитків від війни, однак залишається стриманим щодо страхування ризиків, які походять з України.

Необхідне запровадження дієвого механізму відшкодування збитків, завданих воєнними діями та їх наслідками. Національний банк України розглядає можливості здійснення перестраховування таких ризиків на міжнародних ринках через залучення донорів, які надаватимуть цільову допомогу – компенсуватимуть частину премії, братимуть участь у відшкодуванні збитків тощо. Утім, на розроблення такого механізму потрібен час. Тобто для страхового ринку України потрібен свій «План Маршалла».

Крім того, Національний банк пропонує створити податкові стимули та врегулювати норми, що стримують розвиток ринку страхування. Так, НБУ спільно з учасниками страхового ринку розробив та у травні подав до Міністерства фінансів України та Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики пропозиції змін до Податкового кодексу України.

Уведення в 2024 р. в дію нового Закону України «Про страхування» стимулюватиме розвиток ринку. Зокрема, life-страховики зможуть розширити свої продуктивні лінійки, включивши у свої ліцензії нові для них класи, а після прийняття спеціальних законів, над якими працює НБУ, також з'явиться можливість інвестиційного страхування та безперервного страхування здоров'я [3].

Новий закон для life-страховиків відкриє ринок медичного страхування та створить передумови для розвитку недержавного пенсійного страхування.

Джерела та література

1. Белянська І. Заради життя, як працює ринок life-страхування під час війни. // Speka. URL : <https://speka.media/zaradi-zittya-yak-pracyuje-rinok-life-straxuvannya-pid-cas-viini-937m1v>.

2. Страхування життя: на ринку, як і до війни, працює 13 компаній. // Finbalance. Фінанси та економіка. URL : <https://finbalance.com.ua/news/strakhuvannya-zhittya-na-rinku-yak-i-do-viyni-pratsyu-13-kompaniy>.

3. Під час дії воєнного стану ринок страхування продовжує працювати – результати опитування. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pid-chas-diyi-voennogo-stanu-rinok-strahuvannya-prodovjuye-pratsyuvati--rezultati-opituvannya>.

А. К. Куценко – студентка 2 курсу
магістратури факультету міжнародних
відносин Волинського національного
університету імені Лесі Українки

ПІДСАНКЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІК РОСІЇ ТА КИТАЮ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
економічних відносин та управління
проєктами ВНУ імені Лесі Українки
Науковий керівник: А. О. Бояр –
доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин та управління
проєктами ВНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто поняття «санкцій», їхню роль у діяльності країни, вплив та передумови поширення санкційної політики на росію та Китай і перспективи розвитку цих країн в умовах санкцій.

Ключові слова: санкції, економічні санкції, розвиток, політика, економіка.

Kutsenko A. K. Economic development of russia and China under sanctions. The concept of «sanctions», their role in the country's activities, as well as the influence and prerequisites of the spread of the sanctions policy on russia and China and the prospects for the development of these countries under sanctions are considered.

Key words: sanctions, economic sanctions, development, politics, economy.

Розвиток міжнародних відносин ставить перед історичною наукою важливе завдання дослідження проблеми визначення поняття санкцій, їх класифікації, легітимності застосування примусу у міждержавних відносинах, співвідношення з відповідальністю та критерії оцінки їх ефективності. Незважаючи на те, що абсолютна більшість представників світового співтовариства формально підтверджує свою відданість цілям та принципам Статуту ООН та міжнародного порядку, світ живе в умовах регулярного порушення основоположних принципів мирного співіснування та взаємовідносин між суб'єктами міжнародних відносин.

Поняття «міжнародні санкції» має міжнародно-правовий характер і може бути застосовано виключно до заходів примусу, які здійснюють міжнародні організації, насамперед Рада Безпеки ООН. При цьому під санкціями ООН розуміють систему невійськових, переважно економічних примусових заходів, рішення про застосування яких приймає Рада Безпеки ООН на підставі ст. 41 Статуту ООН щодо держави – правопорушника міжнародного права та безпеки. Метою застосування санкцій ООН є припинення такого правопорушення та забезпечення виконання державою-правопорушником обов'язків, які випливають із правовідносин відповідальності [2].

В арсеналі застосовуваних Радою безпеки ООН примусових заходів, враховуючи їх характер, спрямованість, механізм введення, здійснення та закінчення, фактичні наслідки застосування, можна виділити міжнародні економічні санкції, військові санкції та санкції дипломатичного характеру.

Економічні санкції міцно увійшли до зовнішньополітичного інструментарію Китаю. Протягом тривалого часу Пекін віддавав перевагу широкому спектру непрозорих неформальних обмежень, однак наростання тиску з боку Заходу, під час якого Китай стає об'єктом численних санкцій США та їх союзників, спонукало КНР перейти до створення комплексного механізму протидії іноземним обмежувальним заходам лише на рівні законодавства. Цей механізм складається з двох компонентів: контрзаходи та засоби

компенсації негативного впливу закордонних санкцій. У той же час, Пекін не відмовився і від неофіційного використання засобів економічного тиску.

Зростання напруженості в американо-китайських відносинах може призвести до ескалації «санкційної війни» і спонукати Пекін перейти до введення більш жорстких контрсанкцій – проти транснаціональних корпорацій, які отримують суттєву частку прибутку на китайському ринку, – а також до великих судових процесів щодо відшкодування збитків від екстериторіального застосування санкцій. Економічна взаємозалежність Китаю і Заходу, що зберігається, зумовлює обережність сторін у запровадженні масштабних обмежень. Імовірність подальшого розвитку правового інструментарію та переходу до масштабних, у тому числі секторальних санкцій буде пов'язана з можливим розкручуванням поточного тренду на економічне «розчеплення» та зі зростанням автономності стратегічно важливих галузей китайської економіки [3].

Порівнюючи стан рф під дією санкцій економічного, соціально-гуманітарного та політичного рівнів, можемо припустити, що перспективи відродження її економіки мізерні в складі тієї території, яка зараз окреслена кордонами цієї країни. Становище Китаю протягом санкційних 30 років було більш привабливим, його політика реформ заради вклинення в світову торгівлю і міжнародні відносини мала гнучкий, стриманий і стратегічно продуманий характер. Крім того, Китай не воював з жодною країною для досягнення своєї першості [2].

Росія зараз визнана державою-терористом, а не лише державою, яка спонсорує тероризм. Президент країни та уряд вважають військовими злочинцями і проти них відкриті міжнародні кримінальні справи. Політика росії щодо власного населення та власного розвитку немає чіткої тенденції, фінансово-економічної дисципліни і послідовності. Країна знаходиться в стані війни і завоювань постійно, чим підриває свою економіку, ставлення до неї країн-сусідів. Тому перспективи росії щодо відновлення під дією санкцій є мізерними.

Отже, економічні санкції є інструментом політичної зміни поведінки окремих країн з метою досягнення політичних цілей та заподіяння шкоди економіці країн – об'єктів санкцій.

Джерела та література

1. Курдюков Г. І., Кешнер М. В. Співвідношення відповідальності та санкцій у міжнародному праві: доктринальні підходи. *Журнал українського права*. 2014. № 9. С. 103–115.
2. Міжнародне право. Загальна частина: Підручн. / Відп. ред. Р. М. Валєєв, Г. І. Курдюков. К.: Статут, 2011. 531 с.
3. Хабрієва Т. Я., Капустін А. Я. Міжнародне право і санкції. Пошук кордонів допустимого. *Вісник Академії наук*. 2019. Т. 89. № 1. С. 3–9.

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ РЕГІОНОЗНАВСТВА ТА РЕГІОНАЛІСТИКИ

І. О. Бєляк – управитель з адміністративної діяльності Комунального підприємства Одеської міської ради «Узбережжя Одеси»

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ОДЕСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Розглянуто основи інституційної структури для залучення прямих іноземних інвестицій. Визначено особливості діяльності публічних установ з промоції інвестицій та міжнародної торгівлі в рамках агломерацій. Проаналізовано дієвість інституційних засад підвищення міжнародної інвестиційної привабливості Одеської агломерації.

Ключові слова: іноземні інвестиції, промоція інвестицій, агломерація, інвестор, торгівля.

Bieliak I. Improvement of the Institutional Framework for Increasing the International Investment Attractiveness of the Odesa Agglomeration. The basics of the institutional structure for attracting foreign direct investments are considered. The peculiarities of activity of public institutions on promotion of investments and international trade within agglomerations are determined. The effectiveness of the institutional framework for increasing the international investment attractiveness of the Odesa agglomeration is analyzed.

Key words: foreign investment, investment promotion agglomeration, investor, trade.

Актуальність дослідження. Інвестиційна привабливість агломерації відіграє вагомий роль для сталого економічного розвитку громад. Для повного використання їхнього потенціалу, робота в цьому напрямку повинна супроводжуватися проведенням змін інституційних засад шляхом їх удосконалення.

Мета дослідження – аналіз шляхів удосконалення інституційних засад підвищення міжнародної інвестиційної привабливості Одеської агломерації, враховуючи відповідний світовий досвід.

Виклад основного матеріалу. Дослідження міжнародного досвіду підвищення міжнародної інвестиційної привабливості приморських агломерацій доводить, що одним із вирішальних чинників підвищення їхньої ефективності є належний рівень розвитку інституційного забезпечення поживлення інвестиційної діяльності, зокрема т. зв. промоції інвестицій. Глобальні дослідження переконують [4], що належно функціонуюча інституційна структура вимагає:

- спільного стратегічного бачення ролі прямих іноземних інвестицій у розвитку приватного сектора в усіх публічних установах;
- технічно спроможні установи з чітко визначеними повноваженнями;
- організаційної стабільності та стійкості в умовах політичних циклів;
- відповідні стимули для співпраці з глобальними установами, що здійснюють вимірювання результатів інвестиційних комунікацій;
- політичної та фінансової підтримки, кадрового забезпечення відповідно до найкращих світових практик.

Огляд ситуації в країнах, що розвиваються, демонструють, що не багато з них можуть претендувати на задоволення всім цим умовам. Це пояснюється типовою дилемою, з якою стикається публічна влада під час створення інституційної основи для залучення прямих іноземних інвестицій. З одного боку, необхідність узгодженості інвестиційної політики може розглядатися як гарне обґрунтування для консолідації функцій у якомога меншій кількості установ – «монополізація» та бюрократизація

промоції інвестицій. З іншого боку, розробники політики повинні враховувати, що кожна функція вимагає унікального набору компетенцій для успішної реалізації, що може бути аргументом для створення більшої кількості спеціалізованих установ. Правильний баланс залежить від особливостей економіки в регіоні. Відповідні механізми координації між спеціалізованими установами відіграють важливу роль у забезпеченні послідовності та узгодженості залучення інвестицій.

Популярним в громадах українських агломерацій є змішування промоції зовнішньої торгівлі з промоцією інвестицій під проводом єдиної інституції. На наш погляд, такий шлях суттєво послаблює ефективність реалізації обидвох напрямків, а тому є нераціональним для Одеської агломерації. Розглянемо детально відмінності в роботі установ з посилення експортно-імпоротної діяльності та залучення інвестицій (табл. 1).

Зміст табл. 1 доводить, що установи з промоції інвестицій та міжнародної торгівлі, по суті, відіграють досить різні операційні ролі. Інформаційно-комунікаційна активність, пов'язана із залученням іноземних інвестицій, спрямована, насамперед, на середній та великий бізнес, що має складну та розгалужену (в т. ч., географічно) організаційну структуру з кількома рівнями ухвалення управлінських рішень.

Таблиця 1

Особливості діяльності публічних установ з промоції інвестицій та міжнародної торгівлі в рамках агломерацій*

Параметри	Установа з промоції інвестицій	Установа з промоції міжнародної торгівлі
1	2	3
Місія	Формування позитивного образу агломерації в очах іноземних інвесторів	Налагодження та підтримка стабільних комунікацій з імпортерами та посередниками
Повноваження	Спонування іноземних інвесторів на спрямування, утримання та розширення прямих інвестицій в агломерацію	Підтримка місцевих підприємств, які прагнуть продавати товари та послуги на міжнародних ринках
Рівень підпорядкування	Агломерація (на рівні регіональної влади або об'єднання громад)	Громада, місцеві галузеві об'єднання
Зацікавлені суб'єкти	Місцеві підприємства, власники майнових комплексів, інвестиційної нерухомості, земельних ділянок, органи місцевого самоврядування	Місцеві виробники продукції та постачальники послуг (як правило, малий та середній бізнес)
Цільова аудиторія	Приватні інвестори (як правило, ТНК, середній та великий бізнес), урядові агентства з розміщення інвестицій	Приватні агенти з імпорту, іноземні установи з зовнішньоекономічної співпраці
Компетенції персоналу	- Навички та знання з макроекономіки, маркетингу, комерційного права, інвестиційного аналізу; - досвід роботи в компаніях із ЗЕД, інвестиційних консультацій, трастових фондах, ТНК; - володіння іноземними мовами	- Обізнаність у міжнародній торгівлі, маркетингу; - здатність до галузевого аналізу, зокрема зарубіжних ринків; - володіння іноземними мовами

Продовження Таблиці 1

1	2	3
Індикатори ефективності	Приріст прямих іноземних інвестицій; кількість реалізованих проєктів; кількість створених робочих місць	Вартість та обсяг експорту; кількість нових ринків; кількість нових експортерів; кількість країн-партнерів

* Джерело: власна розробка автора за: [2, 4, 5].

Водночас, установи з промоції міжнародної торгівлі мають справу, здебільшого, з малими та середніми місцевими виробниками, що прагнуть вийти на іноземні ринки, а тому такі комунікації виконують роль базового інформаційного каналу для приватних агентів, що шукають джерела для імпорту певних товарів або послуг. Спеціальне дослідження [5] емпірично довело, що це дуже різні цільові аудиторії та ринки, а тому вони потребують відмінних компетенцій від персоналу, окремих планів діяльності, а поєднання цих функцій під спільним керівництвом неминуче призводить до шкоди одному напрямку на користь іншого.

Важливе значення для ефективної промоції інвестицій є таргетування інвесторів. Цей процес, на перший погляд, не виходить за рамки відбору цільового сектору для інвестування, однак насправді є більш значущим етапом залучення іноземних інвестицій. Розглянемо особливості моделей таргетування іноземних інвесторів в рамках агломерації (табл. 2).

Таблиця 2

Моделі таргетування іноземних інвесторів установами з промоції інвестицій в агломераціях*

Модель таргетування	Роль потенційного інвестора	Критерії відбору
Локальне	Заповнює вільну нішу бізнес-середовища агломерації	Інвестор може започаткувати новий або посилити існуючий кластер підприємств, що функціонують на локальному ринкові / в певній галузі агломерації
Глобальне	Подовжує глобальний ланцюг створення вартості / логістичний ланцюг	Інвестор може включити агломерацію до існуючих міжнародних ланцюгів створення вартості / поставок, або започаткувати новий ланцюг шляхом освоєння географічних та економічних переваг агломерації

* Джерело: власна розробка автора за: [2].

Представлені в табл. 2 характеристики моделей таргетування іноземних інвесторів доводять, що перед початком активної роботи з промоції інвестицій в агломерації, відповідним установам необхідно визначитися з тією роллю, що її має відігравати потенційний інвестор – переважно, тому, що місцевий бізнес не має достатніх ресурсних можливостей або компетенцій для такого функціонування. В залежності від того, чи буде таргетування локальним (тобто, таким, за якого інвестор просто заповнює вільну нішу в економіці агломерації), чи глобальним (коли інвестиції мають сприяти підвищенню міжнародної конкурентоспроможності регіону), подальші етапи відбору та критерії до потенційних інвесторів суттєво відрізняються.

Аналіз дієвості інституційних засад підвищення міжнародної інвестиційної привабливості Одеської агломерації демонструє наявність значних резервів, що можуть бути використані для досягнення кращих результатів. Доказом цього є доволі скромні позиції громад у відповідних рейтингах. Так, в рамках складеного у 2018 р. рейтингу

прозорості інвестиційного сектору 100 міст України Одеса посіла 7 місце, а Чорноморськ – 70, інші міста агломерації до фінального переліку не потрапили [1]. Єдиним міжнародним рейтингом, що оцінює інвестиційні перспективи регіону, є ранкінг агентства Fitch (табл. 3).

Таблиця 3

Довготерміновий рейтинг платоспроможності м. Одеса за версією Fitch*

Дата	Результат	Дія	Дата	Результат	Дія
24.07.2006	B+	Визначення	13.08.2019	B	Підвищення
18.06.2007		Підтвердження	13.12.2019		Підтвердження
01.07.2008		Підтвердження	30.04.2020		Підтвердження
17.10.2008		Підтвердження	05.06.2020		Підтвердження
16.02.2009	B	Пониження	04.12.2020		Підтвердження
12.11.2009	B-	Пониження	21.05.2021		Підтвердження
26.03.2010		Підтвердження	13.08.2021		Підтвердження
14.07.2010		Підтвердження	19.11.2021		Підтвердження
15.12.2010	CC	Пониження	11.02.2022		Підтвердження
30.12.2010	B-	Підвищення	02.03.2022	CCC	Пониження
30.12.2010	WD	Відкликання	29.04.2022		Підтвердження
09.02.2018	B-	Визначення			
27.07.2018		Підтвердження			
25.01.2019		Підтвердження			
19.07.2019		Підтвердження			

* Джерело: складено автором за: [3].

Із табл. 3 бачимо, що від першого визначення рейтингу платоспроможності Одеси в 2006 р. загальні результати міста погіршилися. Оцінювання, здебільшого, вказувало на спекулятивний рівень ризику, що варіювався в незначних межах від B- до B+, тобто наявність поточної платоспроможності підтверджувалася з обмеженням в часі через очікувані труднощі в разі настання несприятливих економічних умов, за методологією агентства. Тривалий час, в 2011–2017 рр., довготерміновий рейтинг місту взагалі не надавався, а стабільний результат B-, що міг би слугувати задовільною стартовою позицією для підвищення інвестиційної привабливості після завершення «коронакризи», змінився на CCC (тобто, високу ймовірність дефолту) внаслідок початку воєнних дій в Україні.

Висновки. Вдосконалення інституційних засад, що впливають на формування міжнародної інвестиційної привабливості, є багатоаспектним і стратегічним процесом. Водночас, планомірна активізація, в рамках промоції інвестицій, виявлений раніше сильних сторін і переваг агломерацій здатна закласти передумови для трансформації інфраструктури залучення іноземних інвестицій в раціональному напрямку, в т. ч. через реформування інституційних засад. Під час вдосконалення інституційних засад підвищення міжнародної інвестиційної привабливості Одеської агломерації необхідно враховувати кращі світові практики вирішення таких завдань. Вони передбачають створення та функціонування профільних установ із промоції інвестицій, які мають бути звільнені від інших функцій, зокрема й від зусиль із активізації міжнародної торгівлі.

Джерела та література

1. Рейтинг прозорості інвестиційного сектору 100 міст України. Трансперенсі Інтернешнл Україна. URL : <https://ti-ukraine.org/research/reitynh-prozorosti-investytsiinoho-sektoru-100-mist-ukrainy>.

2. Exchange of Good Practice in Foreign Direct Investment Promotion (2013). URL : <https://www.usacompetes.com/wp-content/uploads/sites/7/2018/04/ECORYS-Exchange-of-good-practice-in-FDI.pdf>.

3. Fitch Ratings. Entity: City of Odesa. URL : <https://www.fitchratings.com/entity/odesa-city-of-83565467>.

4. Heilbron A., Whyte R (2019). Establishing a High-Performing Institutional Framework for Foreign Direct Investment (FDI). URL : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33285>.

5. Lim, Sung-Hoon. (2018). Determinants of the Performance of IPAs: Evidence from a Mix of Emerging Economies. Emerging Markets Finance and Trade. Vol. 54. № 8. P. 1907–1923.

Н. В. Павліха – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами, Волинського національного університету імені Лесі Українки;

С. Шаула – магістерка факультету міжнародних економічних відносин, Волинського національного університету імені Лесі Українки

МІЖНАРОДНА ГРАНТОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами
ВНУ імені Лесі Українки*

Сьогодні питання міжнародного співробітництва та грантових програм є надзвичайно актуальними, особливо в контексті реалізації реформи децентралізації в Україні. Не всі створені у результаті процесів децентралізації громади мають достатньо коштів в місцевих бюджетах, щоб забезпечити повноцінне життєве середовище для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг тощо. У статті проаналізовано популярні та діючі грантові програми задля впровадження реформи децентралізації, а також перспективи розвитку міжнародної співпраці та залучення додаткових надходжень до місцевих бюджетів. У подальшому грантовий капітал може слугувати коштами для розвитку територіальних об'єднань та покращення якості життя їх мешканців.

Ключові слова: децентралізація, реформа, грант, міжнародна діяльність, міжнародна грантова діяльність.

Pavlikha N., Shaula S. International Grant Activities in the Context of Decentralization Reform in Ukraine. Today, the issues of international cooperation and grant programs are extremely relevant, especially in the context of the implementation of the decentralization reform in Ukraine. Not all communities created as a result of decentralization processes have enough funds in local budgets to ensure a full-fledged living environment for citizens, provision of high-quality and affordable public services, etc. The article analyzes popular and current grant programs for the implementation of the decentralization reform, as well as the prospects for the development of international cooperation and attracting additional

revenues to local budgets. In the future, grant capital can serve as funds for the development of territorial associations and improving the quality of life of their residents.

Key words: decentralization, reform, grant, international activity, international grant activity.

Постановка проблеми. Децентралізація влади є однією з основних складових політики регіонального розвитку та однією з визначальних реформ для України. Завдяки втіленню реформи децентралізації в Україні формується ефективні місцеве самоврядування та територіальна організація влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Міжнародні дослідження щодо практики об'єднання територіальних громад у різних країнах свідчать про те що, ключовими завданнями даного процесу є: підвищення якості надання публічних послуг; покращення механізмів управління; сприяння демократії; підвищення рівня життя населення тощо.

Децентралізація характеризується процесом передачі частини повноважень органів центральної влади органам місцевого самоврядування та розглядається як важливий елемент надання реальних владних повноважень безпосередньо громадянам. Наближення народовладдя в Україні є одним з важливих кроків щодо наближення до західних демократичних стандартів [1].

Незалежно від того, наскільки територіальна громада спроможна, існують проблеми та питання, які важко вирішити за рахунок місцевого бюджету. Сюди можна віднести наступне: придбання обладнання чи транспортних засобів, будівництво чи реконструкція приміщень для потреб державних та владних установ, реставрація об'єктів культурної спадщини для подальшої інтеграції в сучасне життя тощо. Враховуючи обмеженість бюджетних коштів в сучасних умовах військового стану задля забезпечення безпеки сталого розвитку територіальних громад в Україні, постає питання пошуку та залучення позабюджетних додаткових джерел фінансування та налагодження співпраці з різноманітними фондами та грантовими програмами світу.

У рамках проведення реформи децентралізації, Україна розвиває міжнародне партнерство з країнами Європейського Союзу та міжнародними донорськими організаціями, як на загальнодержавному рівні, так і на регіональному – між українськими громадами і громадами країн ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Реформа децентралізації викликала неабиякий резонанс у суспільстві та відразу ж після її початку стала предметом рефлексій учених. Колективом авторів (І. Цимбалюк, Н.Павліха, Н. Хомюк) розглянуто доволі широкий спектр питань розвитку територіальних громад [2-4]. Політико-правові засади функціонування органів місцевого управління в умовах децентралізації висвітлено у роботі Ю. Ковбасюк [5], В. Могілевського [6], О. Нижник [7], О. Скрипнюк [8]. Світовий досвід реалізації реформи децентралізації та можливість його застосування в Україні охарактеризувати В. Гладій [9], В. Грובה [10], Б. Данилишин, В. Пилипів [11], М. Лендъел [12]), питання фінансової децентралізації – Г. Даудова та Г. Бондар [13].

Мета статті – охарактеризувати особливості міжнародної грантової діяльності в межах реалізації реформи децентралізації в Україні, визначити її роль та значення задля безпеки сталого розвитку територіальних громад в умовах військового стану, окреслити перспективи залучення міжнародних грантів в контексті сучасного стану міжнародних економічних відносин та співпраці України з країнами світу.

Методика дослідження. З огляду на те, що процеси децентралізації в Україні тривають досі, в умовах військового стану важливим завданням на сьогодні є забезпечення безпеки сталого розвитку територіальних громад, їх благоустрою, підвищення якості життя їх мешканців та залучення додаткових коштів задля цього. Вивчення цих питань потребує застосування комплексного підходу та структурного

аналізу задля пошуку шляхів їх вирішення на основі групування міжнародних грантових програм відповідно до сфери використання та секторальних особливостей, проведення ґрунтовного аналізу ефективності міжнародних проєктів.

Результати дослідження. В Україні процес децентралізації, який розпочато у 2014 р. з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Законів України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації, дав поштовх до формування місцевого самоврядування.

Місцевий економічний розвиток залежить від комбінування державного та приватного фінансування, як від внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансових ресурсів. З огляду на те, що існують проблеми та питання, які не можуть бути вирішені на місцевому рівні та виключно за кошти громади, грантові ресурси стають важливим джерелом фінансування місцевого економічного розвитку.

Міжнародна грантова діяльність є одним з основних інструментів та джерел фінансових надходжень для втілення реформи децентралізації в Україні. Фінансовий аспект децентралізації вченими і практиками розглядається як основа для формування спроможних територіальних громад, забезпечення їх фінансової стійкості та самостійності, збільшення небюджетних, додаткових фінансових надходжень та розвитку міжнародної співпраці.

Романюк С. А. визначає такі особливості грантових інструментів [1], як:

- на відміну від державних програм, управління грантовими програмами надає можливість гнучко реагувати на потреби громад, адже вони можуть швидко змінюватися, реагувати на ризики, започатковувати інновації та змінювати традиційні підходи до місцевого економічного розвитку;

- гранти від різноманітних донорів відіграють переважно роль довгострокового капіталу, який, в свою чергу, є незалежним від політичних сил;

- грантові інструменти фінансування місцевого економічного розвитку відрізняються від інших інструментів тим, що фінансові кошти надаються на безоплатній та безповоротній основі для досягнення цілей та покращення благ жителів певних громад.

Грантові програми належать до ключових міжнародних проєктних інструментів підтримки процесів децентралізації. Під «грантовими програмами» розуміють сукупність фінансових ресурсів, які надаються безповоротно для реалізації соціальних та благодійних проєктів, наукових досліджень, суспільно корисних цілей, підвищення благоустрою.

В економічно розвинутих країнах, грантові кошти становлять невелику частку бюджету. Проте в Україні, грантові надходження мають вирішальну роль для фінансування різноманітних проєктів у сфері місцевого розвитку, оскільки доступ до інших джерел фінансування є вкрай обмеженим.

В процесі реформи децентралізації в Україні проводяться заходи та робота щодо залучення грантових коштів та встановлення тісних міжнародних економічних зв'язків з провідними країнами світу.

Найбільшим донором для України у 90-х роках ХХ ст. та на початку 2000 рр. були США, однак з початку 2000 рр. це місце поступово займає ЄС та окремі його країни-члени. Іншими великими донорами в Україні є Канада, ФРН, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Японія, Данія, а також міжнародні організації, зокрема ООН та її дочірні організації, а також МФО: Світовий банк і Європейський банк реконструкції та розвитку [12].

Розміри фінансової підтримки, наданої ЄС, з 1991 р. становлять понад 3,5 млрд євро. За даними ОЕСР, грантове фінансування України з боку ЄС у 2014 – 2016 рр. становило 848 млн євро. Дані ЄС вказують, що витрати на проєкти, розпочаті у 2014 – 2018 р., становили 1 161 млн євро станом на квітень 2018 р. (за винятком гуманітарної допомоги) [13].

Розглянувши та проаналізувавши донорські програми в контексті реформи децентралізації, можемо виділити наступні ключові особливості кожної з них.

Гранти Європейського Союзу займають великий пласт серед донорських програм в межах реформи децентралізації в Україні. Однією з таких програм є *програма ЄС «U-LEAD with Europe: місцеве розширення прав і можливостей, підзвітність та розвиток» (Ukraine – Local Empowerment, Accountability and Development Programme)* [14]. Її фінансові ресурси становили 97 млн. євро на період 2016–2020 рр. Ця програма реалізується в Україні Європейським Союзом та його країнами-членами Німеччиною, Швецією та Польщею через Німецьке товариство з питань міжнародної допомоги (GIZ) та Шведську агенцію міжнародного розвитку (SIDA). Партнером виступає Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Програма включає два основні елементи: 1) спрямована на підвищення рівня конституційного розвитку влади для реалізації децентралізації та регіональної політики; 2) створення Центрів надання адміністративних послуг та забезпечення активної участі громадян у місцевому розвитку.

Заслужують на увагу гранти Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та грантова програма «*Децентралізація – шлях до кращих результатів та ефективності*» – *ДОБРЕ (Decentralization Offering Better Results and Efficiency – DOBRE)* [15], реалізація чого відбувалася за двома етапами. Етап I – розмір фінансування становив \$ 40 млн. протягом чотирьох років; етап II – розмір фінансування: \$ 10 млн. протягом одного року. Виконавцем проекту в Україні є американська компанія Global Communities. Головним партнером виступає Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад (БАССР). Основним цільовим пріоритетом цієї Програми є підтримка громад в процесі стратегічного планування, завданням якого є створення та фінансування проектів місцевого економічного розвитку, державно-приватних партнерств.

Ще однією грантовою програмою, успішно реалізованою в рамках реформи децентралізації, є *Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO)* [16]. Бюджет цієї програми становив 20 465 548 швейцарських франків. Виконавцем виступає Швейцарський центр ресурсів та консультацій з питань розвитку (Skat Consulting Ltd.). Ключовим партнером DESPRO є Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Метою Програми є покращення якості і доступності окремих публічних послуг за участі місцевих громад та влади, які є інституційно міцними, здатними спільними зусиллями сприяти процесу реформування системи місцевого самоврядування на національному рівні.

Ще однією з потужних програм, які залучені для реалізації реформи децентралізації в Україні є *Програма розвитку муніципальної інфраструктури України, у співпраці з Європейським інвестиційним банком* [17]. Її фінансові ресурси становили від 150 000 до 600 000 євро.

У лютому 2016 р. було прийнято Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди (проект «Програма розвитку муніципальної інфраструктури України») між Україною та Європейським інвестиційним банком». Фінансовою угодою передбачено залучення 400 млн євро для модернізації інфраструктури житлово-комунального господарства України у сферах: теплопостачання, водопостачання та водовідведення, енергоефективність будівель зовнішнє освітлення населених пунктів, поводження з побутовими відходами.

З огляду на проаналізовані грантові програми можна зробити висновки, що грантова діяльність є важливими для створення додаткових фінансових джерел та реалізації рушійних реформ та проектів в Україні.

Висновки. В умовах сьогодення безпека життєдіяльності територіальних громад в Україні є найважливішим питанням. Значна нестабільність сучасного суспільного розвитку призводить до численних різнорівневих негативних наслідків, впливаючи на глобальний, національні та регіональні рівні, а також на ефективність функціонування

місцевих громад. Усунення зазначених наслідків та формування соціального потенціалу у територіальних громадах, їх безпека потребують запровадження відповідного інструментарію їх вирішення, що передбачає необхідність пошуку та залучення додаткових фінансових ресурсів. Як свідчить практика міжнародного досвіду територіальні громади можуть збільшити свої фінансово-інвестиційні можливості через пошук позабюджетних альтернативних джерел фінансування та налагодження співпраці з міжнародними фондами, програмами і грантами. На нашу думку, найпоширенішим інструментом фінансування проектів розвитку територіальних громад, формуванні їх соціального потенціалу та забезпечення безпеки сталого розвитку, є міжнародні гранти.

Грантові програми у сфері децентралізації мають особливе значення, оскільки як було зазначено вище, саме грантові кошти є додатковим та в деяких випадках – єдиним ресурсом для забезпечення фінансової спроможності громад, безпеки їх сталого розвитку, ефективного функціонування в умовах війни.

Залучення грантових коштів у розвиток територіальних громад та забезпечення їх безпеки є:

1) ефективним інструментом для отримання безоплатних безповоротних фінансових та інших ресурсів на реалізацію різноманітних проектів у сфері місцевого економічного розвитку;

2) додатковою можливістю задля безпечного функціонування, гармонізації ідей, намірів і діяльності всіх суб'єктів місцевого економічного розвитку;

3) засобом задля підвищення конкурентоспроможності територіальних громад завдяки підготовці фахівців у сфері територіального економічного розвитку та поліпшення управлінської спроможності;

4) важелем посилення інвестиційних позицій територіальної громади та збільшення додаткових можливостей у залученні інших зовнішніх ресурсів, таких як субвенції, позики, інвестиції тощо.

Отже, міжнародна грантова діяльність займає важливе місце в розвитку України та відіграє важливе значення в процесах реалізації реформи децентралізації, задля безпеки сталого розвитку територіальних громад. Саме тому запровадження принципів міжнародного проектного менеджменту та освоєння грантової діяльності є одними з ключових напрямків міжнародних економічних відносин України та країн світу.

Джерела та література

1. Романюк С. А. (2018). Децентралізація: теорія та практика застосування : монографія. Київ, 216 с.

2. Tsymbaliuk I., Pavlikha N., Barskyi Y., Tihonchuk L., Korneliuk O., Naumenko N., Kovshun N. (2021). Imbalances Between Revenues and Expenditures of Local Rural Budgets in the Process of Fiscal Decentralization in Ukraine: Assessment and Modelling. *Management, Economic Engineering in Agriculture and rural development*, 2021. Vol. 21 Issue 2. P. 67–683. URL: http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.21_2/Art78.pdf.

3. Pavlikha N., Khomiuk N., Demianchuk O., Shelenko D., Sai L., Korneliuk O., Naumenko N., Skorohod I., Tsymbaliuk I., Voichuk M. Economic Assessment of Inclusive Development of Territorial Communities Within Rural Areas: A Case Study Of Ukraine. *Ad Alta: Journal Of Interdisciplinary Research*, 2021. Vol. 12, Issue 1, Special Issue XXV. P. 97–104. URL : <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/PDF/120125.pdf>.

4. Pavlikha N., Khomiuk N., Demianchuk O., Shelenko D., Sai L., Korneliuk O., Naumenko N., Skorohod I., Tsymbaliuk I., Voichuk M. Economic assessment of inclusive development of territorial communities within rural areas: a case study of Ukraine. *AD ALTA: JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH*. 2022. Vol. 12, Issue 1, Special XXV. P. 97–104.

5. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / редкол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін. Київ : НАДУ, 2014. 128 с.

6. Могілевський В. С. (2017) Роль децентралізації публічної влади в становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні. Вісник ЦБК. Вип. 1 (35). С. 60–65.

7. Нижник О. (2016) Теоретичні аспекти впливу децентралізації на розвиток держави та територіальних громад. Вісник НАДУ при Президентові України. Сер. «Державне управління». № 3. С. 56–62.

8. Скрипнюк О. (2015) Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика. Віче. № 12. С. 22–24. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2015_12_8.

9. Гладій В. (2015) Реформування системи місцевого самоврядування: досвід Вишеградської групи. Грані. № 1(12). С. 57–63.

10. Грובה В. (2015) Система місцевого самоврядування в Польщі: перспективи використання досвіду в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 31. Том 1. С. 78–82.

11. Данилишин Б. М., Пилипів В. В. (2016) Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. Регіональна економіка. № 1. С. 5–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2016_1_3.

12. Лендъел М. (2011) *Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи* : монограф. Ужгород : Мистецька лінія, 688 с.

13. Чиркін А. С. (2015) Організація місцевого самоврядування Чехії в світлі положень Європейської Хартії місцевого самоврядування. Право та інновації. № 3 (11). С. 154–161. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/Chyrkin11.pdf>.

14. Перелік міжнародних донорських організацій в Україні. URL : <http://gurt.org.ua/donors/international/>.

15. Пріоритети допомоги ЄС Україні: взаємовигідний рух назустріч. ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». – К., 2018. URL : http://www.ier.com.ua/ua/proekt_dilova_dumka/international_cooperation.

16. Гранти Європейського союзу. URL : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/index_uk.htm.

17. Агенство США з міжнародного (USAID). URL : <http://www.auc.org.ua/>.

18. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO) URL: <http://despro.org.ua/>.

19. Європейський інвестиційний банк: Програма розвитку муніципальної інфраструктури України. URL : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-zaproshuye-do-uchasti-u-proekti-programa-rozvitku-munitsipalnoyi-infrastrukturi-ukrayini-2/>.

Т. Г. Погребський – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Робот виконана на кафедрі економічної
та соціальної географії
ВНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто соціально-економічні особливості децентралізаційних процесів у Рівненській області. Дана суспільно-географічна характеристика новостворених районів Рівненської області. Виявлено позитивні та негативні наслідки децентралізаційних процесів у Рівненській області.

Ключові слова: децентралізація, територіальна громада, район, Рівненська область, соціально-економічні особливості.

Pohrebskyi T. G. Socio-economic features of decentralization processes in Rivne region. The socio-economic features of decentralization processes in Rivne region are considered. The socio-geographic characteristics of the newly created districts of Rivne region are given. The positive and negative consequences of decentralization processes in Rivne region were revealed.

Key words: decentralization, territorial community, district, Rivne region, socio-economic features.

З моменту здобуття Україною незалежності у 1991 р., набуло актуальності питання децентралізації влади нашої держави. На сучасному етапі розвитку Україна перебуває в скрутному економічному та політичному становищі.

Реформа місцевого самоврядування розпочалася в Україні 2014 р. із прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Метою децентралізації є наближення влади до населення та населення до влади, забезпечення доступних адміністративних, соціальних, освітніх, медичних та інших послуг, які отримують жителі держави [1].

Децентралізацію та реформи місцевого самоврядування затверджено у кожній області України. Проведення реформи та зростання бюджетної самостійності громад у Рівненській області мають вагомий вплив на подолання низки слабких сторін регіону. Основними серед яких є: незадовільний стан автомобільних доріг місцевого значення, високий рівень зношеності інфраструктури більшості населених пунктів області, помітні міжрайонні дисбаланси у розвитку економіки та інші.

17 липня 2020 р. Верховна Рада України проголосувала за новий адміністративний поділ держави та прийняла Постанову про ліквідацію та утворення районів на Рівненщині. У Рівненській області з існуючих 16, утворили 4 нових райони: Вараський, Дубенський, Рівненський та Сарненський. Згідно із цією Постановою, межі районів встановлюють по зовнішній межі територій сільських, селищних, міських територіальних громад, які входять до складу відповідного району.

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» в Рівненській області сформовано 64 об'єднані територіальні громади (ОТГ). Найбільше громад створено у Рівненському районі – 26 ОТГ, найменше у Вараському – 8 ОТГ [2].

Вараський район – адміністративний район у Рівненській області з центром у місті Вараш. Загальна площа території району становить 3343,8 км². До складу району ввійшли території 8 об'єднаних територіальних громад: Вараської міської, Володимирецької селищної, Зарічненської селищної, Полицької сільської, Рафалівської селищної, Локницької сільської, Антонівської сільської та Каноницької сільської. Загальна чисельність населення об'єднаних територіальних громад 138751 осіб, що є найнижчим показником серед усіх районів області.

Рівненський район є найбільшим за площею (7249,8 км²) та населенням (632426 осіб) районом у Рівненській області, з адміністративним центром у місті Рівне. На території району функціонують 26 об'єднаних територіальних громад: Бабинська сільська, Березнівська міська, Білокриницька сільська, Бугринська сільська, Великомежирицька сільська, Великоомелянська сільська, Головинська сільська, Городоцька сільська, Гощанська селищна, Деражненська сільська, Дядьковицька сільська, Здовбицька сільська, Здолбунівська міська, Зорянська сільська, Клеванська селищна, Корецька міська, Корнинська сільська, Костопільська міська, Малинська сільська, Малолюбашанська сільська, Мізоцька селищна, Олександрійська сільська, Острозька міська, Рівненська міська, Соснівська селищна та Шпанівська сільська.

Сарненський адміністративний район у Рівненській області сформований з адміністративним центром у місті Сарни. Він є другим в області після Рівненського за кількістю населення (212705 осіб) та площею (6241,8 км²). Район охоплює територію ліквідованих Сарненського, Дубровицького та Рокитнівського районів. У складі території району сформовано 11 ОТГ: Березівська сільська, Вирівська сільська, Висоцька сільська, Дубровицька міська, Клесівська селищна, Миляцька сільська, Немовицька сільська, Рокитнівська селищна, Сарненська міська, Старосільська сільська та Степанська селищна.

Дубенський адміністративний район у Рівненській області з центром у місті Дубно утворений від 17 липня 2020 р. Він найменший за площею (3314,5 км²) район Рівненської області. До складу району входять 19 ОТГ, затверджених Кабінетом Міністрів України: Бокіймівська сільська, Боремельська сільська, Варковицька сільська, Вербська сільська, Демидівська селищна, Дубенська міська, Козинська сільська, Крупецька сільська, Мирогощанська сільська, Млинівська селищна, Острожецька сільська, Підлозцівська сільська, Повчанська сільська, Привільненська сільська, Радивилівська міська, Семидубська сільська, Смизька селищна, Тараканівська сільська та Ярославська сільська.

Варто зазначити, що найбільш економічно-успішною та фінансово-спроможною є Вараська ОТГ (Вараський район), тому їй не потрібні дотації. Це зумовлено наявністю на її території важливого бюджетоформуючого підприємства – Рівненської АЕС у м. Вараш. Клеванська ОТГ (Рівненський район) за рахунок промислових підприємств та туристичних об'єктів є однією з лідерів громад у фінансовій спроможності. Крупецька ОТГ (Дубенський район) завдяки географічному розташуванню, розвитку бізнесу та Клесівська ОТГ (Сарненський район) завдяки успішній реалізації освітніх проектів також мають великий потенціал економічного розвитку. Проте, на території області є територіальні громади, які потребують високого рівня дотацій у бюджеті. Це такі громади: Локницька (Вараський район), Немовицька (Сарненський район), Мирогощанська (Дубенський район), Деражненська (Рівненський район) та інші.

В результаті дії реформи з місцевих бюджетів були виділені кошти для реалізації проектів спрямованих на проведення ремонту доріг, реконструкції вуличного освітлення, проведення капітальних ремонтів (реконструкції) шкіл, садочків, будинків культури, медичних та інших закладів.

Таким чином, реформа децентралізації позитивно вплинула на більшість ОТГ Рівненської області. Проте, разом із перевагами процесу децентралізації, спостерігаються й певні недоліки реформування (зокрема, незадовільний рівень кадрового забезпечення новостворених структур управління ОТГ, відсутність

законодавчого регулювання та інші). Сьогодні в ОТГ Рівненської області здійснюють всі заходи, щоб нові можливості управління були максимально ефективно реалізовані.

Джерела та література

1. Барський Ю. М., Голуб Г. С., Погребський Т. Г., Глушко С. В. Проблеми та перспективи реформи місцевого самоврядування у Волинській області. Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. № 15. 200 с. С. 103–110.

2. Niemets L., Sehida K., Kravchenko K., Telebienieva I., Pohrebskyi T. (2020). Regional settlement systems in Ukraine: features of development in terms of decentralization reform. Human Geography Journal, 29, P. 6–17.

Л. О. Маковецька – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПРОЦЕСИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (НА МАТЕРІАЛАХ БОРАТИНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії ВНУ імені Лесі Українки

Визначено та проаналізовано складові сталого розвитку Боратинської територіальної громади, в контексті поетапного запровадження реформи державного процесу децентралізації. Обґрунтовано пропозиції та засоби подальшого успішного розвитку громади, шляхи подолання господарських та соціальних, екологічних проблем.

Ключові слова: територіальна громада, децентралізація, соціально-економічний розвиток, сталий розвиток.

Маковецька Л. О. Процеси децентралізації в контексті сталого розвитку (на матеріалах Боратинської територіальної громади). The components of the sustainable development of the Boratyn territorial community have been determined and analyzed in the context of the phased introduction of the reform of the state decentralization process. Proposals and means of further successful development of the community, ways of overcoming economic, social and environmental problems are substantiated.

Key words: territorial community, decentralization, socio-economic development, sustainable development.

На сучасному етапі реалізації процесів децентралізації та реформування органів місцевого самоврядування реальним підґрунтям ефективного господарювання стає забезпечення сталого, збалансованого розвитку регіонів. Із 2014 р. в Україні розпочався процес децентралізації, який відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування дозволив сформувати дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування на базовому рівні – об'єднані територіальні громади. Реформа забезпечила створення і підтримку повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад [7].

У 2020 р. відбулося стовідсоткове покриття території об'єднаними громадами. 12 червня 2020 р. Кабінет Міністрів України прийняв 24 розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей. В результаті в країні створено 1469 спроможних територіальних громад (в т. ч. 31 тергромад на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей) [1]. У Волинській області утворено 54 територіальні громади, однією з найбільш успішних та спроможних є Боратинська територіальна громада.

З метою відслідкувати наслідки та вплив децентралізації ми дослідили процес утворення Боратинської територіальної громади та проаналізували основні показники соціально-економічного розвитку громади на різних етапах її існування. Як базові періоди ми обрали 2017 рік (до початку реформи децентралізації), 2018 рік (I етап децентралізації – добровільне об'єднання громад), 2021 рік (завершальний етап реформи – формування нової територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування) [6, 3].

Відразу наголосимо – завдяки реформі децентралізації Боратинська громада отримала більші повноваження та ресурси. Найбільш наочно це можна побачити, проаналізувавши ресурсне забезпечення громади та організаційно-правову модель управління. Пройшовши два етапи об'єднання територія громади збільшилася з 4 до 24 населених пунктів, площа зросла із 35,3 км² до 185 км², чисельність населення збільшилася із 4435 осіб до 18918 осіб, відповідно ресурсний потенціал громади став значно потужнішим [2, 3]. Інтереси мешканців представляють обраний голова, депутатський корпус (26 осіб) та виконавчі органи ради громади, що забезпечують реалізацію наданих законом повноважень в інтересах громади. У населених пунктах, що увійшли до складу громади, право жителів на місцеве самоврядування та надання послуг громадянам забезпечують обрані ними старости.

Значно збільшилася мережа закладів освіти (кількість одиниць зросла із 3 до 18), культури (кількість одиниць зросла з 2 до 19), охорони здоров'я (кількість одиниць зросла з 4 до 11), спортивної інфраструктури (кількість одиниць зросла з 2 до 10), окрім цього у Боратинській громаді створили ЦНАП, Службу у справах дітей, сім'ї та соціального захисту населення, 2 комунальні підприємства, інспекцію з благоустрою, поліцейську станцію. Громада отримала ширші повноваження у сфері соціально-економічного розвитку, співпраці між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади. Це сприяє ефективному використанню ресурсів громади та дозволяє забезпечувати надання якісних послуг місцевим мешканцям [3].

Децентралізація дала можливість запровадити у громаді збалансовану бюджетну модель надходжень та витрат на виконання власних та делегованих повноважень. Громада здобула повноваження та ресурси, що мають міста обласного значення, зокрема, зарахування до місцевого бюджету 60 % податку на доходи фізичних осіб на власні повноваження. Крім того, у місцевому бюджеті повністю залишилися надходження від податків: єдиного, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт). До того ж, громада має прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом (до реформи прямі відносини мали лише обласні та районні бюджети, бюджети міст обласного значення), для виконання делегованих державою повноважень надають відповідні трансферти (дотації, освітня та медична субвенції, субвенція на розвиток інфраструктури громад тощо). Такі покращення дали помітні результати – значно збільшилися власні доходи громади.

До таких позитивних надбань варто додати пожвавлення економічної активності в ТГ, формування нових можливостей співпраці між громадами для вирішення спільних проблем. Водночас залишаються невирішеними проблеми, що потребують значної уваги та зусиль органів влади. Це, насамперед, відсутність конституційного закріплення реформ, пов'язаних із процесами децентралізації; правова неврегульованість можливості громад керувати землями сільськогосподарського призначення, як перебувають за їхніми межами; значне посилення напруги у відносинах між центром та регіонами. Потребує

вирішення проблема політизації діяльності інститутів місцевого самоврядування внаслідок особливостей виборчої системи, процес непрямого обрання старост.

Джерела та література

1. Дорожня карта реформ 2019–2023 рр. / Упорядник Б. Яцун. К, 2018. 74 с. URL : <https://rpr.org.ua/wpcontent/uploads/2019/02/DKR-RPR-2019-2023.pdf>.
2. Маковецька Л., Цуз О. Інвестиційна привабливість Боратинської сільської ради в контексті комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2018. № 3. С. 47–54.
3. Офіційний сайт Боратинської сільської ради. URL : <https://boratyn.silrada.org/>.
4. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт Волинської обласної державної адміністрації. URL : <https://www.voladm.gov.ua/>.
6. Офіційний сайт Волинської обласної ради. URL : <http://volynrada.gov.ua/node/29409>.
7. Офіційний сайт Децентралізація. URL : <https://decentralization.gov.ua/>.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА

А. А. Майстер – кандидат географічних наук, доцент кафедри інформаційної діяльності та туризму
Луцького інституту розвитку людини
Університету «Україна»

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі
інформаційної діяльності та туризму
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Розглянуто сучасний стан розвитку туристичного ринку України. Проведено аналіз впливу туристичної галузі на економіку держави. Проаналізовано динаміку та напрямки туристичних потоків. Здійснено аналіз доходів від міжнародного туризму. Розглянуто обсяги туристичного збору та податкових надходжень до бюджету України від суб'єктів туристичної галузі в умовах воєнного часу.

Ключові слова: туризм, туристичний ринок, туристична галузь, туристичні потоки, іноземні туристи.

Maister A. The Current State of the Tourism Market Development in Ukraine. The current state of the tourist market development in Ukraine is considered. The impact analysis of the tourism industry on the economy of state is made. The dynamics and directions of tourist flows are analyzed. The analysis of international tourism receipts is made. The volumes of tourist tax and tax revenues to the budget of Ukraine from the tourism industry subjects in wartime conditions are considered.

Key words: tourism, tourism market, tourism industry, tourist flows, foreign tourists.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогодні в умовах посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів відбувається зростання конкуренції на міжнародному ринку туристичних послуг. Виникає необхідність проведення досліджень механізмів функціонування туристичного ринку України в умовах євроінтеграції. Перспективи розвитку міжнародного туризму в Україні ґрунтуються на потужному туристичному потенціалі. Однак за наявності значного туристичного потенціалу, відсутні конкретні практичні рекомендації щодо схем планування, раціонального використання та економічних засад функціонування туристичної галузі України.

Туристична галузь нашої держави, яка у 2020 р. зазнала значних збитків від світової пандемії Covid-2019 і почала відновлюватися у 2021 р., зіштовхнулася з новими викликами 24 лютого 2022 р. Потужного економічного удару економіці України, у тому числі й туристичній галузі, завдала повномасштабна війна росії проти України. Сьогодні туристичний ринок України розвивається в дуже складних умовах і потребує перегляду підходів до його розвитку.

Мета дослідження – аналіз туристичного ринку України.

Результати дослідження. Туристична сфера є однією з основних галузей економіки в багатьох країнах світу. Сфера туризму, впливаючи на такі ключові сектори господарства, як транспорт і зв'язок, торгівлю, будівництво й багато інших, є каталізатором соціально-економічного розвитку країн та регіонів.

За даними Світової ради з подорожей та туризму (WTTC), загальний економічний внесок туристичної галузі у ВВП України становив у 2021 р. 239,1 млрд грн (4,4 % ВВП

країни). Відносно 2019 р. внесок туризму у ВВП України зменшився на 1,9 %, але зріс на 0,8 % порівняно з 2020 р. Туристична індустрія України забезпечила у 2021 р. 1,11 млн робочих місць (7,1 % від загальної кількості), що менше на 40 тис. відносно 2019 р. [5].

У 2021 р. Україну відвідало 4,3 млн іноземних туристів, що на 26,3 % більше, ніж у 2020 р. Зарубіжні туристичні потоки з України переважали іноземні і склали 14,7 млн осіб, що більше на 31 % відносно 2020 р. Динаміка туристичних потоків в Україні у 2009–2021 рр. відзначалася такими тенденціями: у 2009–2013 рр. іноземні туристичні потоки переважали над зарубіжними; у 2014–2021 рр. виїзні туристичні потоки переважали над в'їзними; у 2020 р. відносно 2019 р. іноземні туристичні потоки зменшилися на 75 %, а виїзні – на 80 % (рис. 1).

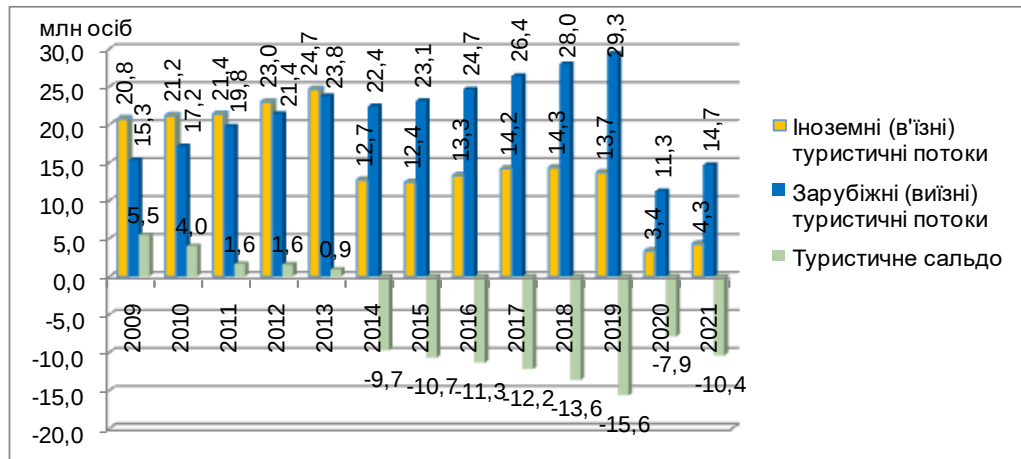

Рис. 1. Туристичні потоки в Україні у 2009–2021 рр.

Найбільше громадян України у 2021 р. відвідали Польщу (4,5 млн осіб), Туреччину (2,1), Угорщину (1,7), Єгипет (1,5), росію (0,92) та Румунію (0,83 млн осіб). У 2021 р. частка громадян України, котрі подорожували до сусідніх держав, становила майже 60,4 % від усього виїзного туристичного потоку. Туристичні потоки до росії та білорусі у 2021 р. зменшилися на 12 % і 57 % відповідно. Найбільша частка виїзних туристичних потоків припадає на країни Європи – 79,5 % [3].

У 2021 р. найбільші туристичні потоки до України були з Молдови (1,1 млн осіб), росії (0,52), Польщі (0,32), білорусі (0,27), Румунії (0,26) та Угорщини (0,23 млн осіб). У 2021 р. 63 % в'їзного туристопотоку припадало на сусідні держави. На країни Європи припадає 71,2 % іноземних туристичних потоків, на країни Азії – 23,9 % [3].

За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), у 2021 р. надходження від міжнародного туризму в Україні склали 950 млн дол. США, що менше на 26 % порівняно з 2019 р. У 2020 р. відносно 2019 р. доходи від міжнародного туризму скоротилися на 75 % і становили лише 356 млн дол. США [6]. Із 2014 р. через різке скорочення іноземних туристичних потоків відбулося зменшення доходів від міжнародного туризму.

Серед іноземних туристів найбільше витрачали туристи з ОАЕ – у середньому 2220 дол. США за період перебування. Туристи із Саудівської Аравії та Оману витрачали дещо менше – 1500 дол. США. Туристи з Канади витрачали 1250 дол. США, а із США – 1125 дол. США [1].

Незважаючи на збитки, які зазнала через війну туристична галузь України, за перші шість місяців 2022 р. сума туристичного збору склала 89,4 млн грн, що майже на 28,8 % більше порівняно з аналогічним періодом 2021 р. Лідерами за сплатою туристичного збору є м. Київ (20 млн грн), Львівська (19,8), Івано-Франківська (9,5), Закарпатська (8,9) та Київська (4,7 млн грн) області. Зростання туристичного збору зафіксовано також у Тернопільській (145 %), Хмельницькій (116 %), Кіровоградській (105 %) та Чернівецькій (105 %) областях. Таке зростання зумовлене тим, що більшість українців, котрі тікали від бомбардувань і не бажали перебувати під окупацією, залишали свої домівки у східних,

центральної та південних регіонах України та переїжджали в більш безпечні райони на заході країни. Зменшення туристичного збору зафіксовано на територіях, де велися чи ведуться бойові дії, а також в окупованих районах [2].

За перше півріччя 2022 р. суб'єкти туристичної галузі України сплатили на 25,7 % менше податків, ніж за аналогічний період 2021 р. Найбільша частка надходжень до державного бюджету за перше півріччя поточного року сплачена готелями та санаторіями – 461 млн грн, але вона на 30 % менша порівняно з першим півріччям 2021 р. [4].

Приріст доходу зафіксовано від діяльності турагентств, які принесли до держбюджету на 41 % коштів більше, ніж за аналогічний період 2021 р. Таке зростання пов'язане з тим, що до звітної періоду увійшли два перші довоєнні місяці 2022 р., для яких характерні ранні бронювання на новорічні та різдвяні свята. Діяльність туроператорів скоротилася на 21 % за перше півріччя 2022 р. Вони сплатили лише 83 млн грн податків, тоді як за аналогічний період у 2021 р. сплачено 106 млн грн [4].

Найбільші обсяги податків за перше півріччя 2022 р. зафіксовано в Києві, Львівській, Івано-Франківській, Київській та Одеській областях. Проте, якщо порівнювати обсяги сплаченого податку з аналогічним періодом 2021 р., то в Києві та Одеській області відбувся спад – на 34 % і 82 % відповідно [4].

Висновки. Сьогодні на туристичному ринку України спостерігаємо негативні тенденції, які розпочалися ще у 2014 р. Відбувається зменшення іноземних туристичних потоків та зростає кількість виїзних туристів. Зафіксовано скорочення надходжень до держбюджету від туристичної галузі. Зменшується кількість засобів розміщення туристів. Війна в Україні поглибила кризу туристичної галузі, зумовлену ще пандемією коронавірусу. Проте Україна має всі шанси стати популярною світовою туристичною дестинацією.

Джерела та література

1. Державне агентство розвитку туризму України. URL : <https://www.tourism.gov.ua>.
2. Турзбір в Україні за перше півріччя 2022 року зріс майже на 29 %. URL : <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2022-roku-zris-mayzhe-na-29>.
3. Туристична статистика України. URL : <https://datastudio.google.com/reporting/ef4e05ee-33c4-49af-b70bddb7f5568c68/page/n1BVC>.
4. Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися майже на 26 %. URL : <https://www.tourism.gov.ua/blog/cherез-viynu-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-mayzhe-na-26>.
5. Travel and Tourism Economic impact 2022 Ukraine. URL : <https://wtcc.org/Research/EconomicImpact/moduleId/704/itemId/226/controller/DownloadRequest/action/QuickDownload>.
6. UNWTO. URL : <https://www.unwto.org/tourism-data>.

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В ЄГИПТІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій ВНУ імені Лесі Українки

Розглянуто рівень розвитку туризму в Єгипті. Досліджено передумови функціонування туристичної галузі, проаналізовано основні проблеми розвитку туристичної сфери країни та розкритої основний їх зміст і наслідки. Вказано на шляхи виходу з проблемних ситуацій щодо функціонування та вдосконалення діяльності туристичного бізнесу в Єгипті.

Ключові слова: туризм, туристична сфера, туристичний бізнес, міжнародний туризм, проблеми туристичного розвитку, Єгипет.

Patiichuk V. O. Problems of the development of international tourism in Egypt. The level of tourism development in Egypt is considered. The prerequisites for the functioning of the tourism industry in this country have been studied. The main problems of the country's tourism development are analyzed and their main content and consequences are revealed. Ways out of problematic situations regarding the functioning and improvement of tourism business in Egypt are indicated.

Key words: tourism, tourist sphere, tourist business, international tourism, problems of tourist development, Egypt.

Туризм є однією з вагомих галузей економіки для Єгипту, завдяки якій наповнюється державний бюджет. За офіційними даними на початок 2020 р., доходи від туризму в цій північно-африканській країні становили 13,3 % ВВП, і давали 12,7 млрд дол. США сукупного доходу [1]. У сфері туризму Єгипту працює майже 15 % усіх трудових ресурсів країни та вона щорічно отримує понад 14 % валютних надходжень. У 2019 р. Єгипет відвідали 13,6 млн іноземних туристів, що становило 97,3 млн ночівель [4]. Аналіз динаміки туристичних відвідувань Єгипту та фінансових надходжень від міжнародного туризму у 2010–2020 рр. свідчить, що його стан повністю відображав політичну ситуацію в державі, адже на початку 2010 рр. основні показники туристичного розвитку мали тенденцію до зростання (табл. 1). Проте, із початком революційних рухів «арабської весни» 2011–2013 рр. – наплив іноземних туристів у цю країну та потік іноземної валюти різко скоротився аж до 2017 р., коли відбулося зростання туристичної діяльності в цій державі. З метою удосконалення туристичної діяльності єгипетський уряд у 2018 р. запровадив нову програму реформ туристичної галузі. Вона передбачала здійснити інституційну реформу, змінити туристичне законодавство, затвердити перелік будівництва нових інфраструктурних проєктів і розробити процедуру надходження іноземних інвестицій на розвиток нових туристичних об'єктів і галузей обслуговування, дотримання міжнародних стандартів обслуговування й врахування сучасних світових тенденцій на міжнародному ринку туристичних послуг [5]. Такі заходи дали швидкі результати вже у 2019 р., коли відбувся позитивний приріст основних показників туристичної сфери Єгипту і зростання доходів від туризму на 36 % [6]. Починаючи із 2020 р., на світовий розвиток туризму значно вплинув коронавірус та численні локдауни в переважній більшості країн планети, що призвело до серйозних негативних наслідків функціонування туристичного бізнесу не тільки в Єгипті, але й інших регіонах світу. За

офіційними даними, за період локдаунів кінця 2019 р. – липня 2020 р., коли Єгипет відкрив свої кордони, він утратив понад 60 % своїх прогнозованих прибутків від туризму і майже 75 % іноземних відвідувачів [4]. Як свідчать статистичні дані, за літній період 2020 р. його туристичні заклади обслужили понад 3 млн іноземних туристів [2]. Для порівняння, за цей же період у 2021 р. Єгипет відвідали 2,6 млн туристів, а влітку 2022 р. – 4,9 млн зарубіжних відвідувачів [4]. У 2021 р. цю країну відвідали майже 8 млн іноземців. Офіційні дані свідчать, що найбільше іноземних туристів за цей рік прибули зі Східної Європи (50,6 %), Близького Сходу (18,9 %), Західної Європи (16,4 %) та Африки (7,1 %) [3]. Статистика свідчить, що загальна кількість туристичних ночівель у першій половині 2022 р. в Єгипті становила 52,6 млн (у порівнянні з 32,2 млн у першому півріччі 2021 р.) [4]. Тобто спостерігаємо тенденцію до відновлення туристичного бізнесу в країні.

Таблиця 1

**Динаміка основних показників розвитку туризму
в Єгипті у 2010–2020 рр.***

Роки	Загальна кількість туристів, млн осіб	Доходи від іноземного туризму, млрд дол. США	Загальна кількість ночівель, млн	Частка туризму у ВВП країни, %
2010	14,7	12,5	147,4	11,0
2011	9,8	8,7	114,2	10,1
2012	11,5	9,9	137,8	11,2
2013	9,5	6,0	94,4	7,8
2014	9,9	7,2	97,3	6,7
2015	9,5	3,3	84,1	5,4
2016	5,4	3,0	37,2	4,9
2017	8,9	4,4	54,8	5,7
2018	11,3	9,8	79,5	10,3
2019	13,6	12,7	97,3	13,3
2020	3,5	3,2	19,8	3,3

* Складено за: [4].

Специфічною ознакою функціонування туристичного комплексу Єгипту є те, що він майже позбавлений сезонності, хоча влітку панують високі кліматичні температури. Сюди приїжджають переважно відпочивальники з інших арабських країн, насамперед, Близькосхідних, а також із Північної та Західної Європи, США та Китаю, а взимку – з України, країн Центрально-Східної Європи та Росії, не зважаючи на санкції. Статистика свідчить, що в першій половині 2022 р. Єгипет відвідали 1,8 млн іноземців, в основному зі Східної Європи, що принесло дохід майже 2 млрд дол. США, в т. ч. й в обхід санкцій – 525 тис. росіян, що становить майже 60 % від показників минулого року [7]. Проте загалом, за оцінками фахівців, курорти Єгипту поки що не повернулися до показників докризової кількості прибуття іноземних туристів [4]. Тому уряд Єгипту намагається всіляко сприяти їх розвитку та реалізації нових проєктів щодо залучення іноземних відпочивальників, включаючи спрощення візового режиму з багатьма країнами Європи та світу. Наприклад, керівництво держави дозволило представникам 27-ми країн світу отримати візу після прибуття, а також ще 46-ти, перелік яких було затверджено ще до пандемії. Тобто, громадяни 73 країн світу можуть отримати єгипетську візу фактично в аеропортах держави. Міністерство закордонних справ Єгипту планує видавати найближчим часом довгострокові туристичні візи на до 90 днів, щоб таким чином ще більше залучити іноземних туристів – потенційних відпочивальників із середнім рівнем достатку [1]. Уряд країни намагається зробити туристичні поїздки для більш широких верств населення з різних країн.

Експерти відзначають, що у 2019 р. Єгипет відвідали майже 1,5 млн українських туристів, а в липні 2020 р. Україна стала першою іноземною державою, яка відновила туристичні поїздки до Єгипту [2]. Тому єгипетське керівництво дуже стурбоване російсько-українською війною та її можливими політичними та економічними наслідками, які призвели до зменшення туристичних потоків із цих країн цього року. Через конфлікт в Україні заповнюваність готелів на найбільших курортах Єгипту – у Шарм-ель-Шейху та Хургаді, починаючи з березня 2022 р. – різко знизилася. Якщо до початку війни в Україні та запровадження санкцій проти Росії завантаження курортних єгипетських готелів становило 65 %, то на середину березня воно становило 35-40 % [7]. Тому влада цієї країни намагається знайти альтернативні туристичні ринки, оскільки російські та українські туристи були лідерами туристичних прибутків до Єгипту за останні роки. Так, за даними міністерства туризму країни, на ці дві країни припадало до 30 % в'їзного потоку (3,5-4 млн туристів) у пікові роки, а в «ковідному» 2021 р. – ще більше [4].

Уряд Єгипту намагається розширити контингент іноземних туристів із країн Західної Європи та Перської затоки. Він переглянув цінову й маркетингову політику щодо в'їзного туризму. Адже в листопаді 2021 р. була прийнята урядова програма щодо підвищення мінімальних цін у готелях з 1 травня 2022 р. Згідно програми – усім п'ятизірковим готелям було дано вказівку не опускати ціну за одну особу на добу не нижче 50 дол., чотирьохзірковим – 40 дол., трьохзірковим – 30 дол. США [4]. Тобто мінімальні ціни на проживання збільшили б від 25 % до 42 %. Проте цього досягти не вдалося, оскільки з березня 2022 р. значно зменшився туристичний потік (майже на 60 %) із Росії та України внаслідок військових дій та заборони українським чоловіками виїжджати за кордон [7]. Урядовці очікували наплив іноземних туристів саме, починаючи з травня 2022 р., й прогнозували його збільшення з 16 млрд дол. США у 2021 р. на 2,5 млрд дол. Проте уже реальні збитки та втрати на іноземному туризмі становлять нині, за офіційними даними 35 % від очікуваних результатів [4].

Єгипет спеціалізується в міжнародному поділі праці на пляжно-рекреаційному, відпочинковому, санаторно-курортного відпочинку, культурно-пізнавальному та спортивному туризмі. Особливе місце займає культурно-історичний туризм, адже на території цієї країни розташовані залишки древньої єгипетської цивілізації з її архітектурними шедеврами – пірамідами, давніми папірусними письменами, численними артефактами царської влади фараонів та їх погребальними саркофагами, святою горою Мойсея – Синай, безліччю зразків коптської, арабської та грецької культури ранніх сторіч тощо. Крім того, мікроклімат узбережжя Середземного та Червоного морів, де розміщені численні курорти, робить привабливим протяжні пляжні території для відпочинку, риболовлі, дайвінгу та занять іншими видами морського активного відпочинку і спорту.

За оцінками Всесвітньої організації туризму Організації Об'єднаних Націй (UNWTO), Єгипет у 2017 р. посів 75-е місце як найкраща країна світу за рівнем туризму та подорожей [1]. Міжнародне інформаційне агентство «Блумберг» заявило, що Єгипет, попри наслідки «арабської весни» 2011–2013 рр., входить до топ-20 країн світу, до яких найбільше подорожують іноземні відпочивальники [3]. Причиною цього, фахівці вважають – наявність на території цієї країни видатних культурно-історичних місць: піраміди Хеопса, інших шедеврів єгипетської цивілізації в Гізі, Синайська гора, древніх монастирів в єгипетській пустелі (становить 95 % території всієї держави) та відносно сприятливих умовах на узбережжі Червоного та Середземного морів.

Найпопулярніші сучасні туристичні центри Єгипту – це столиця Каїр, м. Александрія, Національний парк «Набек», гора Синай, Суецький канал, а також численні курорти, серед яких: Хургада, Шарм-ель-Шейх, Ель-Гуна, Нувейба, Таба, Макаді-Бей, Сома-Бей, Дахаб, Сафага, Ель-Кусейр, Марса-Алам та ін. (табл. 2).

Таблиця 2

Найбільш відвідувані міжнародні туристичні центри Єгипту*

№	Назва центру	Основні туристичні локації	Середньорічна відвідуваність, тис. осіб у рік	Значення, напрям туристичної спеціалізації
1	Каїр	Піраміди Гізи (Хеопса, Хефрена та Мікеріна); сфінкс; Національний музей Єгипетської цивілізації; римська фортеця царя Траяна; навколишні грецькі та коптські монастирі св. Георгія, св. Павла, св. Антонія	750	Міжнародне; культурно-історичний, релігійний, розважальний
2	Гора Сінай	Гора Мойсея (2033 м; 3750 ступенів); монастир св. вм. Катерини; древня монастирська бібліотека Преображенський грецький храм на вершині гори; чернеча косяниця та ін.	670	Міжнародне; культурно-історичний, паломницький, пізнавальний
3	Хургада	Численні курорти і пляжі; коралові острови; дельфінарії; аквапарк; «акваскоп» – підводний човен; «Співаючі фонтани», східне шоу «Тисяча і одна ніч»; дайвинг, джип-сафарі, сафарі на мотоциклах	650	Міжнародне; розважальний, пляжно-рекреаційний, спортивний, пригодницький
4	Шарм-Ель-Шейх	Численні курорти й пляжі; коралові рифи в затоці Шарм-ель-Майя; аквапарк; центр туристичних розваг; підводна інфраструктура для дайвінгу	530	Міжнародне; розважальний, пляжний, спортивний, пригодницький
5	Ель-Гуна	Пансіонати та пляжні готелі; центр розваг; спортивні комплекси; дайвинг	350	Міжнародне; пляжно-спортивний
6	Нувейба	Численні курорти; спортивні й культурні об'єкти; історичний ринок; шопінг-центр	330	Міжнародне; спортивний, пляжно-рекреаційний
7	Таба	Курорти; спортивні заклади; центр розваг; акулариум	220	Міжнародне; Спортивний, пляжно-рекреаційний
8	Макаді-Бей	Численні курорти; спортивні й культурні об'єкти; водні розваги	180	Міжнародне
9	Сома-Бей	Курорти; численні спортивні бази та центри для водних видів спорту; дайвинг- і гольф-клуби, спа-центр із таласотерапією та грязелікуванням	170	Міжнародне; спортивний, пляжний, лікувальний
10	Дахабі	Курорти для відпочинку з дітьми; спорт-клуб; аквапарк; пляжі для дітей з майданчиками; серфінг та ін.	150	Міжнародне; спортивний; пляжно-рекреаційний
11	Сафага	Курорти та пансіонати для лікування опорно-рухового апарату та шкірних захворювань (у т.ч. псоріаз); віндсерфінг; дайвінг	100	Регіональне; лікувальний, спортивний, відпочинковий
12	Ель-Кусейр	Дайвинг-клуб; курорти; спортивні й культурні об'єкти; водні розваги	70	Регіональне; спортивний, пляжний
13	Марса-Алам	Курорти; спортивні клуби для дайвінгу, серфінгу та віндсерфінгу тощо	55	Регіональне; спортивний, пляжний, розважальний
14	Нац. парк Набек	Пустеля Гаркана; спорт-клуб; джип-сафарі; залишки історичних міст; оазис	50	Міжнародне; спортивний, розважальний

* Складено за: [1; 4; 6; 7].

Єгипет є одним із швидкозростаючих світових туристичних центрів із достатнім рівнем міжнародного обслуговування іноземних туристів та відносно доступними цінами на обслуговування, що викликає попит на міжнародному ринку світових туристичних послуг [6]. Проте наявні й певні негативні чинники для розвитку туристичного сектора

країни. Насамперед – це часті й затяжні революційні рухи, загроза тероризму з боку різноманітних екстремістських організацій, насамперед, проісламських («Брати-мусульмани», «Народний опір Гізи», «Вілайат Синай», «Ісламська держава»). Єгипетська революція 2011 р. спричинила численні збройні сутички між різноманітними політичними угрупованнями, напади на іноземних журналістів. Так, у сториці Єгипту під час революційних подій загинули британська журналістка Наташа Сміт та південноафриканський кореспондент Лара Логан [3]. Така складна політична ситуація всередині країни негативно вплинула на іноземні туристичні потоки, які в період т. зв. «арабської весни» 2011–2013 рр. – значно скоротилися (табл. 1). Новий уряд намагався стабілізувати ситуацію в країні, а особливо на курортах Червоного моря. Затяжна серія терористичних атак і погроз, спрямованих на іноземних туристів, які відвідували єгипетські історичні пам'ятки поблизу столиці, а також на курортах узбережжя, призвели до різкого скорочення іноземних потоків у цю державу в короткі строки, що надто негативно відобразилося на економіці держави [1]. Розвиток туризму фактично був паралізованим у багатьох регіонах країни, особливо у Верхньому Єгипті, де відбулись жорсткі атаки з боку проісламських праворадикальних політичних груп [3].

Щодо сучасної політичної ситуації в Єгипті – іноземним туристам категорично не рекомендують здійснювати поїздки й перебувати на півночі та в центральній частині Синайського півострова, а також у пустельних районах на захід від долини ріки Ніл [2]. Їм також рекомендують виявляти підвищену пильність при відвідуванні північного узбережжя Єгипту, столиці Каїру та дельти річки Ніл, туристичних місць у її долині та на узбережжі Червоного моря (в зоні курортів м. Хургади, ель-Гуни, Сафаги, Затоки Макаді та Затоки Сом), а також регіоні південної частини Синайського півострова (курорти м. Шарм-ель-Шейх, Дахаб, Таба), що є загрозовим із позиції особистої безпеки та здоров'я відпочивальників та іноземних подорожуючих [3].

Єгипет хоч і засудив вторгнення Росії в Україну на початку березня, проте продовжує приймати російських туристів в обхід міжнародних санкцій. Влада країни на урядовому рівні намагається максимально посприяти тому, щоб збільшити кількість російських туристів, які приїжджають на відпочинок. З цією метою він спростив візовий режим для росіян і налагодив нові авіасполучення та форми оплати різноманітних послуг під час курортних сезонів із Росією. Наприклад, дав згоду на використання російської банківської карти «Мир» [7]. Це викликало стурбованість серед української громадськості, а дипломатичному та урядовому рівням з боку нашої держави. Українські експерти прогнозують, що така позиція єгипетського керівництва призведе до масових конфліктів серед представників країни-агресора і наших співвітчизників, що цього року вже неодноразово виникали на багатьох курортах Єгипту [7].

Серед інших проблем розвитку туризму в Єгипті це: фінансово-економічна криза та складна політична ситуація в його регіонах, низький рівень розвитку економіки країни, низка екологічних і санітарно-епідеміологічних проблем, включаючи подолання наслідків коронавірусу та інших небезпечних хвороб, а також високий рівень злочинності (табл. 3).

Таблиця 3

Сучасні проблеми розвитку міжнародного туризму в Єгипті*

Проблема	Зміст проблеми	Наслідки	Шляхи вирішення
Революція 2011–2013 рр., наслідки «арабської весни» і затяжна громадянська війна	Ведення бойових дій та військових операцій: революційні протистояння	Небезпека для життя і здоров'я місцевого населення та іноземних туристів; руйнування інфраструктури, видатних пам'яток; відтік іноземних туристів	Нормалізація політичного життя в країні та мирне вирішення усіх політичних питань, гарантування безпеки іноземним туристам
Внутрішній і міжнародний тероризм	Загроза терактів із боку терористичних угруповань	Скоєння терактів в столиці, великих містах, аеропортах країни; захоплення заручників і вимога задоволення політичних вимог, викупів	Припинення терористичної діяльності; підключення сил Інтерполу; посилення контролю безпеки в аеропортах, на вокзалах та інших масових місцях
Фінансово-економічна криза	Високий рівень інфляції, падіння виробництва	Банкрутство багатьох турфірм і закриття туристичних об'єктів; скорочення працівників турфірм і суміжних галузей; низький рівень доходів населення	Нормалізація фінансово-економічної ситуації в державі; налагодження прибуткового функціонування туристичних закладів
Низький рівень соціально-економічного розвитку території	Недостатній рівень розвитку економіки і соціальної сфери	Відсутність необхідної інфраструктури та рівня обслуговування іноземних туристів; мінімальні зарплати у працівників турбізнесу	Підняття рівня соціального захисту місцевого населення та туристичного обслуговування
Злочинність	Високий рівень злочинності у містах і масових місцях	Загроза здоров'ю, життю туристів та їхньому майну	Вживання комплексних заходів протидії злочинам і підвищення показників безпеки перебування іноземців на території країн
Екологічні катастрофи та природні катаклізми; напад акул на відпочивальників	Природні і стихійні лиха, катаклізми, забруднення довкілля; часті напади акул на відпочивальників	Загроза масових отруєнь, втрати здоров'я та життя; небезпека потрапити в епіцентр стихійних лих; небезпека в морі	Дотримання міжнародних стандартів обслуговування туристів; гарантування безпеки їжі та відпочинку
Поширення небезпечних хвороб та епідемій	Поширення тропічної малярії, хвороби Ебола, COVID-19 та інших хвороб	Загроза здоров'ю туристів і небезпека заразитися складними інфекційними хворобами, коронавірусом	Дотримання санітарно-епідеміологічних вимог і санітарних правил перебування на території Єгипту

* Складено за: [1; 2; 3; 5; 6].

Серед основних чинників подальшого розвитку туризму в Єгипті зазначимо його реформування щодо урізноманітнення пакету туристичних послуг при відносно невеликих витратах для споживача. Країна має низку переваг, а саме: вихід відразу до

двох теплих моря – Червоного та Середземного, велика кількість всесвітньо відомих і дуже популярних культурно-історичних пам'яток різних епох, порівняно невисокі ціни на продукти, одяг, сувеніри. Туризм є однією з основних доходних статей економіки Єгипту. Тому ця держава всіляко сприяє розвитку турбізнесу шляхом інтенсифікації курортних комплексів на морських узбережжях, насамперед, у містах Шарм-еш Шейх, Хургада та ін. Уряд створив спеціальну туристичну поліцію «Tourism & Antiquities Police», яка захищати інтереси іноземних туристів і всіляко їм допомагає у вирішенні проблем [5]. Аналізуючи стан розвитку туризму в державі, її влада заявляє про необхідність модернізації цієї галузі економіки відповідно до нових вимог сьогодення та міжнародних стандартів обслуговування на світовому ринку туристичних послуг [6]. Наприклад, з цією метою влада країни запустила нову сертифікацію та стандартизацію готельного та ресторанного господарства у відповідності до нових епідеміологічних вимог і якості обслуговування, включаючи санітарну ситуацію, комфорт та гостинність, оперативність та ефективність роботи персоналу. В Єгипті введено також нові туристичні послуги на різноманітний туристичний продукт за доступними цінами із доставкою в готельні номери. Для реалізації цих планів уряд має намір не лише залучити іноземні інвестиції, а й активно розвивати нові напрями туризму – екологічний та лікувальний. Стратегія розвитку галузі спрямована на підвищення туристичного потенціалу Єгипту, диверсифікацію пакету послуг, активне формування рекреаційних зон, покращення обслуговування, залучення туристів на нові курорти [2]. Єгипет хоче привернути більшу увагу до таких видів туризму, як дайвінг, а також подієвий туризм (організація та проведення семінарів, міжнародних виставок, конференцій).

Отже, Єгипет має значний потенціал для подальшого розвитку сучасного туристичного бізнесу із створенням нового туристичного продукту, який здатний конкурувати на міжнародному туристичному ринку. В його функціонуванні є численні проблеми внутрішньополітичного, фінансово-економічного та санітарно-екологічного характеру, які потрібно вирішити, та контролювати безпекову ситуацію для захисту міжнародних туристів.

Джерела та література

1. Єгипет – міжнародний туризм. URL : <http://www.indexmundi.com/facts/egypt/international-tourism>.
2. Єгипет: як в країні пірамід відновлюють туризм. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3073583-egipet-ak-u-kraini-piramid-vidnovluut-turizm.html>.
3. Єгипетський інформаційний портал. URL : <http://www.eip.gov.eg>.
4. Офіційний сайт міністерства туризму Єгипту. URL : <https://www.mota.gov.eg/>.
5. Подорожі та туризм в Єгипті. URL : <http://www.euromonitor.com/travel-and-tourism-in-egypt/report>.
6. Скільки Єгипет заробляє на туризмі. URL : https://lb.ua/economics/2017/10/18/379581_skolko_egipet_zarabativaet.html.
7. Це чистий бізнес: війна в Україні не зупинила Єгипет від прийому туристів з Росії URL : <https://www.rbc.ua/ukr/travel/eto-chistyy-biznes-voyna-ukraine-ostanovila-1650042881.html>.

С. І. Фіногенова – студентка 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Н. Н. Коцан – доктор географічних наук, професор, завідувачка кафедри міжнародних відносин та регіональних студій Волинського національного університету імені Лесі Українки;
В. Ю. Коцан – кандидат політичних наук

АКТУАЛЬНІ СФЕРИ ТУРИЗМУ В ЄС (НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ)

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин та регіональних студій ВНУ імені Лесі Українки

Розглянуто сучасні та актуальні сфери туризму в ЄС на прикладі Іспанії. З'ясовано вплив пандемії для країн, що мають зосереджену економіку на ринковій капіталізації. Проаналізовано переваги відвідання країни. З'ясовано розподіл туристичної сфери Іспанії.

Ключові слова: туристична сфера, туризм, економіка, вплив пандемії.

Finohenova S. I., Kotsan N. N., Kotsan V. Y. Modern and Current Areas of Tourism in the EU using the Spain as an example. The paper examines modern and current areas of tourism in the EU using Spain as an example. The impact of the pandemic on countries with economies focused on market capitalization is indicated. The advantages of visiting the country are analyzed. The distribution of the tourism sphere in Spain is considered.

Key words: tourist sphere, tourism, economy.

На сучасному рівні інтеграції розвиток туризму та дозвілля є одним із найбільш динамічних процесів, зумовлених глобалізацією. Порядок з традиційними видами туризму розвиваються і нові. Цей процес характерний як для Іспанії, так і для інших держав з розвинутою туристичною сферою. З огляду на це *метою* даної роботи є узагальнення рівня розвитку сучасних видів туризму та виокремлення актуальних і перспективних форм туристичної діяльності.

Зазначимо, що зміцнення туризму має базуватися на розширенні можливостей управління регіональними інвестиційними процесами у цій сфері та інтеграції ефективного державного економічного контролю з ринковим саморегулюванням [1].

З поширенням пандемії COVID-19 світові економіки зазнали величезних втрат, і це особливо актуально для країн, в яких економіка була зосереджена на ринковій капіталізації. Згідно з дослідженням, ринковий капітал, який є частиною інтелектуального капіталу, демонструє свій потенціал, надаючи привабливі та конкурентоспроможні рішення для задоволення потенціалу країни та потреб її міжнародних споживачів. Світова туристична індустрія, одна з опор ринкової капіталізації, сьогодні стикається з безпрецедентною кризою [2]. Розглянемо це на прикладі Іспанії, однією з головних галузей економіки якої є туристична сфера. У країні розвинуті такі види туризму:

– культурний туризм. Вважають одним із головних. До належить той, що орієнтований на «відкриття» історії, пам'яток, археологічних розкопок та музеїв. В Іспанії є багато регіонів зі своєю історією, музеями: Гуггенхайм у Більбао, музей Прадо в Мадриді, Хіральда в Севільї, Альгамбра в Гранаді, Саграда Сімейства в Барселоні, собор Сантьяго-де-Компостела, Алькасар у Толедо, Сеговія або Римський театр Меріди;

– пляжний туризм. Значна частина туризму в Іспанії орієнтована на узбережжя країни. Поблизу Середземного моря знаходяться такі райони, як Валенсія, Каталонія і Балеарські острови з туристичними центрами – Майорка або Ібіца, а також Канарські острови, де цілий рік чудовий клімат;

– гастрономічний туризм. Іспанія є одним із місць з найкращою гастрономією в Європі, тому цей вид туризму є ще однією з її визначних пам'яток країни. На півночі готують чудові страви з риби та морепродуктів;

– винний туризм. Дегустацією вина проводять у багатьох регіонах Іспанії: Ла-Ріоха, Каталонія, Галісія, Андалусія;

– екологічний туризм. Порівняно новий вид туризму. Він розроблений для підвищення обізнаності людей про екологічний спосіб життя;

– пригодницький туризм. Орієнтований на тих людей, які дуже активні та люблять усі види спорту. У таких місцях, як північне узбережжя Кантабрійського моря або узбережжя Андалузії, є ідеальні пляжі для серфінгу або кайтсерфінгу. В Іспанії також є багато районів, де можна зайнятися спортом, як-от піші прогулянки в природних місцях, від Галіції до Астурії чи Каталонії [3].

Дві переваги Іспанії для залучення іноземних відвідувачів – це теплий клімат протягом значної частини року практично на всій території країни, особливо в найбільш туристичних районах; і багата гастрономія. Гастрономія – це важливий фактор, оскільки іспанська кухня є однією з найбільш цінних у світі. Це пов'язано з різноманітністю продуктів і тим, що в ній представлені сезонні, якісні продукти та компоненти за відносно недорогими цінами.

Основна причина, чому більше туристів віддають перевагу відвідуванню Іспанії, аніж таких країн як, наприклад, Туніс, Алжир чи Марокко, полягає в тому, що існує потужна інфраструктура: якісні готельні послуги, хороше автомобільне сполучення, постійне повітряне сполучення та наявність міжнародних аеропортів – в Мадриді, Барселоні, Пальма-де-Майорці та інших містах [4].

Таким чином, Іспанія є однією із найсучасніших та найгарніших країн, туризм якої є насиченим та представленим такими видами: культурний, пляжний, гастрономічний, винний, екологічний та пригодницький. Не зважаючи на вплив пандемії, туризм Іспанії пережив кризовий період та відновлюється надшвидкими темпами.

Джерела та література

1. Прокопенко В. С. Участь України в європейських інтеграційних процесах: тенденції та перспективи розвитку в сфері туризму. «Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків. 2020. С. 9–11.

2. Троян М. Ю., Школа В. Ю., Домашенко М. Д., Макаренко Т. М. Вплив COVID-19 на ринковий капітал на прикладі туристичної галузі: досвід ЄС та інших країн світу. Вісник Сумського державного університету. № 1. 2021. С. 111–121.

3. Garcia Susana. Types of tourism in Spain. URL : <https://www.actualidadviajes.com/en/types-of-tourism-in-Spain/>.

4. Spain: The Second Most Visited Country in the World. 2021. URL: <https://www.luxurytravelmagazine.com/news-articles/spain-the-second-most-visited-country-in-the-world>.

МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ ТА МІЖНАРОДНІ КОМУНІКАЦІЇ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

В. І. Терещук – доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародної журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ МЕДІА-ПРОСТОРУ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародної
журналістики Київського університету імені
Бориса Грінченка*

Розглянуто соціально-економічні та дотичні до них політичні та культурні виміри становлення медійного простору субсахарського регіону Африки. Звернута увага на трансформації, що медіа-простір регіону зазнав в останні десятиліття під впливом диджиталізації та лібералізації.

Ключові слова: мас-медіа, субсахарська Африка, диджиталізація.

Tereshchuk V. I. Socio-economic aspects of sub-Saharan Africa media space formation. In the paper the socio-economic and related political and cultural dimensions of the formation of the media space of the sub-Saharan region of Africa are considered. Emphasis is placed on the transformations that the region's media space has undergone in recent decades under the influence of digitalization and liberalization of the media sphere.

Key words: mass media, sub-Saharan Africa, digitalization.

Формування медіа-простору Північної Африки відбувалося за логікою розвитку арабського регіону в цілому. Культурна спільність, обумовлена насамперед релігійним та мовним чинниками, уможливила формування Пакс Арабіка, що відобразилося і в становленні інтегрального арабського медіа-простору (і навіть можна говорити про наявність арабської регіональної медіа-системи), що характеризується, зокрема, функціонуванням панрегіональних мас-медіа, та діяльністю спеціалізованих організацій (як-от Союз мовлення арабських держав, Арабська організація супутникового зв'язку, Федерація арабських журналістів та ін.). І попри суттєві політичні розбіжності між країнами арабського світу, у соціально-культурному вимірі відчуття приналежності до «умми» відіграє надзвичайно важливу роль і дозволяє припустити, що для пересічного мешканця Алжиру події на Близькому Сході матимуть більше значення, аніж, скажімо, в Намібії.

Натомість формування медіа-простору субсахарського регіону Африки детерміновано, насамперед, драматично високим рівнем культурної (не в останню чергу – мовної) строкатості, що унеможливлювало створення панрегіональної медіа-системи з усіма її атрибутами.

Загалом, особливості функціонування ЗМІ на африканському континенті визначає цілий комплекс чинників соціально-економічного, політичного й культурного характеру. Частина з них є специфічними для цього регіону, а частина – спадком періоду колоніалізму.

Соціально-економічні фактори підсумував Т. Купе. По-перше, це те що більшість африканського населення мешкає у сільській місцевості, рівень проникнення засобів масової інформації в яку є вкрай низьким; по-друге, це високий рівень неписьменності та бідності, що обмежує коло споживачів преси; по-третє, загальна економічна ситуація, за

якої ЗМІ не мають достатнього фінансування для здійснення повноцінної діяльності, відсутня інфраструктура для поширення преси (відсутність доріг), радіо та телебачення (електроенергія, обладнання); по-четверте, африканські ЗМІ більше орієнтовані на розважання, аніж на інформування чи навчання населення як підвищувати рівень життя, що знову ж таки пов'язане з політичними причинами [6, с. 391–392]. Автор також виокремив ключові політичні фактори, які, вочевидь, мають виразний соціально-економічний вимір. Так, у деяких країнах, наприклад, Кенії, колоніальні засоби масової інформації продовжували існувати після незалежності, але тепер вони відображали інтереси африканської еліти, яка входила в комерційний сектор та накопичувала багатство завдяки наявності політичної влади. У Танзанії та Замбії, преса була націоналізована і перетворилась у рупор уряду та єдиної правлячої партії. Існування приватної преси не допускалося. В центрі уваги успадкованих колоніальних мас-медіа лишалися еліти, а їхнє охоплення та розповсюдження було орієнтоване на міста [6, с. 391]. Цікавий соціокультурний вимір ролі мас-медіа в африканських спільнотах виокремив У. Ківікуру. Він зауважив, що роль ЗМІ є не настільки глибоко укоріненою в соціальному житті Африки, як у Європі [5, с. 375]. Причини цього, ймовірно, в тому, що концепція засобів масової інформації була «імпортована» в африканський регіон у колоніальний період.

Суттєві зміни у медійному просторі регіону відбулися у 1990 рр. і пов'язані як з процесами демократизації, так і з появою нових ІКТ. Дослідниці С. Капітант та М.-С. Фрер, узагальнюючи зміни у медіа-просторі в країнах Африки на південь від Сахари, зазначали, що ситуація упродовж останніх двадцяти років характерна лібералізація медіа-ландшафту, спочатку спонтанно, а потім більш контрольовано; проривом, обумовленим появою цифрових інструментів. У цей період відбувся транзит континенту із ситуації дефіциту, коли кожна країна мала зазедве декілька пресових ЗМІ, що були пов'язані з урядом або єдиною правлячою партією, а також одну національну телерадіокомпанію, – до вражаючого розмаїття мас-медіа, що конкурують за внутрішній ринок і, у випадку Східної Африки, виходять за межі своїх кордонів. Медіа-контент еволюціонував від культу особи та державної пропаганди до різноманітних критичних, різноманітних та політично активних дискурсів, що відображають популярні проблеми чи захищають інтереси окремих груп, і зосереджені на повідомленні фактів, а іноді навіть на спробах журналістських розслідувань. Наявність міжнародних радіостанцій на частотах FM у африканських містах, доступ до іноземних телевізійних станцій через супутник і кабельні мережі, а також тисяч іноземних ЗМІ та інших джерел через Інтернет ще більше помножили можливості для впливу різноманітних та плюралістичних джерел інформації [4]. Відчутні зміни в африканському медіа-ландшафті були констатовані ЮНЕСКО. Так, у присвяченому Африці регіональному огляді «Світові тенденції у сфері свободи слова та розвитку ЗМІ» (2014 р.) зазначено, що із 1990 рр. у більшості країн континенту розпочалося процвітання приватних газет, а зростаюча дерегуляція сектора мовлення уможливила розквіт приватних та громадських радіо- та телевізійних станцій [8, с. 7].

Процеси диджиталізації, пов'язані, як і в інших регіонах світу, насамперед із розвитком мережі Інтернет, інтенсифікували й розвиток африканських агентств новин. Якщо спроба створити під егідою Організації Африканської єдності Панафриканське агентство новин була малоефективною (власне, лише сам процес утворення агентства тривав із 1963 до 1983 рр.), то у 1990–2000 рр. як внаслідок процесів демократизації та комерціалізації, що лібералізували медійний ринок, так і появи Інтернету, який значно зменшив залежність африканських ЗМІ від доступу до необхідної інфраструктури (телефонних ліній, телевізійних супутників тощо), відкрилися нові можливості для діяльності національних мас-медіа та з'явилися приватні панафриканські агентства новин. Так, у 2000 р. виникла медіакомпанія AllAfrica Global Media, одним із напрямів діяльності якої є агрегація, продукування й поширення новин про Африку – AllAfrica збирає новини із більше ста ЗМІ по всьому континенту і поширює їх для африканської та глобальної аудиторії [3]. У 2015 р. виникло приватне Африканське агентство новин

(African News Agency, ANA). Створене замість ліквідованого Південно-африканського агентства новин SAPA, воно мало на меті вийти за територіальні межі країни і охопити весь континент. ANA позиціонує себе як найбільшу в Африці компанію із синдикації новин і контенту [1].

Особливу роль африканські мас-медіа відіграють у процесах модернізації і демократизації суспільств. Як зазначив Е. Чіндже, виконавчий директор панафриканської організації African Media Initiative, «ЗМІ відіграють важливу роль у розбудові інформованого суспільства. Громадянам потрібна достовірна інформація від засобів масової інформації, які можуть вміло модерувати дебати та ініціювати змістовні дискусії, здатні призвести до перетворення Африки» [7].

Автор не підтримує точку зору, що відчутні культурні розбіжності унеможливають створення єдиного соціокультурного простору, хоча б і на основі штучної ідеології щодо «африканської єдності» – за умови, що вона не буде лише абстрактним конструктом, ця ідея матиме свій розвиток. Прикладом може бути Європа, в якій, попри відчутні соціокультурні, політичні та економічні відмінності між країнами (пригадаємо дві провальні спроби створити у 1980 рр. панєвропейський телеканал [1, с. 79–81]), ідея європейської інтеграції все ж набула належного рівня популярності серед пересічних громадян. І національні та, насамперед, панрегіональні ЗМІ Африки можуть і повинні відігравати провідну роль у формуванні й адвокації такого ж дискурсу в африканському регіоні – принаймні, в його субсахарській частині.

Джерела та література

1. Терещук В. І. Політичні проблеми розвитку глобальної медійної системи в постбіполярний період : монографія. К.: Таксон, 2019. 350 с.
2. About African News Agency. URL : <https://www.africannewsagency.com/about-us/>.
3. AllAfrica. URL: <http://allafrica.com/>.
4. Capitant S., Frère M.-S. Africa's Media Landscapes: A Thematic Introduction // Afrique contemporaine. 2011. Vol. 240, Issue 4. URL : https://www.cairn-int.info/article-E_AFCO_240_0025--africa-s-media-landscapes.htm.
5. Kivikuru U. New forms of cultural identity in an African Society // Innovation: The European Journal of Social Science Research. 1995. Vol. 8, № 4. P. 371–389.
6. Kupe T. New forms of cultural identity in an African society: Comment to the paper by Ullamaija Kivikuru // Innovation: The European Journal of Social Science Research. 1995. Vol. 8. № 4. P. 391–398.
7. Musau Z. A new era for African media // Africa Renewal. 2016, August – November. URL : <https://www.un.org/africarenewal/magazine/august-2016/new-era-african-media>.
8. World Trends in Freedom of Expression and Media Development: Regional overview of Africa. Paris: UNESCO, 2014. 33 p.

Р. О. Кулинич – професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри математики, статистики та інформаційних технологій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;
У. В. Недзельська – студентка 4 курсу факультету управління та економіки ХУУП імені Леоніда Юзькова

БОРОТЬБА З ДЕЗІНФОРМАЦІЄЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Роботу виконано на кафедрі математики, статистики та інформаційних технологій ХУУП імені Леоніда Юзькова

Розглянуто особливості дезінформації російської федерації щодо України. Охарактеризовано основні дезінформаційні наративи росії та положення українського законодавства у цій сфері. Проаналізовано думки громадян стосовно їхнього орієнтування в інформаційному потоці та відповідальності за боротьбу з фейками. Запропоновано шляхи боротьби з дезінформацією.

Ключові слова: дезінформація, фейки, медіаграмотність.

Kulynych R. O., Nedzelska U. V. Fighting disinformation during war. The peculiarities of disinformation of the russian federation in relation to Ukraine are considered. The main disinformation narratives of russia and provisions of Ukrainian legislation in this area are characterized. The opinions of citizens regarding their orientation in the information flow and responsibility for the fight against fakes were analyzed. Ways of combating disinformation are proposed.

Key words: disinformation, fakes, media literacy.

Актуальність дослідження. Питання дезінформації та боротьби з нею особливо загострилося в Україні останнім часом. Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. змусило українців боротися з агресором не лише на військовому фронті. Інформаційна війна росії проти України посилила важливість розуміння сутності дезінформації, її деструктивного впливу на свідомість населення. Висока ефективність та незначні затрати зробили дезінформацію інформаційною зброєю, яка чинить сильний тиск на суспільну свідомість. Тож, особливо актуальним стає боротьба з недостовірною інформацією, маніпулюванням фактами та іншими небезпечними для інформаційної безпеки країни чинниками.

Мета роботи – дослідження боротьби з дезінформацією під час війни.

Результати дослідження. Насамперед хочемо виділити основні дезінформаційні наративи росії по відношенню до України. Узагальнена інформація про це була представлена у Звіті Постійної міжнародної місії медіа-моніторингу щодо дезінформації відносно України та української діаспори за період з 24 серпня 2021 р. до 24 лютого 2022 р., презентація відбулася 22 серпня 2022 р. у прес-центрі Українського кризового медіа-центру (УКМЦ). Було виокремлено п'ять дезінформаційних метанаративів [3]:

1. «Україна є недодержавою» – дезінформаційний метанаратив російської пропаганди, направлений на те, щоб заперечити існування українського народу як окремішнього від російського і дискредитувати українську державність.

2. «Українська влада є неонацистською, нелегітимною та дискредитованою» – дезінформаційний метанаратив, направлений на дискредитацію української влади та розкол в українському суспільстві.

3. «Захід експлуатує Україну та є деструктивним для світового порядку» – дезінформаційний метанаратив російської пропаганди, направлений на те, щоб представити Захід на чолі зі США як експлуататора України в своїх геополітичних інтересах та загрозу світовому порядку, а також – на формування в українському суспільстві недовіри до Заходу.

4. «Російська національна меншина є об'єктом утисків в Україні» – дезінформаційний метанаратив, направлений на формування переконань про незаконне і насильницьке витіснення «всього російського» в Україні: мови, церкви, історії та культури, російської меншини, «проросійських ЗМІ» та політиків.

5. «Існує зовнішня загроза для Росії» – дезінформаційний метанаратив російської пропаганди, направлений на залякування НАТО/США та України війною, представлення їх агресорами, які планують військовим шляхом повернути окуповані Росією території України, а також на виправдання необхідності вирішення Росією «українського питання» та конфлікту на Донбасі військовим шляхом.

Таким чином, росія намагалася побудувати інформаційне підґрунтя перед повномасштабним вторгненням, зруйнувати довіру до влади, держав-членів ЄС і НАТО – все це мало посприяти їм захопити Україну, країну, яка не лише встояла, а й дає гідну відсіч та впевнено йде до перемоги.

Такий великий потік дезінформації вказує на потребу у потужній боротьбі з нею та якомога більшу ліквідацію її впливу на свідомість українців. На законодавчому рівні дезінформація як загроза інформаційній безпеці закріплена у Стратегії інформаційної безпеки [5]. У ній йдеться про те, що дезінформаційні кампанії для маніпулювання свідомістю окремих людей та груп населення стали повсякденною практикою, яка загрожує демократичному розвитку держав та міжнародній стабільності. Поширення дезінформації як ззовні, так і всередині України застосовуються державою-агресором з метою підризу стійкості суспільства та інформаційної дестабілізації держави. Водночас ефективна система реагування на такі виклики в Україні досі не створена, не забезпечено функціонування розвиненої національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливість належним чином протидіяти інформаційній агресії з метою захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів України. Також Стратегія визначає однією із стратегічних цілей протидію дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини.

З метою визначення думок населення щодо дезінформації варто навести результати дослідження «Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни», яке проводилося у липні 2022 р. (рис. 1) [1].

Рис. 1. Результати опитування респондентів щодо орієнтування в інформаційному потоці. Побудовано авторами за: [1].

Як видно з рис.1, багато українців в досить скептично оцінюють своє орієнтування в інформаційному полі. Так, 40% стверджують, що через велику кількість джерел їм важко визначити, де саме правда (при цьому 52% упевнені, що можуть визначити одне чи декілька правдивих джерел). Більш ніж половина (56%) покладають на державу відповідальність за боротьбу з фейками та дезінформацією (на самих громадян – 35%).

Під час війни інформаційний простір змінюється досить швидко, і орієнтуватися в ньому здебільшого нелегко. Зважаючи на велику потребу у боротьбі з дезінформацією в Україні було створено Центр стратегічних комунікацій та Центр протидії дезінформації. До прикладу, Центр протидії дезінформації регулярно публікує статті на теми, що набрали розголосу та потребують компетентного пояснення, аби населення країни не потрапило на хвилю маніпуляцій, підміни фактів, навмисного введення в оману. Також Центр інформує про інформаційні атаки РФ та спростовує поширену дезінформацію. Центр закликає не піддаватись паніці, слухати поради державних органів та довіряти інформації лише з перевірених джерел. Окрім цього, внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну було припинено трансляцію російських ЗМІ в Україні та обмежено доступ до російських сайтів.

Для того, аби вплив дезінформації на свідомість українців не мав позитивних для країни-агресора наслідків, існують деякі методи та способи протидії. Поруч з цим, державні службовці наголошують на важливості медіаграмотності як ефективному інструменті боротьби з дезінформаційними повідомленнями.

Чи потрібно впроваджувати медіаграмотність в умовах реальної війни та чому її можна вважати одним із елементів стратегії національної безпеки – про це говорили експерти й експертки під час конференції «Медіаграмотність під час війни: нові виклики та трансформації» 29 червня 2022 р. [4]. Так, за словами міністра культури та інформаційної політики О. Ткаченка, велика війна показала, що якби рівень медіаграмотності в суспільстві був вищим, в Україні зараз можна було б витратити менше сил та часу на спростування російських фейків та маніпуляцій. «Ця війна демонструє те, що медіаграмотність має стати обов'язковим елементом нашого повсякденного життя, не тільки в школах та університетах, а й в усіх інших сферах». Такої ж думки й радниця з питань комунікацій голови Офісу президента України Д.Зарівна, на думку якої війна ще сильніше загострила потребу в медіаграмотності. «Стало зрозумілим, що медіабезпека – це частина м'якого контуру безпеки загалом, і є не менш важливою структурою, ніж, наприклад, кіберзахист. Цьому треба приділяти уваги більше, ніж раніше, – вважає вона. – Медіаграмотність у сукупності з критичним мисленням мають бути окремими

дисциплінами у школах. Треба думати про те, як інтегрувати в освітні системи комплекс знань із цього приводу».

Ми погоджуємось з ідеєю про важливість медіаграмотності, адже саме вона дає необхідний обсяг знань, навичок, які дозволяють аналізувати та критично оцінювати інформацію. Більше того, громадяни зможуть краще розуміти вплив медіа на суспільство, таких людей складніше ввести в оману, адже вони перевіряють інформації на її достовірність. Загалом, медіаграмотність дійсно може стати хорошим способом протидії дезінформації.

С. Драбюк виділяє основні проблеми, які слід вирішити для ефективної боротьби з дезінформацією [2, с. 155–156]:

1. Потрібно не дозволяти пропаганду, посиляючись на лібералізм та плюралізм думок. Не слід плутати протидію дезінформації з цензурою, яка заборонена у більшості демократичних країн. У суспільстві можуть існувати різні погляди, але не може бути двох різних правд. Якщо інформація спотворює ту чи іншу подію чи факт, джерело яке поширює подібні новини повинне бути виявлене. Якщо воно поширює фейкові новини систематично і цілеспрямовано, воно має бути заборонене.

2. Ми можемо спостерігати як соцмережі блокують кадри, що висвітлюють жертв війни через «їх надмірну жорстокість». Так, жорстокість надмірна, але їй можна було б запобігти, якби не допускалось поширення пропаганди. Виглядає абсурдно, коли блокуються реальні докази вчинених злочинів, натомість продовжується поширення дезінформації із закликами до насильства, порушення міжнародного правопорядку і цинічної зневаги до людства і моральності.

3. Кожній державі варто звертати увагу на випадки, коли в її інформаційному просторі зростає питома вага ЗМІ іншої держави. Мається на увазі, коли суспільство черпає певний, доволі значний, відсоток інформації саме з джерел інформації, які належать конкретній країні. Це є приводом до для занепокоєння і вжиття заходів для встановлення балансу між національними та іноземними (незалежними) джерелами інформації.

Додамо, що важливим також залишається питання врегулювання протидії дезінформації на законодавчому рівні. Вважаємо, варто прийняти закон про дезінформацію, який би чітко закріпив її визначення, суб'єктів протидії, методи боротьби тощо. Актуальним є й підвищення медіаграмотності населення. Щоб не потрапити на гачок дезінформації кожному з нас потрібно перевіряти інформацію в інших джерелах, довіряти інформації лише з офіційних джерел, розвивати критичне мислення, не брати до уваги і не поширювати сумнівну інформацію. Прості правила допоможуть споживати інформацію розумно й без шкоди собі та країні в цілому.

Висновки. Дезінформація – один з інструментів війни росії проти України, використання якого відбувалося протягом багатьох років та мало закласти фундамент для подальшого повномасштабного вторгнення в нашу державу. Зважаючи на негативні наслідки дезінформації, потрібно шукати ефективні способи боротьби з нею. Як показують результати досліджень, більшість українців покладає на державну відповідальність за боротьбу з дезінформацією. Але варто розуміти, що без спільних зусиль, мало що вийде. Держава створила відповідні структури до сфери відповідальності яких віднесена боротьба з дезінформацією, регулярно інформує про поширення неправдивої інформації та спростовує її, закликає українців бути відповідальними. Тому кожному потрібно дотримуватися базових правил поведінки в інформаційному просторі, аби не потрапити під вплив дезінформаційних повідомлень. Поєднання всіх основних методів протидії дезінформації зробить нашу країну стійкою та зменшить деструктивний вплив на свідомість українців.

Джерела та література

1. Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни. Київський міжнародний інститут соціології. URL : <https://cutt.ly/mB5z1fZ>.
2. Драбук С. С. Пропаганда та її види. Шляхи протидії пропаганді. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Ужгород. 2022. С. 153-157.
3. Звіт Постійної міжнародної місії медіа-моніторингу щодо дезінформації відносно України та української діаспори. УКМЦ. URL : <https://uacrisis.org/uk/zvit-postiynoyi-mizhnarodnoyi-misiyi-media-monitoryngu-shhodo-dezinformatsiyi-vidnosno-ukrayiny-ta-ukrayinskoyi-diaspory>.
4. Медіаграмотність є однією з основ демократії. Detector.media. URL : <https://ms.detector.media/trendi/post/29780/2022-07-04-mediagramotnist-ie-odniieyu-z-osnov-demokratii/>.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.

С. О. Байрак – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та публічного управління Волинського національного університету імені Лесі Українки

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

*Роботу виконано на кафедрі
політології та публічного управління
ВНУ імені Лесі Українки*

З'ясовано зміст і способи формування іміджу. Сформульовано методологічні засади побудови іміджу у публічній сфері. Визначено основні технології і техніки формування позитивного іміджу посадових осіб органів публічної влади.

Ключові слова: імідж, імідж посадової особи, органи публічної влади, технології формування іміджу.

Bayrak S. O. Technologies of image formation of officials of public authorities. The essence and methods of image formation are clarified. The methodological principles of building an image in the public sphere are formulated. The main technologies and techniques of forming a positive image of officials of public authorities are defined.

Key words: image, image of an official, public authorities, technologies of image formation.

Одним з найбільш слабких місць у публічному управлінні сучасної України є забезпечення ефективності застосування інноваційних технологій управління у владній вертикалі «держава – регіон – територіальна громада», що пов'язані з переходом від командно-адміністративної до демократичної, соціально орієнтованої, ринкової управлінської практики спрямованої на реалізацію потреб населення. Нестабільність сучасного становища України у світі посилюється через панування застарілих методів управління, низький рівень виконавчої дисципліни як у системі державного управління,

так і в суспільному виробництві, чому значною мірою сприяє відсутність належної політичної, правової та громадської культури.

Тому особливий інтерес в теорії і практиці публічного управління становлять технології позитивного та достовірного відображення результатів управлінських дій посадових осіб органів публічної влади, які викликають довіру населення. Загальними рисами таких технологій, на наш погляд, є зміна орієнтирів: від однобічного функціонального бюрократично-формального підходу – до комплексного процесного; від роботи окремих розрізнених груп, що конкурують між собою в кланово-номенклатурній опозиції «свій – чужий», до групової роботи на основі комунікативного менеджменту; від прийняття рішення за «найкращими намірами», прикриваючись пошуком глибинних причин вирішення найгостріших проблем – до реалізації оптимального варіанту досягнення бажаного майбутнього; від влади над людьми – до мандату влади, отриманого від людей. Саме в такому сенсі інноваційними технологіями варто вважати ті, застосування яких приводить до позитивних зрушень, очевидного успіху і, як наслідок, до стабільного позитивного сприйняття місцевої влади населенням, відходу від усталеної практики командно-адміністративної системи – до ефективної демократичної моделі управління [4, с. 340].

Виступаючи, передусім, як зовнішній образ у найзагальнішому вираженні імідж постає саме стереотипованим образом конкретного об'єкта, що існує в масовій суспільній свідомості. Характерними ознаками його є певна «спрощеність» порівняно з об'єктом, публічним виразом якого він є, для полегшення сприйняття; «символічність», тобто презентація за допомогою того чи іншого набору до певної міри ідеалізованих символів об'єкта шляхом перебільшення вигідних рис і доповнення тими якостями, що є очікуваними в очах громадської думки. Невідповідність іміджу об'єкта спонукає його творців адаптувати, робити його рухливим, здатним пристосовуватися до динамічної ситуації. Імідж орієнтується на реальність і бажаність сприйняття аудиторією. Це поняття може стосуватися як окремої людини, так і конкретної організації, установи, органу влади, товару тощо. При цьому виділяють низку типів іміджу [5, с. 191–194].

Імідж формується стихійно та цілеспрямовано. Стихійний імідж формується під впливом певних стереотипів мислення. Його особливість – розтягування в часі на досить тривалий період. Тому він доволі стійкий, базується не лише на асоціаціях заново створеного образу з існуючими традиціями, а й сам поступово стає традицією. У творенні таких іміджів зазвичай активну беруть майстри слова, сцени, засобів масової інформації. Досить посадовцю необачно вимовити невдало сформульовану фразу, як вона завдяки багаторазовим повторенням, приліплюється до його образу у масовій свідомості. Цілеспрямований імідж, навпаки, активно втілюють за допомогою різного інструментарію та прийомів. Таке втілення може відбуватися в максимально короткі (до кількох місяців) строки. Проте так само швидко, як і створюється, він може «вивітритися» із суспільної пам'яті. Тому він потребує постійної актуалізації доти, доки це необхідно носію іміджу, або поки він поступово не перетвориться на традицію і не стане в ряд стихійного образу.

Виступаючи як витворений, штучний образ, імідж має певні ознаки, які йому здебільшого цілеспрямовано надаються. Для того щоб бути сприйнятим, він має відповідати певним конкретним потребам. Для ефективності іміджу вкрай необхідно, щоб він створювався на основі усвідомлення реальної здатності суспільної свідомості його сприйняти. Як правило, він має бути орієнтованим на досягнення певних конкретних цілей, вирішення тих завдань, які є актуальними на даний конкретний момент або на ближчу перспективу. При зміні завдань набуває змін й імідж, який або конкретизується, або модифікується. Звідси одна із традиційних вимог до іміджу – він має бути не статичним, а рухливим і набувати динамічних змін залежно від змін суспільного середовища.

Визначивши завдання стосовно створення іміджу, легше визначати й ті ознаки, характеристики якого суб'єкта (політичного лідера, партії, руху, органу державної влади, державного службовця, органу та посадової особи місцевого самоврядування тощо) слід

надати йому, щоб досягнути ефективного впливу, тобто запрограмувати політичний імідж на позитивний результат.

Отже, можна зробити висновок, що важливими методологічними засадами побудови іміджу є визначення основних потреб аудиторії, а в разі необхідності – навіть окремих її сегментів у вигляді загальнолюдських, суспільних інтересів, потреб та уявлень окремих соціальних груп. Для прикладу спеціально виділяють молодіжну аудиторію, найманих робітників, підприємців, жіноцтво тощо. Саме на цій основі і вибудовується «каркас» іміджу у сприйнятті лідера спеціалізованими аудиторіями та вибудовується його загальний образ. Далі цей каркас доповнюється необхідними характеристиками в бажаному політичному образі з урахуванням потреб чи бажань, що домінують у масовій суспільній свідомості та виходячи із можливостей суб'єкта політики (у нашому випадку державного службовця та посадової особи місцевого самоврядування), їх демонструвати «природно».

Наступним кроком є перекладання основних характеристик іміджу на різні канали комунікації у зрозумілих, доступних для масової аудиторії формах, а саме: на мову вербальної комунікації (програми, виступи, гасла), візуальної комунікації (плакати, листівки), ситуативних дій (реалізація конкретних дій чи акцій за участю носія іміджу) тощо. Нарешті, дуже важливим для формування позитивного іміджу посадової особи місцевого органу влади є забезпечення вільного доступу до інформаційних ресурсів державної влади (за винятком тих, що становлять державну таємницю) [4, с. 342].

Важливими складовими позитивного іміджу керівника органу публічної влади є забезпечення відкритої альтернативності стосовно вибору оптимальних варіантів реалізації державної політики в різних напрямках; наявність у системі органів державної влади та місцевого самоврядування механізмів постійного, обов'язкового і широкого інформування громадян про свою діяльність; функціонування незалежних, демократичних засобів масової інформації і комунікації.

Формування позитивного образу влади завжди було не тільки актуальним, але й надзвичайно складним завданням. Українське суспільство опинилося сьогодні у стані низького рівня взаєморозуміння та конструктивної взаємодії між органами публічного управління. Можна навіть констатувати недосконалість, а подекуди й відсутність виваженої, спрямованої на перспективу програми діяльності владних структур України у налагодженні конструктивних зв'язків із громадськістю, формуванні позитивного іміджу влади і її представників.

Процес формування позитивного іміджу органів публічного управління має здійснюватися поступово, цілеспрямовано, постійно.

Позитивних характеристик іміджу органів влади може надати їх «презентація» суспільству як компетентних структур, укомплектованих професіоналами, фахівцями, інноваційно мислячими, такими, які мають досвід практичної ефективної діяльності у сферах, пов'язаних або близьких до того чи іншого державного органу (до речі, у західних демократіях є такі показники, як «професійний парламент», «команда професіоналів»).

Влада та її установи для «сприйняття» суспільством мають бути представлені як органи відкриті, прозорі, доступні для діалогу, дискусій, пропозицій, співпраці. Їх діяльність має носити публічний характер через підзвітність перед населенням, інформування про плани, перспективи діяльності, прийняті рішення, їх мотиваційні підстави, шляхи і засоби досягнення поставлених цілей.

З точки зору відносин з громадянами органи публічної влади та їх посадові особи мають демонструвати доступність, уникати бюрократичних методів роботи, показуючи натомість демократичний стиль діяльності. Для цього організують дні «відкритих дверей», виїзні засідання в організаціях і установах, «гарячі лінії», «телефони довіри» і «швидкого реагування». Кожна публічна установа, яка поважає думки громадян, має систему зворотного зв'язку з населенням, реагує на зміни у громадській думці й прогнозує розвиток подій.

Імідж посадових осіб органів публічної влади складається в громадській думці не в

останню чергу через їх персоніфікацію, тобто імідж посад. Важливою умовою симпатії і довіри з боку громадян до представників органів публічної влади є їх відповідна взаємодентифікація, наявність у представників влади, окрім професійних, організаційних навичок, уміння спілкуватися, здатності відчувати й розуміти людей.

Російська дослідниця В. Смолякова виділила три основні моменти, які потрібно врахувати при формуванні іміджу посадової особи:

а) усунення ефекту песимізму, оскільки у суспільній свідомості песиміст звинувачує у своїх проблемах інших, а оптиміст намагається сам знайти шляхи виходу з критичної ситуації;

б) врахування ефекту «бумеранга», коли висловлені звинувачення повертаються до того, хто їх виголосив, за умови що вони будуть спростовані; кращим варіантом є конструктивна критика, яка також демонструє рівень особистої компетентності;

в) використовувати ефект «розслаблення» аудиторії за допомогою жартів або комічних прикладів, водночас тримаючи її під контролем [7, с. 109].

Українська дослідниця І. Колосовська, для формування позитивного іміджу посадової особи органу публічної влади, пропонує реалізувати такі кроки:

– замінити малоефективні форми роботи із громадянами (зустрічі з громадськістю і журналістами на прес-конференціях, публікації інтерв'ю та доповіді у пресі) на більш ефективні: проведення «гарячих ліній» на радіо та пресі, організація зустрічей із громадянами за місцем проживання чи роботи;

– створити спеціальні структури з надання інформаційних та консультаційних послуг населенню;

– визначити більш чіткі правила і процедури взаємодії владних структур усіх рівнів із ЗМІ;

– створити державну систему зв'язків із громадськістю тощо [3, с. 11].

Належну увагу потрібно приділити і дослідженням зарубіжних дослідників. Зокрема С. Олівер та Ф. Сайтел у своїх дослідженнях дійшли висновку, що імідж державної влади формується шляхом: практичних дій (прийнятих рішень) (10%), усних заяв (40%) чуток (20%), стереотипного сприйняття (10%), репутації (20%) [8, с. 345]. Виходячи із цього, доцільно застосовувати технології іміджмейкерства, які спрямовані на те щоб:

- формувати установки на досягнення довіри;

- залучати та утримувати увагу громадськості;

- розвивати комунікативні здібності управлінця, аби йому вдалося завоювати аудиторію;

- застосовувати психологічні методики само презентації [6, с. 61].

Щодо конкретних технологій, то найбільш ґрунтовною є праця Г. Почепцова «Іміджелогія». В ній автор виділяє вісімнадцять інструментів формування іміджу: позиціонування, маніпулювання, міфологізація, емоціоналізація, формат, вербалізація, деталізація, акцентування інформації, архаїзація, заміна цілей, подача суперечливих сигналів, дистанціювання, метафоризація, візуалізація, опитування громадської думки, нейролінгвістичне програмування, впровадження моделей сприйняття та контекстне введення знаків [9, с. 129–216]. Однак, зважаючи на специфіку предмета нашого дослідження, охарактеризуємо лише ті, які дають можливість формування позитивного іміджу керівників органів публічної влади.

Позиціонування – це виділення характеристик об'єкта, які відрізняють його від інших об'єктів того самого сегменту ринку та мотивують аудиторію віддати перевагу цьому об'єкту іміджетворення. Також про позиціонування говорять як про розміщення об'єкта в сприятливому інформаційному середовищі. Це обґрунтовано тим, що чужий, невідомий, незнайомий об'єкт сприймається споживачем як потенційно небезпечний. Тому іміджмейкеріві необхідно перетворити об'єкт на знайомий та потрібний. Позиціонування відбувається під лозунгом: а що це дає мені.

Емоціоналізація. В процесі іміджмейкінгу дуже важливим є правильне співвідношення раціональних та емоційних складових впливу. Письмовий текст, на який

ми всі орієнтовані, позбавлений ознак емоційності, яка по суті виступає основною складовою впливу, оскільки в процесі його прочитання потрібно зробити переклад тексту з раціональної мови на емоційну.

Емоційно забарвлена інформація легше проходить фільтри аудиторії і краще запам'ятовується. Вона ніби більш жива, тому її сприймають як зрозумілу та знайому.

Доцільно розглянути шляхи «імплантації» емоцій в наші повідомлення, запропоновані Г. Почепцовим:

- конкретизація – розповідь про конкретний об'єкт може стати головним джерелом емоцій;

- співпереживання – так ми позначимо підстроювання під чужу емоцію. У штаті Р. Ніксона була людина, яка збирала реальні ситуації з його життя. Подібні зрозумілі факти легко переводять в розряд «своїх» емоцій;

- запозичення чужих емоцій – це посилення на чужі перемоги, щоб зробити їх своїми. Наприклад, Соціал-демократична партія України (об'єднана) символічно пов'язала себе з київським «Динамо», щоб мати можливість спиратися на його перемоги [9, с. 166].

Вербалізація. Технологія побудови якісно продуманих вербальних повідомлень, суть якої криється у створенні настільки влучних мовних зворотів, які активно впливають на ідентифікацію певного іміджу аудиторією за рахунок високого ступеню запам'ятовуваності та асоціативності. Також ці повідомлення можуть надалі перетворитися у сталі звороти та афоризми. Наприклад, вислів російського політика В.Черномірдіна «Хотели как лучше, а вышло как всегда» назавжди увійшов до народного вжитку.

В іміджмейкінгу існує два основних моменти використання слова:

- відведення, перенесення уваги від реальної ситуації (відбір слів та створення висловів, які формують такий контекст, в якому ми б хотіли бачити свої висловлення);

- приєднання до думки аудиторії.

Візуалізація. Це – один із найважливіших каналів впливу на формування іміджу. Він реалізується через логотипи, емблеми, портрети, фото та відеоматеріали, що зображають об'єкт формування іміджу в моменти професійної діяльності, відпочинку, загалом різних життєвих ситуацій (окремих персон або груп особистостей), або знак-символ, притаманний нашому об'єкту іміджетворення (компанії, організації тощо). Візуалізація перш за все має символічне значення. Розрізняють стабільну символізацію (тенденція візуалізації себе в наближеній до аудиторії ситуації), а також символізацію-утвердження (тенденція підвищення свого статусу, возвеличення над аудиторією) [1, с. 107].

Аби відтворити ефективну візуалізацію варто дотримуватися таких принципів:

- візуальний образ повинен корелювати із образом співбесідника (тобто люди, які зустрічаються для ділового обговорення і, наприклад, перебувають на державній службі, не можуть бути вдягнені по-різному з точки зору законів візуалізації; на обох має бути офіційний костюм, а не один в сорочці, з краваткою й в діловому костюмі, а інший в пуловері, піджаку і штанах не парадного, проте вже й не ділового стилю);

- візуальний образ не повинен надто відрізнятися від того, що хоче бачити аудиторія (тобто важливо дотримуватися вже сприйнятих і знайомих аудиторії форм візуалізації об'єкта іміджу, а перехід на нові здійснювати поступово; не можна різко змінити візуальний ряд, зокрема, фото для рекламних кампаній з концептуально іншим фоном, стилем подачі. Це збиває вже існуючі установки в свідомості людей і може викликати проблеми розуміння нового прихованого меседжу, дисонувати з попередніми знаннями про об'єкт іміджу);

- візуальний образ людини залишається незмінним і не повинен руйнуватися (Наприклад, вигляд У. Черчилля із сигарою був умовним: він постійно тримав її в своїй кишені, щоразу демонструючи її при появі репортерів);

– візуальний образ людини при зміні її статусу також повинен реформуватися [9, с. 169–179].

I. Вікентьєв пропонує такі інструменти іміджмейкінгу:

– позиціювання;
– піднесення іміджу (після кваліфіковано виконаного позиціонування можна перейти до піднесення іміджу. Наприклад, посилити враження представників преси під час спілкування з відповідним об'єктом);

– відбудова від конкурентів (це комбінація піднесення іміджу при зниженні іншого, позиціонування свого об'єкту на тлі конкурентів, наприклад гасло: «Інші обіцяють – ми робимо!») [2, с. 14–25].

Технології формування іміджу керівника передбачають використання конкретних інструментів. Наприклад, медійними інструментами іміджтехнологій є акцентування інформації, заміна цілей, когнітивне картування, стереотипізація, опитування громадської думки, формат вигідних контекстів, аватари і статуси тощо.

Як зазначає Є. Змановська, залежно від іміджевої мети розрізняють техніки формування іміджу. Їх ділять на три групи:

– із метою підвищення авторитету, сили переконливості використовують техніки піднесення іміджу;

– із метою привернення уваги до суб'єкта використовують техніки ідентифікації образу;

– із метою викликати позитивні почуття, такі, як довіра, симпатія, інтерес, використовують техніки формування позитивного ставлення.

Саме до технік позитивного ставлення належать такі:

1) підвищення зовнішньої привабливості. Дослідники підкреслюють, що люди на підсвідомому рівні за декілька секунд зчитують і реагують на інформацію, яку отримують, «скануючи» зовнішні характеристики суб'єкта. Чим привабливіші ззовні люди, тим вище вони оцінюються порівняно з іншими значущими для реципієнта параметрами;

2) позитивний настрій. Притягують увагу не тільки зовнішньо привабливі люди, але й ті, які добре ставляться до нас. Тому позитивне ставлення до представників різних соціальних груп формує й позитивну думку у відповідь;

3) створення бездоганної репутації, що забезпечується планомірною конструктивною діяльністю, виконанням своїх функцій;

4) позитивні послання групам громадськості (висловлення подяки, виявлення поваги, привітання);

5) особиста участь – прояв щирого інтересу до людей, надання – підтримки й реальної допомоги;

6) дистанціювання від негативних символів (компрометуючих факторів, фігур, груп). Навіть один подібний факт може зруйнувати імідж, що складався роками. Тому діяти необхідно швидко, не вичікувати й не приховувати інформацію, виступити із засудженням подібних учинків, що допоможе відмежуватися від негативних іміджевих фігур [10, С. 264–265].

Отже, імідж посадової особи органу публічної влади формується стихійно та цілеспрямовано. Важливими методологічними засадами побудови іміджу є: визначення основних потреб аудиторії; перекладання основних характеристик іміджу на різні канали комунікації у зрозумілих, доступних для масової аудиторії формах; має здійснюватися поступово, цілеспрямовано, постійно. Основними технологіями формування позитивного іміджу керівника в органах публічної влади визначено: позиціонування, піднесення іміджу, відбудова іміджу від конкурентів, емоціоналізація, вербалізація та візуалізація.

Джерела та література

1. Варцаба Н. Комунікативні технології у процесі іміджмейкінгу та особливості їх застосування у сфері іміджу корпорації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. Київ, 2018. № 4. С. 102–109.
2. Викентьев И. Приёмы рекламы и public relations. Санкт-Петербург: Издательство ТОО «ТРИЗШАНС», 1995. 228 с.
3. Колосовська І. Формування іміджу місцевих державних адміністрацій в Україні: автореф. дис. ... к. н. з держ. упр. : 25.00.02 / Львів, 2004. 17 с.
4. Могильний С. Інноваційні технології формування позитивного іміджу посадових осіб органів місцевого самоврядування. Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 2. С. 340–347.
5. Могильний С., Фойт А., Царакаєв В. Соціальний моніторинг в системі управління якістю муніципальних послуг. Організація соціального моніторингу якості надання муніципальних послуг: методичні матеріали. Бердянськ: АРІУ. 2005. С. 4–26.
6. Організація роботи голови районної державної адміністрації: практичні поради / за заг. ред. Ю. Ковбасюка, В. Гошовської. Київ: НАДУ, 2015. 133 с.
7. Смолякова В. Имидж политического лидера в структуре коммуникативного пространства. Вестн. Моск. ун-та. Сер. 1. 2000. № 2. С. 102–109.
8. Стратегия в паблик рилейшнз / Оливер С., Сайтэл Ф. Москва, 2007. 548 с.
9. Тихомирова Є. PR-формування відкритого суспільства. К. : Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2003. 198 с.
10. Шурко О. Вплив політичного іміджу на свідомість громадян. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2018. Вип. 17. С. 261–266.

БЕЗПЕКА СТАЛОГО, ІНКЛЮЗИВНОГО ТА СМАРТ РОЗВИТКУ

А. Й. Жемба – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу Національного університету водного господарства та природокористування;

Т. Л. Адамчук – старший викладач кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу Національного університету водного господарства та природокористування

ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

*Роботу виконано на кафедрі економіки
підприємства і міжнародного бізнесу НУ ВГП*

Розглянуто передумови, стан та перспективи подальшого розвитку екологізації світового суспільства. Проаналізовано вплив ресурсної ефективності на конкурентоспроможність економіки країни. Розглянуто перспективи збалансованого користування та управління природними ресурсами в контексті сталого розвитку. Визначено вектори екологічної політики в сучасних умовах.

Ключові слова: сталий розвиток, глобальна економіка, ресурсна ефективність, екологічна безпека.

Zhemba A. Y., Adamchuk T. L. Environmental dimension of the world economy: background and main trends. The prerequisites, state and prospects of further development of greening the world society are considered. The influence of resource efficiency on the competitiveness of the economy of the country has been analyzed. Perspectives of balanced use and management of natural resources in the context of sustainable development were considered. The vectors of environmental policy in modern conditions have been determined.

Key words: sustainable development, global economy, resource efficiency, ecological security.

Матеріально-технічною основою сучасних трансформацій суспільства стала науково-технічна революція, яка суттєво впливає на якість матеріального та розвиток нематеріального виробництва. А це мотивує підвищення кваліфікації економічно активно населення. Освіта стає найголовнішим фактором, який здатний підвищити рівень життя людини та її соціальний статус. Можливість задовольнити матеріальні потреби та налагодити гідний спосіб життя дає змогу людській цивілізації відкрити для себе нові грані можливого. Відсутність постійного пошуку засобів, необхідних для підтримання життя людини на планеті, поступово формує нову шкалу людських цінностей.

Однією з умов існування постіндустріального суспільства є творчість. Хоча вона існувала як на доіндустріальній, так і на індустріальній стадії розвитку економіки, проте як вищий, досконаліший вид економічної діяльності, який здатний примножити знання та можливості людини, творчість затвердилась лише на постіндустріальній стадії. Підтвердження важливості творчості є позитивна відповідь Президента України 15 серпня 2022 р. на електронну петицію №22/158830-еп «Заборонити громадянам росії здійснювати творчу професійну діяльність в Україні» [1]. Саме творчість формує

усвідомлення вичерпності ресурсів та можливості за рахунок поєднання нового, оригінального мислення та науково-технічного прогресу винайти нові джерела енергії та створити екологічно чисті виробництва. Процес нагромадження знань та інформації пришвидшують темпи постіндустріального розвитку. Постіндустріальна науково-технічна революція, з одного боку, змушує людство скорочувати рівень суспільного споживання заради примноження матеріального багатства, а з другого – збільшувати кількість витрат для розроблення та створення нових технологій. Зменшення рівня споживання матеріальних благ передбачає скорочення питомої ваги продукції доіндустріального та індустріального характеру та збільшення суспільного попиту на послуги й інформацію, які є характерними для постіндустріальної стадії розвитку економіки.

Зростання частки інформаційного сектору, наукоємних, високотехнологічних (аерокосмічна, електронна, фармацевтична, електротехнічна) галузей виробництва та сектору послуг в структурі економіки сприяє зменшенню споживання природних ресурсів. Крім того, розвиток науки та техніки дає змогу перейти людській цивілізації на нові джерела енергозабезпечення. Пошук нових, альтернативних джерел енергії та розробка доступних енерго-, ресурсозберігаючих, маловідходних технологій лежить в основі сталого розвитку. Намагаючись продовжити своє існування наша цивілізація має замінити небезпечні види економічної діяльності на нові, які нанесуть менше шкоди людині та природі, які здатні замінити зникаючі види природних ресурсів новими, альтернативними, котрі є відновлюваними.

Постіндустріальний етап розвитку економіки стає початковим етапом виникнення природовідновлюючих секторів господарства; розповсюдження нових технологій, які здатні зменшити забруднення навколишнього природного середовища, скоротити потреби у невідновлюваних ресурсах. Крім того, технологічні досягнення дають змогу миттєво виявити шкоду, нанесену оточуючому середовищу, й спробувати нейтралізувати її, а сучасні комунікації (радіо, телебачення, Інтернет, мобільний зв'язок) – довести до свідомості людини потребу в створенні громадських екологічних рухів, які борються за охорону та збереження довкілля. Глобальним трендом кліматичної й економічної політики стало досягнення вуглецевої нейтральності. Звичайно, війна в Україні підштовхнула процеси «зеленого» енергетичного переходу. Створення громадських «зелених» організацій дає змогу контролювати та протистояти антиекологічним діям індустріальної цивілізації. Важливу роль у цьому процесі покладено на державу, яка здатна запровадити адміністративні санкції та екологічні штрафи, тобто використати екологічно-економічні інструменти для зменшення антропогенного тиску та усунення шкідливого впливу на світ природи. Суть економічного регулювання полягає у зобов'язанні забруднювачів навколишнього природного середовища нести матеріальну відповідальність за нанесену довкіллі шкоду. В свою чергу, науково-технічні досягнення та економічне регулювання здатні пригальмувати марнотратне використання природних ресурсів та надмірне забруднення навколишнього природного середовища, а також нейтралізувати появу екологічної антиренти, яка лягає важким тягарем на кожного члена суспільства [2].

Постіндустріальна стадія розвитку економіки органічно поєднує в собі знання, інформацію, інновації, економіку, екологію та людину. Підвищення ролі в усіх сферах життя людини науки, інформації та технології сприяє зміні структури економіки та зайнятості економічно активного населення, що автоматично віддзеркалюється на стані навколишнього природного середовища. Зростання антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, за одночасного зростання добробуту кожного члена суспільства свідчить про природозабруднюючий підтип розвитку. В свою чергу, зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище та збільшення рівня добробуту кожного члена суспільства, характеризує сталий підтип розвитку. Постіндустріальний етап розвитку виступає певною сходинкою на шляху досягнення вищого рівня добробуту при зменшенні антропогенного тиску на навколишнє природне середовище. Перехід у межах постіндустріального суспільства до сталого підтипу

розвитку економіки передовсім залежить від уявлення людської цивілізації про своє майбутнє. Тримаючи курс на сталий розвиток, кожна країна світу рано чи пізно повинна здійснити виважені кроки на шляху його становлення. На початковому етапі, звичайно, будуть переважати примітивні заходи та відповідний світогляд, але у міру просування в напрямку сталого підтипу розвитку, традиційні підходи будуть змінюватися на якісно нові.

В умовах геоекономічних трансформацій ресурсна ефективність є потужним економічним аргументом з суттєвим потенціалом для зменшення суспільних витрат, що водночас призводить до підвищення конкурентоспроможності економіки та фінансово-економічної безпеки. Структурну перебудову та екологізацію економіки в цілому на державному і, відповідно, регіональних та місцевих рівнях слід реалізовувати через економічну політику і будувати її на соціально-екологічних принципах. Економіка країни повинна орієнтуватися на постійне підтримання балансу між техногенним навантаженням на довкілля і здатністю середовища до самовідновлення, а держава має створити умови для реалізації відповідної стратегії.

Однак, існує велика ймовірність ризиків пов'язаних з виснаженням природних ресурсів. Так, за оцінками ЮНЕП з 1980-х років світовий видобуток як абіотичних (викопні джерела енергії, мінерали), так і біотичних (сільське, лісове та рибне господарство) ресурсів постійно зростає. Водночас, людство ще не досягло пікового попиту на викопне паливо. У базовому сценарії Міжнародного енергетичного агентства очікується, що для вугілля пік настане після 2025 р., для нафти – у середині 2030 рр. [3].

Країни ЄС мають імпортувати близько 21% своїх ресурсів для виробництва продукції для кінцевого споживання, що підкреслює залежність ЄС від видобутку природних ресурсів в інших частинах світу [4]. Така залежність не може бути полегшена за рахунок внутрішнього видобутку, оскільки поклади природних ресурсів в ЄС є обмеженими.

Тому залежність Європи від інших країн підвищуватиметься у випадках, коли ресурси є стратегічно важливими та відсутні на території ЄС. Ця залежність буде посилюватись по мірі того, як скорочуватиметься частка країн у майбутньому світовому видобутку ресурсів. Крім впливу на фінансово-економічну безпеку країн, видобуток ресурсів за кордоном має ще й екологічні ризики, внаслідок чого навантаження на довкілля зміщується в інші регіони світу. Нарешті, підвищена продуктивність ресурсів сприяє кращому плануванню щодо фінансово-економічної безпеки, що є ще одним з факторів впливу на конкурентоспроможність. ЄС може реалізувати суттєві екологічні та конкурентні переваги, якщо систематично займатиметься зменшенням внутрішніх відмінностей щодо ресурсної ефективності. Це тягне за собою підтримку існуючої ресурсної політики лідерів та створення стрибкових стратегій для регіонів-аутсайдерів.

У довгостроковому вимірі, ресурсну ефективність слід включити до всебічного бачення збалансованого користування та управління природними ресурсами, що може характеризуватися чотирма прагматичними та взаємодоповнюючими перспективами:

- ресурсно-ефективна промислова галузь, що базується на повторній переробці;
- суспільство постійних запасів, де зростання кількості матеріалів в економіці замінюється динамічною рівновагою між виробництвом та утилізацією;
- сонячна економіка з використанням природної енергії сонця;
- збалансована біологічна економіка, заснована на збалансованому використанні біологічних ресурсів.

Отже, основним вектором посилення екологічної безпеки в глобальному вимірі мають стати конкретні заходи для розв'язання економічних та екологічних проблем. Суттєвим чинником серед них є реалізація стимулів підвищення ефективності використання ресурсів та природних активів; впровадження механізмів природоресурсного менеджменту. В контексті подолання наслідків війни в Україні необхідно сприяти розвитку нових ринків шляхом стимулювання попиту на «зелені» технології, товари та послуги, створюючи при цьому нові можливості зайнятості населення. Для підвищення продуктивності та скорочення відходів і енергоспоживання

слід створювати такі політичні і рамкові умови, які б сприяли інноваційній діяльності всіх суб'єктів економічної системи, що дозволить по-новому підходити до вирішення екологічних проблем.

Джерела та література

1. Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL : <https://petition.president.gov.ua/petition/158830>.
2. Shergina L., Zhemba A. Mechanisms of environmental taxation in transition globalizing economies. *Periodyk naukowy Akademii Polonijnej*. Częstochowa: Akademia Polonijna w Częstochowie, 2017, 20 (2017) № 1, s. 143. С. 98–105. URL : <http://pnep.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/125>.
3. World Energy Outlook 2022. International Energy Agency (IEA). URL : <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022>.
4. Галушкіна Т. П., Жемба А. Й., Серницька К. В. Екологічна політика України в контексті глобальних кліматичних викликів. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*: зб. наук. праць. Рівне, 2018. № 4 (84). С. 248–259.

О. А. Корнелюк – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Волинського національного університету імені Лесі Українки

ІННОВАЦІЙНІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ТА ПРОЄКТИ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами ВНУ імені Лесі Українки

Проаналізовано переваги впровадження циркулярної економіки для зменшення «екологічного сліду». Розглянуто особливості циркулярних бізнес-моделей та проблеми їх використання, способи впровадження циклічних стратегій, шляхи подолання бар'єрів циркулярного розвитку. Досліджено світовий досвід інноваційних проєктів циркулярної економіки на прикладі окремих компаній.

Ключові слова: циркулярна економіка, циркулярна бізнес-модель, сталий розвиток, інноваційний проєкт.

Korneliuk O. A. Innovative business models and projects of the circular economy.

The benefits of implementing of the circular economy to reduce the «ecological footprint» are analyzed. Features of circular business models and problems of their use, ways of implementing circular strategies, ways of overcoming barriers of circular development are considered. The global experience of innovative projects of the circular economy was studied. The use of an inclusive circular economy contributes to the sustainable development goals and helps to solve the problems of global supply shortages, geopolitical problems and inflation. As a result, the possibility of efficient movement of materials, energy, labor and information is created for the purpose of restoring natural and social capital.

Key words: circular economy, circular business model, sustainable development, innovative project.

В сучасних умовах зростаючого споживання та посилення антропогенного навантаження на навколишнє середовище все більшої актуальності набувають питання ресурсозбереження, переробки відходів та зменшення «екологічного відбитку», який є доволі значним – у 2022 р. він сягнув показника 1,75, тобто Землі потрібно більше ніж півтора року для відновлення того, що використовують за рік. Такими є наслідки лінійної економіки, яка розвивається за принципами «візьми – зроби – утилізуй» (take – make – dispose). Очевидною стає необхідність переходу до відновної промислової системи, багаторазового використання ресурсів для повної реалізації їхньої цінності. Саме на це спрямовані базові принципи циркулярної економіки щодо зменшення використання, повторного використання та переробки (reduce, reuse, recycle). Глобальний дефіцит поставок, геополітична напруга та інфляція стали додатковими викликами для виробників. Використання інклюзивної циркулярної економіки сприяє досягненню цілей сталого розвитку та допомагає вирішенню зазначених проблем. В результаті запровадження циркулярних бізнес-моделей створюється можливість ефективного переміщення матеріалів, енергії, праці та інформації з метою відновлення природного та соціального капіталу [1; 3].

Міжнародна консалтингова компанія Bain & Company на основі досліджень, проведених спільно з Всесвітнім економічним форумом, сформуvala висновки, що багато суб'єктів бізнесу мають намір до 2030 р. подвоїти частку доходу від продуктів і послуг на основі рециклінгу, однак у них виникають проблеми із залученням постачальників та визначенням пріоритетів циркулярності. Приклади успішних практик запровадження циркулярної економіки свідчать, що перевагу отримують компанії з інноваційними бізнес-моделями. Попри труднощі та ризики, компанії-лідери визнають, що циклічні продукти та бізнес-моделі можуть прискорити зростання, скоротити витрати та підвищити стійкість, готуючи підприємство до низьковуглецевого майбутнього. Дослідження доводять, що підтримка циркулярних ініціатив може допомогти скоротити глобальні викиди вуглекислого газу на 39 % та збільшити ВВП Європи на 0,5 % до 2030 р. [4].

Розробка циклічних продуктів або стратегій потребує нових способів мислення. Інноваційні циркулярні бізнес-моделі реалізують через запровадження нових фаз використання продукту шляхом перепродажу, ремонту чи відновлення. RealReal (США) посприяла розвитку ринку вживаних предметів розкоші, продаючи автентифіковані бренди в Інтернеті та в магазинах. Французький стартап Back Market продає відремонтовану електроніку, включаючи смартфони та комп'ютери – за допомогою служб контролю якості та підтримки, ця новаторська компанія допомогла змінити погляди споживачів на купівлю вживаної електроніки. Більшість великих компаній встановили широкі цілі сталого розвитку, але лише деякі мають конкретні цілі циклічного розвитку, оскільки результати не виправдовують їх фінансових і стратегічних очікувань. Натомість для стартапів легше перейти на засади циркулярності, оскільки молодші компанії не мають довготривалих фондів прибутку, які потрібно захистити, або капіталомістких активів, для яких вони повинні максимізувати прибуток.

Проблема полягає у створенні правильної міжфункціональної координації для впровадження циклічної стратегії. Багато компаній використовують один із двох підходів: знизу вгору або зверху вниз. Кожна з них має тенденцію збиватися з різних причин. Стратегії «знизу вгору» зазвичай зосереджені на одній або двох циклічних можливостях на основі операцій у рамках існуючого ланцюжка створення вартості. Це, як правило, невеликі пілотні проекти, яким важко продемонструвати доцільність подальшого впровадження. Стратегії «зверху вниз», що охоплюють увесь ланцюжок створення вартості, часто зазнають невдачі, оскільки вони надто загальні, щоб втілити їх у конкретні ініціативи. Інноваційні бізнес-моделі та успішні ініціативи циркулярності вимагають точної та детальної міжфункціональної координації на основі одночасного застосування двох цих підходів. Компанії-лідери циркулярної економіки будують циклічну бізнес-стратегію в три кроки. Вони планують потенціал кругових потоків у своєму існуючому ланцюжку

створення вартості, вибирають варіанти, які створюють найбільшу цінність, і починають масштабувати циклічний бізнес та екосистему. Наприклад, гігант споживчих товарів *Unilever* поставив за мету перейти на 100 % придатну для повторного використання, вторинну переробку або компостування упаковки до 2025 р. *Michelin* планує до 2048 р. виготовляти шини на 80% із екологічно чистих матеріалів, а кожна шина буде перероблена [4].

Компанія *Rheaply* робить недостатньо використані ресурси доступнішими за допомогою свого програмного забезпечення B2B. Це відкриває можливості обміну для глобальної економіки, сприяючи організаціям максимально використовувати інструменти та обладнання. У свою чергу, є менший попит на придбання нових. Завдяки своєму керованому ринку *thredUP* створив спосіб перепродажу вживаного одягу на одній із найбільших онлайн-платформ для жіночого та дитячого одягу. Покупці *thredUP* мають доступ до постійно мінливого асортименту високоякісного одягу за низькими цінами від понад 35 000 брендів. Інший приклад циркулярності в індустрії моди – глобальна платформа перепродажу дизайнерської моди *Vestiaire Collective*, яка налічує 11 млн. учасників у 80 країнах. *Vestiaire* використовує можливості цифрових технологій, щоб зв'язати невикористані предмети одягу з новими клієнтами, тим самим збільшуючи кількість використань. Вони також сподіваються розвивати циклічне мислення, заохочуючи своїх користувачів купувати речі кращої якості і ретельно доглядати за ними, щоб максимізувати цінність їх перепродажу. Компанія *Gerrard Street* вперше запровадила послугу передплати на свої модульні навушники. Модульна конструкція дозволяє повторно використовувати 85% компонентів. *Kaer* (компанія-виробник продуктів і послуг у сфері кондиціонування повітря) перевела свій бізнес на охолодження як послугу, що дозволило власникам будівель купувати «охолодження», а не купувати обладнання. *Kaer* використовує модульний підхід до проектування, щоб додавати або видаляти блоки кондиціонування повітря за потреби в поєднанні з розумним штучним інтелектом і технологією для оптимізації роботи систем охолодження будівель. *Signify* (транснаціональна світлотехнічна корпорація, що виробляє та продає електричні лампи та освітлювальні прилади) пропонує «освітлення як послугу» (LaaS) для своїх комерційних і державних клієнтів. За контрактом LaaS *Signify* встановлює, експлуатує та обслуговує системи освітлення, а клієнти сплачують щомісячну плату за послуги за світло. Це абсолютно новий підхід до освітлення, у якому капітальні витрати на купівлю обладнання замінюють щомісячними платежем за продуктивність [2].

Позитивний досвід запровадження інноваційних циркулярних проєктів є хорошим прикладом для українських компаній та може бути використаний для ефективного і безпечного використання ресурсів під час відбудови поствоєнної економіки.

Джерела та література

1. Війкман А., Сконберг К. Циркулярна економіка та переваги для суспільства. URL : <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf>.
2. Circular examples collection: Innovative business models. URL : <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-examples-collection-innovative-business-models>.
3. How is a circular economy different from a linear economy? URL : <https://kenniskaarten.hetgroenebrein.nl/en/knowledge-map-circular-economy/how-is-a-circular-economy-different-from-a-linear-economy>.
4. The Circularity Challenge: Expect Disruption and Get Out in Front of It (2022). URL : https://www.bain.com/insights/circularity-challenge-expect-disruption-and-get-out-in-front-of-it/?gclid=Cj0KCQjwguGYBhDRARIsAHgRm49rh9Nn-yOx5mrbW8DvAwBQjiJBPMrk2UFCYvaYy-sFrRFuVYCd_9gaAj9YEALw_wcB.

О. П. Лахтюк – студентка 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі України

РОЗВИТОК ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В ЄС

*Науковий керівник: О. А. Корнелюк – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проєктами ВНУ імені Лесі України
Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проєктами ВНУ імені Лесі України*

Розглянуто тенденції розвитку циркулярної економіки в країнах ЄС, програми фінансування інноваційних проєктів Європи. Проблематика дослідження стосується аналізу принципів та особливостей впровадження моделі циркулярної економіки у світі на засадах вивчення досвіду ЄС – глобального лідера у цій сфері. З'ясовано актуальні проблеми циркулярної економіки в країнах ЄС.

Ключові слова: циркулярна економіка, План дій, програми фінансування, екодизайн, рециклінг.

Lahtiuk O. P. Development of the circular economy in the EU. The article examines the development trends of the circular economy in the EU countries, the financing programs for innovative projects in Europe. The problem of the research concerns the analysis of the principles and features of the implementation of the circular economy model in the world on the basis of studying the experience of the European Union – the global leader in this field. Current problems of the circular economy in the EU countries have been studied. Emphasis is placed on the need to implement global steps, as opportunities and problems are related with plastics, are becoming increasingly global, and solving these problems will greatly contribute to the achievement of 2030 sustainable development goals.

Key words: circular economy, Action Plan, financing programs, eco-design, recycling.

Циркулярна економіка – це промислова система, яка за своїм призначенням та задумом є відновною. Ідея полягає у тому, щоб замість викидання продуктів до того, як їхня цінність буде повністю реалізована, їх слід використовувати – не тільки одноразово, але й багаторазово. Нині лише кілька відсотків від вартості первісного продукту окупається після використання [2].

Від першої згадки про «циркулярність» економіки минуло тридцять років, втім тільки після офіційного впровадження у ЄС її популярність стрімко зростає, а світові лідери поступово усвідомлюють її значущість для досягнення сталого розвитку. 11 березня 2020 р. Європейська Комісія ухвалила План дій щодо «циркулярної» економіки (Circular Economy Action Plan). Він є важливою складовою порядку денного стратегії Європейського «зеленого» курсу (European Green Deal). Метою цього Плану є скорочення споживання в ЄС та подвоєння повторного використання ресурсів у найближчі десятиліття, одночасно сприяючи економічному зростанню [3].

Розглядаючи тенденції розвитку циркулярної економіки, слід зазначити, що навіть у Європейському Союзі, незважаючи на спільність рамок підходів (circular economy package), кожна країна має національні особливості реалізації концепції. Зокрема, Німеччина, маючи потужну індустріальну економіку, сформувала основу циркулярної економіки через матеріальні потоки і доступність матеріалів, а Нідерланди – на інноваціях в матеріалах і бізнес-моделях. Фінляндія – перша країна в світі, яка розробила національну «дорожню» карту для переходу до циркулярної економіки. Шотландія стала

першою країною, що вступила в клуб Circular Economy 100 (CE100), створений з ініціативи Фонду Еллен МакАртур, з метою стимулювання співробітництва та інновацій для розвитку циркулярної економіки.

Великі країни ЄС, такі як Німеччина, Великобританія і Франція, як правило, мають більш високі показники кількості інвестицій, патентів і робочих місць в циркулярних секторах економіки, що дозволяє їм займати лідируючі позиції при оцінках розвитку циркулярної економіки. Серед програм фінансування інноваційних проєктів у Європі є чимало циркулярних проєктів, які забезпечують їм великі обсяги фінансування. Наприклад, одним з найбільших інвесторів у проєкти циркулярної економіки є Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). ЄІБ надає консультаційну допомогу, оцінюючи можливості фінансування конкретного циркулярного проєкту банком і підбір найкращих умов кредитування. Проєкти, які занадто незначні для обробки як самостійні інвестиційні позики, підтримують через посередницькі кредити [5].

ЄС вже має найвищий в світі рівень переробки пластику. Завдяки діям, спрямованим на покращення вторинної переробки упаковки, у них хороші можливості для ведення нових розробок, підтримки інвестицій в сучасні технології переробки, нові матеріали, які краще підходять для переробки, та рішення щодо обмеження морського сміття. Важливо також забезпечити, щоб будь-який пластик, відправлений за кордон для переробки, оброблявся на умовах, аналогічних тим, що застосовують у ЄС відповідно до правил щодо відвантаження відходів, підтримки дій щодо поводження з відходами відповідно до Базельської конвенції та розроблення схеми сертифікації ЄС для переробки рослин. Глобальні зусилля галузі також необхідні для сприяння широкому використанню вторинної та переробленої пластмаси.

Надмірне споживання повсякденних речей і ресурсів, які використовують для їх виготовлення, створює величезний тиск на навколишнє середовище та сприяє утворенню відходів, кількість яких до 2050 р. в усьому світі зросте на 70 %. У березні 2022 р. Європейська комісія висунула пропозиції, згідно з якими продукти, що продають в ЄС, повинні відповідати стандартам циркулярності, тобто вони довговічні, можуть бути повторно використані, відремонтовані та перероблені, а також містять перероблені матеріали. Пропозиції включають поширення екодизайну за межі енергетичних продуктів, боротьбу з нестабільністю текстилю та посилення захисту споживачів, включаючи заборону розпливчастих екологічних тверджень. Такі заходи також допоможуть Європі позбутися залежності від Росії. За даними Комісії, нова система екологічно чистих продуктів призведе до економії енергії, що відповідає майже 150 млрд м³ природного газу. Це трохи менше обсягу, який ЄС імпортує з Росії.

Однією з ключових сфер для Єврокомісії є текстиль. Єврокомісія наполягає, щоб увесь текстиль, який надходить на ринок ЄС, був довговічним, придатним для подальшого використання та вторинної переробки. Продукти також повинні виготовляти з перероблених волокон «значного ступеню» і не містити шкідливих речовин, а вироблені з повагою до соціальних прав та навколишнього середовища. Це означає масштабний перелом в індустрії моди, яка має величезний вплив на навколишнє середовище, часто в поєднанні із порушенням прав людини. Коли пластикові вироби, як-от ПЕТ-пляшки, збирають, їх також часто переробляють на текстиль, який потім не можна переробити. Європейська комісія розробить нові правила екодизайну для певних груп продуктів за прискореною законодавчою процедурою. Найбільш шкідливі для навколишнього середовища продукти, такі як текстиль, будуть мати пріоритет. Окрім нових правил екодизайну, Європейська комісія також хоче, щоб на текстиль поширювалися схеми розширеної відповідальності виробника, згідно з якими компанія несе відповідальність за створені відходи [1].

Одне з основних протиріч – це зіткнення між економічним зростанням і обмеженням природокористування. Серед варіантів вирішення цього завдання є негайний перехід до збалансованого сталого розвитку й циркулярної економіки, що поєднує рівномірні темпи економічного, екологічного та соціального аспектів зростання. Виклики, пов'язані з

виробництвом, споживанням та терміном експлуатації пластмас, можуть стати однією з можливостей для ЄС та конкурентоспроможністю європейської промисловості. Вирішення їх завдяки амбіційному стратегічному баченню, що охоплює цілий ланцюжок вартості, може стимулювати економічне зростання, робочі місця та інновації. Це також підтвердить європейське лідерство у глобальних рішеннях та допоможе здійснити перехід до економіки з низьким рівнем вуглецю, одночасно надаючи громадянам чистіше та безпечніше середовище.

Джерела та література

1. Taylor K. EU pushes new 'circular economy' rules for everyday items. 2022. URL : <https://www.euractiv.com/section/circular-economy/news/eu-pushes-new-circular-economy-rules-for-everyday-items/>.
2. Viikman A., Skonberh K. Tsyrukliarna ekonomika ta perevahy dlia suspilstva (Doslidzhennia shchodo Cheskoï Respubliky ta Polshchi). URL : http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR_UA-2.pdf. (in Ukrainian) (in English).
3. ГО «Діксі Груп». Нова політика ЄС з «циркулярної» економіки. URL : https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf.
4. Зварич І. Імплементация Плану дій ЄС у сфері циркулярної економіки. 2019. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/25_1_2019ua/22.pdf.
5. Прес-служба Ecobusiness Group. Досвід країн Європи в переході до циркулярної економіки. 2021. URL : <https://ecolog-ua.com/news/dosvid-krayin-yevropy-v-perehodi-do-cyrkulyarnoyi-ekonomiky>.

А. А. Невельська – студентка 2 курсу
магістратури ОПП «Політологія»
факультету історії, політології та національної
безпеки Волинського національного університету
імені Лесі Українки

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ

*Науковий керівник – Ярош О. Б.,
доктор політичних наук, доцент, завідувачка
кафедри політології та публічного управління
ВНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто питання актуальності тематики гендерної рівності у контексті сталого розвитку для сучасної України. Війна – загроза безпеки і цілісності України, однак дотримання прав людини, міжнародних рекомендацій дає шанс зберегти і примножити попередні досягнення у питанні гендерної рівності.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, сталий розвиток, війна.

Невельська А. Relevance of the ISSUE of Gender Equality in Ukraine in the Context of Sustainable Development: Challenges and Threats. The question of the relevance of the topic of gender equality in the context of sustainable development for modern Ukraine is considered. War is a threat to the security and integrity of Ukraine, but compliance

with human rights and international recommendations gives a chance to multiply previous achievements in the issue of gender equality.

Key words: gender, gender equality, sustainable development, war.

Україна під час російської агресії, незважаючи на зовнішні виклики та загрози, намагається втримати досягнення із виконання тих міжнародних зобов'язань, які взяла на себе, як держава, у минулому, оскільки як член ООН приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. У вересні 2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку, на якому було прийнято підсумковий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». На саміті було затверджено 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 р. було започатковано інклюзивний процес адаптації зазначених цілей [1].

Гендерна рівність є однією з цілей сталого розвитку та умовою забезпечення суспільного розвитку загалом. Реальна, а не формальна рівність є однією з найбільш важливих цінностей демократичного суспільства, зобов'язання щодо забезпечення якої закріплено міжнародними нормами й стандартами у сфері прав людини. Вдосконалення правового становища жінок, утвердження гендерної рівності та формування фактичного гендерного балансу є важливим аспектом суспільного розвитку. У демократичних спільнотах проблематика узгодження сімейного і професійного життя жінки та чоловіка, надання їм можливості здійснення їх рівних прав проголошена однією із базових складових у розв'язанні суспільних проблем. Досягнення гендерної рівності, втілення її в систему суспільних відносин, – це фундаментальна цінність, яка зумовлює реальні зміни в економічному, гуманітарному, соціальному вимірах, і є потужним резервом для прогресу будь-якої держави [2, 18-19].

Гендер – на відміну від статі, стосується не суто біологічних чи фізіологічних властивостей, притаманних чоловікам і жінкам, а є соціально рольовим статусом, який визначає можливості жінок і чоловіків в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці. Гендер конструюється суспільством: це ролі й обов'язки чоловіків і жінок, які суспільство приписує «справжньому» чоловікові і «справжній» жінці. Треба мати на увазі, що ці ролі й обов'язки змінюються з часом. Вони залежать від особливостей культури та соціально-економічних відносин певної країни [3, 145-146]. Про це писав американський соціолог М. Кімел у праці «Гендероване суспільство» [4], а його визначення гендеру як соціального конструкту вважається вже класичним.

Російсько-українська війна змінює гендерні ролі жінок і чоловіків в Україні. Відповідь на це питання дадуть суспільна практика та наукові дослідження. Варто зазначити, що сфери, які уважались традиційно «чоловічими» чи «жіночими» такими вже не є. Олена Зеленська на Міжнародній конференції «Жінки у конфліктах» у м. Брюсселі, 10 червня 2022 р. зазначила, що: «У лавах Збройних сил України служать 37 тисяч жінок, із яких більш як тисяча вже стали командирами. Більшість наших медиків – жінки. 50 % наших підприємців – жінки, і вони працюють, щоб підтримувати економіку» [5].

Незважаючи на визнання Україною обов'язковими для себе базових міжнародних документів у сфері забезпечення гендерної рівності, закріплення принципу недискримінації за ознакою статі на конституційному рівні, прийняття спеціального закону про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, створення відповідних інституцій, зокрема Урядової уповноваженої з гендерної політики, радників із гендерних питань та багатьох інших досягнень, проблема дотримання гендерної рівності залишається актуальною для України.

Джерела і література

1. Офіційний сайт ООН. URL : <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>.
2. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навч. посібник. К., 2018. 204 с.
3. Венгер О. Особливості становлення гендерної демократії в Україні. Політичний менеджмент. № 3. 2009. С. 145–151.
4. Кімвел М. Гендероване суспільство / перекл. з англ. С. Альошкіної. К. : Сфера, 2003. 490 с.
5. Олена Зеленська виступила на міжнародній конференції «Жінки у конфліктах». URL : <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-vistupila-na-mizhnarodnij-konferenciyi-zhinki-75725>.

**Актуальні проблеми
міжнародних відносин і регіональних досліджень**

**Матеріали II Міжнародної науково-практичної
Інтернет-конференції
м. Луцьк, 9 листопада 2022 р.**

(українською, англійською мовами)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Шуляк А. М.	декан факультету міжнародних відносин, докторка політичних наук, професорка
Коцан Н. Н	докторка географічних наук, професорка, завідувачка кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Павліха Н. В.	докторка економічних наук, професорка кафедри міжнародних економічних відносин та управління проєктами, очільниця Лабораторії проєктів та ініціатив
Карпчук Н. П.	докторка політичних наук, професорка, завідувачка кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу
Патійчук В. О.	кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Романюк Н. І	кандидатка географічних наук, доцентка кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Моренчук А. А.	кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Кулик С. М.	кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Пікулик О. Б.	кандидатка економічних наук, доцентка кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Балак І. О.	кандидатка економічних наук, доцентка кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Вознюк Є. В	кандидатка політичних наук, доцентка кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Копачинська Г. В.	кандидатка географічних наук, доцентка кафедри міжнародних відносин і регіональних студій

Адреса та контакти оргкомітету:

43025, Україна, Волинська область, м. Луцьк, проспект Волі, 13, каб. А-209.
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і регіональних студій
Кулик Сергій Михайлович – кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій.
Тел. моб.: (096) 486 03 62 (Сергій Кулик).
E-mail: Kulyk.Serhij@vnu.edu.ua.

Наукове видання

Друкується в авторській редакції.
Мінімальне літературне редагування і верстка
С. М. Кулик

Технічна підтримка
О. П. Борисюк

**Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин**